

TAMPEREEN YLIOPISTO

Jarkko Miika

”Kirjastotyö ammattina arvoonsa!”

Yleisten kirjastojen asema ja tehtävä suomalaisen yhteiskunnan ja vapaan sivistystyön osana valtiollisen kirjastohallinnon syntyvaiheessa

Historian pro gradu –tutkielma

Heinäkuu 2013

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

MIIKA JARKKO: Kirjastotoiminta laajemmaksi ja syvemmäksi

Pro gradu –tutkielma, 92 s., 0 liites.

Historia

Heinäkuu 2013

Pro gradu –tutkielmassani etsin niitä aatteellisia peruspilareita, joiden varaan suomalainen yleinen kirjastolaitos on rakennettu. Tutkin Helle Kannilan näkemystä kirjastolaitoksen tehtävästä yhteiskunnassa ja haen vastausta siihen, miten ja millaiseksi hän hahmotteli yleisten kirjastojen toimintaympäristön nuorena Suomen tasavallassa ja siinä historiallisessa kontekstissa, joka oli suomalaisen kansakunnan synnyttänyt. Selvitän myös, miten yleisten kirjastojen tuli ottaa huomioon lukijakuntansa toiveet ja tarpeet ja toisaalta roolinsa kansansivistystyön kentässä sekä muuttuvissa poliittisissa ja yhteiskunnallisissa olosuhteissa 1920 - 1940 – luvuilla. Selvitän, saiko Kannila ajatteluunsa vaikutteita ulkomailta ja sopivatko mahdolliset vaikutteet sellaisinaan käytettäväksi suomalaisissa kirjastoissa. Nostan myös esiin kysymyksen, miten yleisten kirjastojen piti Helle Kannilan mielestä ottaa lukijoidensa erilaiset lähtökohdat ja valmiudet huomioon ja millaista kirjallisuutta yleisiin kirjastoihin oli sotienvälisenä aikana toivottavaa hankkia.

Tutkielmani alkuperäislähteinä käytän Helle Kannilan kirjoituksia kirjastoalan ammattilehtenä toimineeseen *Kirjastolehteen* sekä sen seuraajaan (vuodesta 1921 alkaen) *Kansanvalistus ja Kirjastolehteen*. Ensimmäiset artikkelinsa *Kirjastolehteen* Kannila kirjoitti jo vuonna 1917 ja seuraavana vuonna hänestä tuli sen päätoimittaja vuosikymmeniksi. Koska *Kirjastolehti* on toiminut opastajana ja neuvojana kirjastonhoitajille ja Helle Kannilan rooli sen toimitustyössä on ollut keskeinen, muodostaa se hyvän kokonaiskuvan kirjastoalalla vaikuttaneista suuntauksista, aatteista ja pyrkimyksistä.

Kannilaa voitaneen kiistatta kutsua Suomen yleisen kirjastolaitoksen ”Grand Old Ladyksi.” Hänen suuri vaikutuksensa kirjastonhoidon kentällä sekä teoreettisena suunnannäyttäjänä että aktiivisena osallistujana on vertaansa vailla. Tätä kuvastaa se, että nykyisetkin kirjastotyötä koskevat arvot ovat pitkälti hänen perintöään. Valtion kirjastotoimiston johtajana hän oli luomassa ja ylläpitämässä kirjastotoiminnan säännöstöjä ja – tarkastajajärjestelmää. Opaskirjojen ja kirja-arvostelujen kautta hän ohjeisti maamme kirjastoja lähes kädestä pitäen. Hän osallistui erittäin aktiivisesti myös keskusteluihin niin kirjastoväen ammattilehden sivuilla kuin myös kansanvalistuksellisen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen foorumeilla.

Kannilan merkitys kirjastolaitoksellemme itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä korostui erityisesti sen vuoksi, että alan virkamieskunta oli pieni. Siksi hän, vaikka olikin maan ylin kirjastoviranhaltija, toimi myös aktiivisena kouluttajana, oppaiden kirjoittajana ja kirjallisuusarvostelijana. Kirjallisuus ja kirjastotoimi olivat hänen sydäntään lähellä, eikä hän missään vaiheessa kokenutkaan hoitavansa ainoastaan virkavelvollisuuksiaan. Helle Kannilan voi vilpittömästi sanoa tehneen kutsumustyötä.

Ulkomaisia vaikutteita Suomen kirjastolaitos sai 1900-luvun alussa Pohjoismaista, Saksasta ja Yhdysvalloista. Yhdysvalloissa ei käyty opintomatkoilla niin usein kuin Pohjoismaissa, mutta tilanteen kompensoi se, että Atlantin takaiset vaikutteet kulkeutuivat Suomeen Pohjoismaiden, eritoten Norjan ja Tanskan välityksellä. Yhdysvalloista omaksuttiin kirjastotekniikkaa, kuten avohylly- ja luokitusjärjestelmät sekä tietopalvelua. Saksalainen vaikutte puolestaan näkyi sivistyshengen, kasvatususkon ja kirjastokokoelman laadukkuuden korostamisena.

Pohjoismaista haettiin oppia lähinnä kirjastonhoitajien koulutuksen organisointiin. Suomen kirjastolaitoksesta ei haluttu tehdä selkeästi joko amerikkalaista tai saksalaista, vaan niiden yhdistelmä, skandinaavisen mallin mukainen yleinen kirjasto oli useimpien toimijoiden mielestä paras vaihtoehto. Monipuolisuus ja puolueettomuus, kuitenkin sivistyksellisiä päämääriä unohtamatta, miellettiin parhaiten Suomen oloihin soveltuvaksi toimintamalliksi.

Kuten Suomen kirjastolaitoksessa, voitaneen Kannilan arvomaailmassakin nähdä vaikutteita sekä amerikkalaisesta että saksalaisesta kirjastohengestä. Kirjastotekniikan kuten kokoelmatyön, tietopalvelun ja kirjojen lainausmenetelmien suhteen hän tuki liki varauksetta amerikkalaista mallia, muttei silti halunnut luopua saksalaisesta kokoelman laadukkuutta korostavasta kirjastofilosofiastakaan. Saksalaisessa suuntauksessa häntä viehätti erityisesti kirjastohoitajan rooli ”hyvän” kirjallisuuden edistämässä.

Toisaalta Kannila oli liberaali ja uudistusmielinen, toisaalta taas konservatiivi ja holhoava. Saksalainen kirjastohenki näkyi Kannilan osalta erityisesti hänen katsantokannassaan maaseudun kirjastonhoitajiin tärkeinä sivistystyön tekijöinä sekä näkemyksessä yleisten kirjastojen ja koulukirjastojen roolista sivistykseen ja kansalaisuuteen kasvattamisessa. Kannilan argumentit ajanvietekirjallisuuden sekä kirjastoille että lukijoille aiheuttamista monista uhkatekijöistä nostavat samaten esiin muistikuvia yleisten kirjastojen taustalla olevasta rahvaankirjastoilta periytyvästä arvomaailmasta.

Sisällysluettelo

1. Kirjastolaitoksen Grande Dame	1
1.1 Helle Kannila	1
1.2 Suomen kirjastohistoria pähkinänkuoressa	3
1.3 Tutkimustehtävä ja aiempi tutkimus	7
1.4 Keskeiset tutkimuskäsitteet ja -metodit.....	11
2. Päämääränä omaleimainen kansallisvaltio	19
2.1 Suomen kielestä kansakunnan kulmakivi.....	19
2.2 Kansan lukuinto herätettävä	26
2.3 Koulutus kuuluu kaikille.....	30
3. Kirjastolaitos yhteiskunnassa	35
3.1 Yleisten kirjastojen valistustehtävä	35
3.2 Kirjasto valistuskeskuksena	39
3.3 Tasa-arvo sydämellä	42
3.4 Kirjastoala naisistuu.....	44
3.5 Hengenravintoa ja sivistystyötä	47
4. Kirjastolaitoksen ulkomaankontaktit.....	51
4.1 Skandinaaviset kirjastot esikuvina.....	51
4.2 Amerikkalainen vai saksalainen kirjastohenki?	54
5. Kirjastolaitoksen ideologiset portinvartijat	62

5.1 Demokraattiset ja diktatuuriset kirjastot	62
5.2 Kirjastolehden kannanottojen konteksti	65
5.3 Luettelo kirjavalinnan tueksi	69
5.4 Rahvaanomaista kirjastokirjallisuutta	71
5.5 Moraalikadon ja vallankumouksen pelko	77
6. Kansanvalistajien perintö kirjastoissa.....	80

1. Kirjastolaitoksen Grande Dame

1.1 Helle Kannila

Tutkielmani kohteena on Suomen kirjastolaitoksen kehittäjänä tunnettu ja paljon arvostusta sekä tunnustusta saanut kirjastoneuvos Helle Kannila. Helle Kannila (vuoteen 1938 asti Cannelin) syntyi Savonlinnassa vuonna 1896. Perhe muutti kuitenkin myöhemmin Tampereelle, missä nuoren Hellen elämänura alkoi hahmottua. Hän osallistui nimittäin Tampereen suomalaisen tyttökoulun oppilaana Kansanvalistusseuran järjestämille kirjastokursseille ja sai sieltä monia virikkeitä tulevalle elämälleen. Helle Kannila kirjoitti ylioppilaaksi vuonna 1914 ja jatkoi opintojaan valmistumalla filosofian kandidaatiksi Helsingissä neljä vuotta myöhemmin. Maisterin tutkintonsa Kannila sai valmiiksi 1919.¹ Yliopistossa hän opiskeli kirjallisuushistoriaa, suomen kieltä ja kirjallisuutta sekä käytännöllistä filosofiaa.²

Luonteeltaan Helle Kannila oli radikaali ja pohdiskeleva. Hän ei halunnut tyytyä valmiisiin vastauksiin, vaan piti tärkeänä omaa ajattelua ja sen pohjalta tehtävää mielipiteenmuodostusta. Nämä ominaisuudet tulivat hänessä esiin jo varsin nuorella iällä, eivätkä hänen aikalaisensa aina tahtoneet niitä ymmärtää saati hyväksyä. Nuoren Hellen päiväkirjoista löytyy perusteltuja mielipiteitä vaikkapa siitä, ettei tanssi ole syntiä tai että rakkaus ihmiskuntaa kohtaan on jalompaa kuin isänmaanrakkaus.³

Nuoruusvuosien näkyvin konflikti tapahtui 1910-luvun alun Tampereella, jolloin Helle Kannila kieltäytyi konfirmaatiosta. Syynä oli se, ettei hän pitkällistenkään pohdiskelujen jälkeen voinut omakohtaisesti hyväksyä ja allekirjoittaa luterilaisen kirkon oppia ja kristinuskon dogmeja. Tapaus kirvoitti jopa lehtijutun, jossa eräs tamperelainen pappi paheksui nuorison tapainturmelusta ja käytti episodina varoittavana esimerkkitapauksena.⁴

¹ Muiluvuori 2004, 776-777.

² Kannila 1966, 21.

³ Kauppi 1976,26.

⁴ Kauppi 1976, 26-28.

Helle Kannilan pitkä ura kirjastolaitoksen palveluksessa alkoi hänen osallistuttuaan 16-vuotiaana Tuusulan kirjastokurssille ja sai jatkoa Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan kirjaston palkattomana kirjastoharjoittelijana. Vuonna 1918 hänestä tuli samaisen kirjaston amanuessi ja seuraavana vuonna Suomen Kirjastoseuran sihteeri. Samana vuonna 1919 hän matkusti Ruotsiin ja muihin pohjoismaihin (Norjaan ja Tanskaan) stipendin turvin tutustuakseen niiden kirjastojärjestelmiin. Suomeen palattuaan hänet nimitettiin vuonna 1921 valtion kirjastotoimiston johtajaksi, mitä virkaa hän hoiti 1940-luvun lopulle saakka.⁵

Urallaan kirjastotoimiston johtajana Helle Kannila loi perustan sekä Suomen kirjastolaitokselle että kirjastonhoitajien koulutukselle. Hänen tehtäväkseen tuli soveltaa käytäntöön yhdysvaltalaisen Melvil Deweyn luoman kymmenluokituksen, josta tuli Suomen yleisten kirjastojen perusluokitusjärjestelmä. Helle Kannila osallistui merkittäväällä tavalla myös kirjastotoimen hallinnon ja lainsäädännön kehittämiseen sekä kirjastojen hankintaohjelmien määrittelyyn. Ansioistaan suomalaisen kirjastolaitoksen palveluksessa Helle Kannilalle myönnettiin vuonna 1949 kirjastoneuvoksen arvonimi.⁶

Samana vuonna hän erosi valtiollisesta kirjastotoimen johtajan virastaan ja siirtyi Yhteiskunnallisen korkeakoulun, sittemmin Tampereen yliopiston, kirjasto-opin lehtoriksi. Hän toimi kuitenkin vielä 1950-luvullakin valtiollisissa tehtävissä osallistuen mm. uuden kirjastolain valmisteluun. Eläkkeelle Helle Kannila jäi 45 vuoden työuran jälkeen vuonna 1963, mutta hän jatkoi tästä huolimatta mm. Kirjastolehden päätoimittajana vielä vuoteen 1968 asti. Hänen päätoimittajauransa Kirjastolehdessä oli alkanut jo vuonna 1918, joten se kesti täydet 50 vuotta. Eläkeläisenäkin Helle Kannila jatkoi puheiden, esitelmien ja alustusten pitoa sekä artikkeleiden kirjoittamista ja vasta terveyden heikkeneminen syöpään sairastumisen myötä lopetti hänen toimeliaan kirjastouransa. Helle Kannila kuoli marraskuussa 1972 Tampereella.⁷

⁵ Muiluvuori 2004, 777.

⁶ Muiluvuori 2004, 777-778.

⁷ Muiluvuori 2004, 777-778.

1.2 Suomen kirjastohistoria pähkinäkuoressa

Helle Kannilan tiivistetyn elämäkerran kuvaamisen jälkeen on paikallaan asettaa hänet kontekstiinsa eli valottaa niitä lähtökohtia, joista käsin hän astui kirjastolaivamme ruoriin. Tässä luvussa esitän lyhyen poikkileikkauksen suomalaisen kirjastolaitoksen historiaan ja vaiheisiin sekä ajalta häntä ennen että hänen johtajuuskautensa alkutaipaleeseen.

Suomen säätyläiset omaksuivat 1700-luvun aikana modernin lukemiskulttuurin, jossa luetaan sekä huviksi että hyödyksi. He pyrkivät varmistamaan lukemisharrastuksensa jatkuvuuden lukuseurojen, lainakirjastojen, kirjakauppojen, sanomalehtien ja romaanisarjojen hankkimisen avulla. Vuosisataa sanotaan valistuksen ajaksi, mutta sen eetokseen ei silti vielä kuulunut valistuksen levittäminen rahvaan pariin, vaan ilmiö jäi sivistyneistön yksinoikeudeksi.⁸

Kansanvalistuskeskustelu alkoi Ruotsi-Suomessa vasta 1800-luvun alkupuolella, sillä sääty-yhteiskunnan periaatteisiin ei kuulunut julkisin varoin tapahtuva kansan kouluttaminen.⁹

Suomen kirjastoliike sai lisäpontta kun viipurilainen kauppapalvelija Johan Pynninen (1818 - 1864) kirjoitti kaksi suomenkielisten kirjastojen perustamiseen kannustavaa artikkelia Kanava-lehteen vuonna 1845. Pynninen oli lähtöisin vaatimattomista oloista, mutta oli uutteralla työllä saavuttanut yhteisössään kunnioitetun aseman sivistyksensä ansiosta. Hän itse piti menestystään kirjojen ja lukemisharrastuksensa ansiona ja kehotti snellmanilaisessa sivistyshengessä muitakin tekemään samoin. Kirjoitukset tuottivat tulosta, sillä ne johtivat uusien pitäjänkirjastojen perustamiseen varsinkin Karjalan alueille.¹⁰

Kirjastoliike saavutti seuraavat voittonsa Suomessa kun siitä tuli osa fennomaanien sivistysprojektiä. Helle Kannilan mukaan Kansanvalistusseuran perustaminen vuonna 1874 merkitsi eritoten maaseudun kirjastotoimen kehitykselle paljon. Tämä johtui pitkälti siitä, että seuran pitkäaikainen sihteeri A.A. Granfelt (1846 - 1919) otti kirjastokysymyksen siipiensä suojaan. Kansanvalistusseura kustansi kirjastoihin sopivaa yleistajuista kirjallisuutta, välitti kirjoja ja muita

⁸ Mäkinen 1997, 153.

⁹ Mäkinen 2009, 73-75.

¹⁰ Kannila 1961, 3-4.

kirjastotarvikkeita muualta sekä toimitti luetteloita ”valiokirjoista.” Kansanvalistusseuran toimeksiannosta saatiin myös vuonna 1891 ensimmäinen suomalainen kirjastonhoito-opas, ns. Vaseniuksen opas *Neuvoja kansankirjastojen hoidosta*.¹¹

Kirjastoala haki Suomessa pitkään paikkaansa kansanopetuksen ja -valistuksen välillä. Periaatteessa jo vuoden 1866 kansakouluasetukseen oli kirjattu, että aikaa myöten koulujen yhteyteen tuli perustaa myös kirjasto. Kunnat eivät kuitenkaan niiden perustamista tukeneet, joten käytännössä koulukirjastojen harvat kirjat olivat lahjoitettuja aikuisten kirjoja. Kansanvalistusseura tarttui kuitenkin tilaisuuteen ja alkoi tukea koulukirjastoja sekä kirjastoharrastusta ylipäätään 1800-luvun lopulta lähtien.¹²

Vuonna 1910 perustettiin Suomen Kirjastoseura, joka alkoi hiljalleen erikoistua kirjastokysymyksiin ja siten erkaantua Kansanvalistusseurasta. Ensimmäiset kaksiviikkoiset kirjastokurssit järjestettiin silti vielä seurojen yhteisvoimin kesällä 1912 Tuusulassa.¹³ Vielä vuonna 1920 järjestettiin yhdet kolmikuukautiset kirjastokurssit, ns. Kordelinin kurssit, mutta tämän jälkeen kirjastoalan kehittäminen koulutus mukaan luettuna siirtyi Kirjastoseuralta valtion kirjastotoimiston tehtäväksi.¹⁴

Käytännössä paljoakaan ei silti koulutuksen suhteen muuttunut, sillä varsin epäsäännöllisesti järjestetyt kirjastokurssit jatkuivat koko sotienvälisen ajan. Vuosittainen kirjastoalan opetus Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa kun alkoi vasta syksyllä 1945.¹⁵

Suomen Kirjastoseuran alkutaival oli kivikkoinen. Seuran tilinpäätös vuodelta 1920 oli tappiollinen ja tästä johtuen seuran toiminta päätettiin lopettaa. Neuvottelujen jälkeen saatiin aikaan

¹¹ Kannila 1961, 4.

¹² Vatanen 2002, 46-48.

¹³ Kannila 1961, 7.

¹⁴ Vatanen 2002, 138.

¹⁵ Rasila 1973,111.

yhdistyminen Kansanvalistusseuran kanssa, mistä seurasi myös Kirjastolehden yhdistyminen Kansanvalistuslehden kanssa vuoden 1921 alusta lähtien.¹⁶

Uuden lehden toimittamisen suhteen vallitsi tasajako niin tekstialan, voiton kuin tappionkin jakamisessa. Seurojen yhteistyö, joka rajoittui työtilojen jakamiseen ja lehden julkaisemiseen, ei ollut kitkatonta ja sitä voikin kuvailla lähinnä talousseikkojen sanelemaksi pakkoavioliitoksi.¹⁷

Moni rakkausliitto jäi silti lyhyemmäksi, koska seurojen yhteinen lehti ilmestyi aina vuoden 1947 loppuun saakka. Seurojen eron syy oli kuitenkin se vanha tuttu: erilleen kasvaminen. Kansansivistysalat saivat omia lehtiään ja tarve saada kirjastoväellekin kokonaan oma lehti kasvoi kasvamistaan sillä ala kehittyi, kirjastot kasvoivat ja uutta lainsäädäntöä alettiin valmistella. Seurojen eron konkretisoi uuden Kirjastolehden ilmestyminen vuoden 1948 alusta. Päätoimittajana jatkoi Helle Kannila, joka oli ollut kirjastoasiain päätoimittaja yhteisessä lehdessäkin.¹⁸

Vuonna 1921 perustettiin niin valtion kirjastotoimisto kuin myös valtion kirjastotoimikunta. Valtion järjestämän kirjasto-organisaation piirissä työskenteli myös alueellisia kirjastotarkastajia, jotka kiertelivät maakunnissa ja raportoivat erilaisten kirjastojen toiminnasta. Kirjastojen määrä kasvoi 1920-luvun aikana siten, että vuonna 1928 Suomessa laskettiin olevan 1705 kirjastoa, joista kaupungeissa olevia oli vain 55. Tosin noihin aikoihin maaseudulla asui ihmisiä kolme ja puoli kertaa niin paljon kuin kaupungeissa.¹⁹

Pääosa ajan kirjastoista oli siis pienten kylien ja kuntien piiri- ja kantakirjastoja; kaupunginkirjastot olivat tuolloin vielä selkeänä vähemmistönä. Nuorisoseurat, työväenyhdistykset ja muut järjestöt omistivat kaiken lisäksi kirjastoistamme vielä tuolloin peräti 38 prosenttia, joten ainoastaan 62 prosenttia oli kuntien- tai kaupunginkirjastoja vuonna 1928. Yhteensä Suomen yleisissä kirjastoissa

¹⁶ Kauppi 1976,75.

¹⁷ Koski 1985,50-51.

¹⁸ Koski 1985, 106-107.

¹⁹ Eskola 1999, 118-119.

kävi tuona vuonna 194 000 lainaajaa, jotka lainasivat 2,6 miljoonaa kirjaa.²⁰ Kokoelmat olivat pieniä, sillä yli puolessa maaseudun kirjastoista ja kuudessa kaupunginkirjastossa oli lainattavissa alle tuhat nidettä.²¹

Sotienvälisenä aikana kirjastonhoidosta vastasivat lähinnä kansakoulunopettajat. Heitä oli likimain puolet kaikista maaseudun kirjastonhoitajista. Toisen merkittävän ammattiryhmän muodostivat postinhoitajat. Kirjastonhoito oli pääasiassa sivutoimi, koska vuonna 1928 ei maaseudun 1650 kirjastossa ollut ainuttakaan päätoimista kirjastonhoitajaa. Kirjastonhoito olikin usein eräänlaista koko perheen harrastustoimintaa, jota hoiti kulloinkin se, joka parhaiten ehti.²²

Vuoden 1928 kansankirjastoasetuksessa tosin määrättiin tiettyjä kirjastonhoitajien pätevyysvaatimuksia (yliopistotutkinto tai keskikoulun ja kirjastokurssin suorittaminen), mutta niitä ei voitu käytännössä edellyttää, koska tarvittavaa koulutusta ei voitu järjestää riittävästi eikä koulutukseen myöskään ollut tarpeeksi tulijoita. Kaupunginkirjastoissakaan tilanne ei ollut paljon parempi, sillä 1920-luvun lopussa vain 34 kaikkiaan 90:stä kaupunginkirjaston hoitajasta täytti asetetut pätevyysvaatimukset.²³

Kirjastoissa pyrittiin parantamaan asiakkaiden mahdollisuuksia päästä kirjojen luo siirtymällä lukollisten kaappien sijasta avohyllyjärjestelmään 1920-luvun aikana. Joissakin kirjastoissa tämän innovaation käyttöönotto tosin venyi aina 1930-luvulle saakka. Kun avohyllyjärjestelmä viimein saatiin vähä vähältä yleiseen käyttöön, alkoi myös kirjojen järjestäminen niiden sisällön mukaan kehittyä. Valtion kirjastotoimikunta päätti ottaa Deweyn kymmenluokituksen Suomen yleisten kirjastojen luokitusjärjestelmäksi ja ensimmäinen suomalainen luokitusopas ilmestyi painettuna vuonna 1925. Monissa kirjastoissa tyydyttiin vielä vuosikausia tämän jälkeenkin omatekoiseen kolmijakoon: ”tietokirjat, kaunokirjat ja loppuun kuluneet.”²⁴

²⁰ Eskola 1999, 119-120.

²¹ Poteri 1990, 8.

²² Eskola 1999, 124-125.

²³ Eskola 1999, 125-128.

²⁴ Eskola 1999, 132-133.

1.3 Tutkimustehtävä ja aiempi tutkimus

Pro gradu –tutkielmassani etsin niitä aatteellisia peruspilareita, joiden varaan suomalainen yleinen kirjastolaitos on rakennettu. Tutkin Helle Kannilan näkemystä kirjastolaitoksen tehtävästä yhteiskunnassa ja haen vastausta siihen, miten ja millaiseksi hän hahmotteli yleisten kirjastojen toimintaympäristön nuorena Suomen tasavallassa ja siinä historiallisessa kontekstissa, joka oli suomalaisen kansakunnan synnyttänyt. Selvitän miten yleisten kirjastojen tuli ottaa huomioon lukijakuntansa erilaiset lähtökohdat, valmiudet, toiveet ja tarpeet. Hahmotan myös yleisten kirjastojen asemaa kansansivistystyön kentässä sekä muuttuvissa poliittisissa ja yhteiskunnallisissa olosuhteissa 1920 – 1940 -luvuilla.

Etsin tutkielmassani vastausta kysymykseen, mikä oli Helle Kannilan osuus itsenäisen Suomen kirjastojen kehitykseen. Selvitän, saiko hän vaikutteita ulkomailta ja miten ulkomaiset vaikutteet omaksuttiin käyttöön suomalaisissa kirjastoissa. Samaten nostan esiin kysymyksen, millaista kirjallisuutta yleisiin kirjastoihin Helle Kannilan ja muiden keskeisten kirjastovaikuttajien mielestä oli sotienvälisenä aikana toivottavaa hankkia.

Suomen yleisten kirjastojen historian osalta nationalismin, fennomanian ja aitosuomalaisuuden värittämiin vuosiin sisältyy Juho Pynnisen aikaansaama ”kirjastoherätys”, kirjastoliikkeen yhteistyö vapaan sivistystyön kanssa sekä valtion kirjastotoimiston perustaminen. Aikakautta toisen maailmansodan päättymiseen saakka yhdistää kirjastohoidon sivutoimisuus ja alan koulutuksen kirjavuus, sillä vuosittainen korkeakoulutus alkoi vasta vuonna 1945, eikä kirjastonhoitoa tätä ennen monestikaan mielletty päätoimiseksi ammatiksi.

Suomalainen yhteiskunta koki varsin radikaaleja muutoksia autonomian ajalta toiseen maailmansotaan ulottuvalla tarkastelujaksolla. Fennomaaninen liike syntyi J.V. Snellmanin ja hänen *Saima* –lehteen kirjoittamien artikkeliensa myötä²⁵, suhteessa Venäjään tapahtui monia käänteitä ja viimein joulukuussa 1917 Suomesta tuli itsenäinen valtio. Itsenäistymisestä alkoi aina vuoteen 1945 kestänyt poliittisesti ja aatteellisesti varsin monisyinen ajanjakso, jota kutsutaan

²⁵ Jussila 1996, 39.

”ensimmäisen tasavallan” ajaksi erotuksena vuodesta 1945 aina 1990-luvulle kestäneestä ”toisen tasavallan” kaudesta.²⁶

Tutkielmani alkuperäislähteinä käytän Helle Kannilan kirjoituksia kirjastoalan ammattilehtenä toimineeseen *Kirjastolehteen* sekä sen seuraajaan (vuodesta 1921 alkaen) *Kansanvalistus ja Kirjastolehteen*. Ensimmäiset artikkelinsa *Kirjastolehteen* Kannila kirjoitti jo vuonna 1917 ja seuraavana vuonna hänestä tuli sen päätoimittaja vuosikymmeniksi. Koska *Kirjastolehti* on toiminut opastajana ja neuvojana kirjastonhoitajille ja Helle Kannilan rooli sen toimitustyössä on ollut keskeinen, muodostaa se hyvän kokonaiskuvan kirjastoalalla vaikuttaneista suuntauksista, aatteista ja pyrkimyksistä.

Alkuperäislähteinä olen käyttänyt myös tutkimustehtäväni kannalta keskeisimpiä Helle Kannilan kirjoittamia kirjastoista kertovia teoksia. Ne ovat *Kirjastonhoidon opas* vuodelta 1951 (ensimmäinen painos v. 1922), *Yleisten kirjastojen kehitys* –historiateos vuodelta 1961, *Kirjanvalinnan ongelmia* vuodelta 1967 sekä esitelmäni kannalta erityisen keskeinen *Kirjastoista kirjoitettua* –kokoomateos vuodelta 1966.

Kirjastoista kirjoitettua –teos on kiinnostava siksi, että se sisältää läpileikkauksenomaisen katsauksen Helle Kannilan kirjoituksista kirjastoihin liittyen vuosilta 1913 – 1963. Kirjassa on myös bibliografia Kannilan sanoma- ja aikakauslehdissä sekä kirjoissa julkaistuista kirjoituksista. Ne käsittelevät kirjastotoimen ohella myös naisasiaa ja yhteiskunnallisia kysymyksiä. Helle Kannila oli äärimmäisen tuottelias kirjoittaja, koskapa bibliografiaan kertyi vuoden 1965 loppuun mennessä yli 1150 artikkelia, pääkirjoitusta tai kirjaa. Hän jatkoi kirjoittamista tämän jälkeenkin, joten yhteensä häneltä lienee julkaistu yli 1200 kirjoitusta.

Tutkimuskirjallisuutena olen käyttänyt Helle Kannilaa, Suomen kirjastolaitosta, kansanvalistusaatetta, fennomaaneja ja laajemminkin suomalaisen yhteiskunnan historiaa kuvaavaa kirjallisuutta. Seuraavaksi esittelen tarkemmin tutkielmani kannalta erityisen keskeisinä pitämiäni aiempia kirjastohistoriallisia tutkimuksia.

²⁶ Jussila 1996, 211.

Pirjo Vatanen on vuonna 1984 ja 1988 valmistuneissa kirjastotieteen ja informatiikan opinnäytteissään, joista ensiksi mainittu on sivulaudaturtyö ja jälkimmäinen lisensiaattitutkielma, analysoinut sekä autonomian ajan että itsenäisen Suomen ensimmäisten vuosikymmenten kirjastolaitoksen ja kirjastoalan koulutuksen lähtökohtia. Hän toteaa, että autonomian ajalla keskeisin kirjastokoulutusmuoto oli opettajaseminaarien yhteydessä annettu kirjastonhoidon opetus.²⁷

Vatasesen mukaan sivutoimisten kirjastonhoitajien valtakausi Suomen yleisissä kirjastoissa jatkui aina vuoden 1962 uuden kirjastolain säätämiseen saakka. Vasta tämän jälkeen alkoi Suomen kirjastolaitoksen erkaantuminen koululaitoksen yhteydestä, sillä kirjastonhoitajien itsenäistä ammatti-identiteettiä ei ennen 1960-lukua vielä syntynyt. Sivutoimisten valtakausi Suomen yleisissä kirjastoissa kesti siis liki sata vuotta.²⁸

Vatanen on tehnyt 1800- ja 1900-lukujen vaihteen kirjastolaitoksen kehittymisestä myös informaatiotutkimuksen väitöskirjan *Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi* vuonna 2002. Hän selvittää tutkimuksessaan Suomen kirjastoliikkeen syntyä ja vakiintumista sekä sitä, kuinka sääty-yhteiskunnan rahvaankirjastoista hiljalleen kehittyi sellainen kansalaisyhteiskunnan kirjastolaitos, jona se on opittu itsenäisessä Suomessa tuntemaan.²⁹

Vatanen pohtii myös 1800- 1900-lukujen vaihteen varhaisen kirjastoliikkeen pioneerien, kuten K.J. Werkon, A.A. Granfeltin sekä William Sippolan ja amerikkalaisten vaikutteiden osuutta suomalaisen kirjastoliikkeen syntyyn. Myös Kansanvalistusaatteen ja Suomen Kirjastoseuran väliset yhteydet tulevat esille Vatasen tutkimuksessa. Aikarajauksen Vatanen on asettanut vuosien 1890 ja 1920 väliselle 30 vuoden periodille, joten Helle Kannila esiintyy hänen tutkimuksessaan vain ohimennen.³⁰

Eija Poteri on käsitellyt Vatasen tavoin kirjastonhoitajuuden ammatillistumista vuoden 1990 kirjastotieteen ja informatiikan pro gradu –tutkielmassaan. Sen aiheena on siis ollut

²⁷ Vatanen 1984 ja 1988.

²⁸ Vatanen 1984 ja 1988.

²⁹ Vatanen 2002.

³⁰ Vatanen 2002.

kirjastonhoitajien ammattipätevyyteen tähtäävän peruskoulutuksen kehityskulku Suomessa vuosina 1920 - 1945. Poteri on tutkinut kirjastonhoitajien koulutusta tavoitteenaan osoittaa, miten alan koulutuksen vähittäinen vakiintuminen sai aikaan sen, että kirjastonhoitajuudesta tuli päätoiminen ammatti muiden ammattien rinnalle. Samoin hänen pyrkimyksensä on ollut tutkia kirjastonhoitajille asetettuja oppimistavoitteita ja niiden toteutumista.³¹

Tutkielmassaan Poteri toteaa koulutuksen vakiintumisella olleen suuren merkityksen kirjastonhoitajien ammatti-identiteetin synnylle. Hän mainitsee myös Helle Kannilan opettajaroolin olleen tärkeän ammattikunnan yhtenäisyyden kannalta. Koulutuksen sisällön osalta Poteri mainitsee keskeiseksi käytännön kirjastotekniikan (luokitus, luettelointi, hankinta ja lainaus) opetuksen. Hän heittää myös ilmaan arvelun amerikkalaisten kirjastovaikutteiden näkymisestä tässä opetussuunnitelmassa ja toteaa, että Helle Kannilan kirjastonäkemyksen tarkempi analyysi olisi paikallaan.³²

Eija Eskola on tehnyt vuonna 2004 informaatiotutkimuksen väitöskirjan *Suosittelut, valitut ja luettut*. Siinä hän tutkaili, missä määrin Arvostelevan kirjaluettelon suositukset, kirjastojen kirjahankinnat ja lukijoiden suosikkikirjat osuivat yksiin sotienvälisenä aikana. Eskola tarkastelee tutkimuksessaan käsitystä hyvästä ja huonosta kirjallisuudesta ja pohtii samaten, millaiseksi lukijat haluttiin valtion kirjastotoimen (Helle Kannila, kirjastotoimikunta ja kirjastontarkastajat) piirissä kasvattaa. Eskola valottaa myös varsin ansiokkaasti Arvostelevan kirjaluettelon arvostelijoiden taustoja ja yhteiskunnallista aktiivisuutta sekä luo katsauksen siihen, millaista kirjallisuutta kirjastoista todellisuudessa tutkimusajankohtana 1919 – 1939 lainattiin ja miten ihmiset lukemisharrastuksen tuolloin ylipäättään kokivat.³³

Samaan aikakauteen Eskolan väitöskirjan kanssa sijoittuu myös Erkki Seväsen Joensuun yliopiston Suomen kielen ja kirjallisuuden laitokselle tehty väitöskirja *Vapauden rajat*. Väitöskirjassaan Sevänen analysoi kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallista sääntelyä Suomessa vuosina 1918 – 1939. Sevänen kuvaa aikakauden kiivaitakin kirjallisuustaisteluita sekä erittelee

³¹ Poteri 1990.

³² Poteri 1990.

³³ Eskola 2004.

kirjallisuusinstituutioiden (kirjakaupat, kirjastot, kustantamot) toimintatapoja ja kirjallisen tarjonnan laatua. Sevänen myös tutkii, millaisia kirjallisia portinvartijaryhmiä Suomessa tuolloin toimi, millaista arvojärjestelmää ne edustivat ja miten tämä arvojärjestelmä vaikutti eri kirjallisuuslajien pääsyyn markkinoille ja osaksi suomalaisen kirjallisuuden kaanonia.³⁴

Kirsi Elina Halonen on tutkinut vuonna 1966 ilmestyneessä kirjasto-opin erikoistyössään Helle Kannilan toimia valtion kirjastotoimiston johtajana vuosina 1920 - 1928. Lähteinään hän on käyttänyt Kannilan julkaistuja kirjoituksia, valtion kirjastotoimiston vuosikertomuksia ja kirjastonhoidon opaskirjallisuutta. Halonen kuvaa työssään Helle Kannilan osuutta kirjastonhoidon opetuksen kehittämisessä ja luo katsauksen hänen julkaisuihinsa noilta vuosilta, mutta ei aseta Kannilan toimia laajempaan yhteiskunnalliseen saati historialliseen kontekstiin, ei kuvaa eikä liioin yritä analysoida Kannilan kirjastonäkemyksen alkuperää. Kuitenkin Halosen työ on varsin hyvä läpileikkaus Kannilan toimista 1920-luvun kirjastovaikuttajana, opettajana ja kirjoittajana.³⁵

1.4 Keskeiset tutkimuskäsitteet ja -metodit

Ennen 1900-luvun puoliväliä ei Suomen kirjastoja vielä kutsuttu yleisiksi kirjastoiksi, vaan käytössä oli monia nimiä. 1800-luvun alkupuolella alettiin perustaa pitäjänkirjastoja, joista myöhemmin tuli kantakirjastojen kautta kunnankirjastoja. Niitä pienempiä yksiköitä kutsuttiin piirikirjastoiksi. Myös nimityksiä ”kansankirjasto”, ”kansalaiskirjasto” tai ”rahvaankirjasto” käytettiin eritoten 1800-luvulla, kun kirjastotoiminta ei vielä ollut kovin järjestäytyntä. Tutkielmassani esiintyy kuitenkin myös termi ”yleinen kirjasto”, sillä Helle Kannila suosi sen käyttöä. Kannila vieläpä tarkoittaa kirjoituksissaan sillä sellaista kirjastoa, joka vastaa peruseriaatteiltaan jo varsin hyvin mielikuviamme 2000-luvun yleisestä kirjastosta. Yleisiä kirjastoja siis kutsuttiin aiemmin monilla eri nimillä, mutta niillä kaikilla tarkoitettiin silti pohjimmiltaan samantapaista kaikelle suomenkieliselle kansalle avointa ei-tieteellistä kirjastoa, josta oli mahdollista saada kirjoja lainaksi.³⁶

³⁴ Sevänen 1994.

³⁵ Halonen 1966.

³⁶ Mäkinen 2009.

Pitäjänkirjastojen syntymistä on pidetty kansallisen innostuksen aikaansaannoksena. Ensimmäinen ehdotus pitäjänkirjaston perustamiseksi tehtiin v. 1804 Suomen Talousseuran piirissä. Pitäjänkirjastojen rinnalla puhuttiin myös rahvaankirjastoista tai rahvaan lainakirjastoista. Joskus myös molemmat termit yhdistettiin, jolloin siis käytettiin termiä ”pitäjänkirjasto rahvasta varten.” Pitäjänkirjastojen kultakausi oli 1800-luvun puolivälissä, jonka jälkeen termi alkoi korvautua kyläkirjastojen käsitteen synnyn myötä.³⁷

Kansankirjasto oli yleisesti käytetty termi 1800-luvun lopulla ja esiintyi vielä vuoden 1928 kirjastolaissa ja muissa säädöksissä aina 1960-luvulle saakka. Kansankirjaston tavoitteena oli tarjota luettavaa niille, joilla ei ollut varaa sitä ostaa. Kansankirjastoja perustettiin innokkaasti 1800-luvun lopulta alkaen, mutta tämän jälkeen varakkaampi ja vaikutusvaltaisempi kansanosa alkoi niitä hylkiä, sillä sivistyneistö piti kirjastokirjallisuutta liian rahvaanomaisena.³⁸

1900-luvun alussa amerikkalaiset ja pohjoismaiset kirjastoajatukset levisivät Suomeen ja Public Library Movementin mukaisesti kirjastoista pyrittiin poistamaan hyväntekeväisyyden leima ja köyhäinavun stigma. Amerikkalaisen ideologian mukaan kirjastolaitoksen piti lähtökohtaisesti saada rahoituksensa yhteiskunnan verovaroista eikä rikkaiden armopaloista. Silti miellelyhtymä kansankirjastojen rahvaanomaisuudesta ja riippuvuudesta hyväntekijöiden lahjoituksista eli kansalaisten mielissä pitkälle 1900-luvulle saakka. Tämä johtui siitä, että amerikkalainen kirjastoate löi itsensä läpi Suomen suurkaupunkien ulkopuolella vasta 1920-luvulla.³⁹

Kansankirjastoista puhuttaessa liitettiin yhteen kirjasto ja kansanvalistus. Juhlapuheissa kansankirjastoa haluttiin kutsua ylevällä nimellä ”kansan yliopisto”, mutta arvostelijat muistuttivat kärjekkäästi, ettei kirjastolaitoksen kunto oikeuttanut moisen nimen käyttöön. Kirjastotoimen johtohenkilöt olisivat lisäksi halunneet korvata vanhan kansankirjasto-termin uudenaikaisemmalla

³⁷ Mäkinen 1997, 328-332.

³⁸ Meriranta 1984, 20-26.

³⁹ Vatanen 2002, 189-195.

kansalaiskirjaston käsitteellä, mutta kansansivistysjärjestöt pitivät parempana puhua kansankirjastosta.⁴⁰

Kansankirjastoasiaa selvittämään asetettiin vuonna 1906 valtiollinen komitea, joka Niilo Liakan mukaan määritteli kuntien kirjastoiksi sellaiset kirjastot, joille ei ollut nimetty muuta omistajaa, kuten vaikkapa nuorisoseuraa tai työväenyhdistystä. Kansakoulujen kirjastoistakin tuli täten kunnallisia kirjastoja. Liakka katsoi kunnalliseen kirjastolaitokseen kuuluvaksi keskus- eli kantakirjaston ja sen haaraosastot, joita hän kutsui kylä- eli piirikirjastoiksi. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että koulukirjastoista tuli useimmiten piiri- eli sivukirjastoja ja kirkonkylän keskuskirjastosta tuli kunnan kantakirjasto.⁴¹

Kansankirjastojen jälkeen käyttöön tullut termi ”yleinen kirjasto” on kiinnostava sikäli, että se kuvaa laitosta joka on yleinen sanan kahdessa eri merkityksessä. Toisaalta kirjasto on ”yleinen” siinä mielessä, että se on avoin ja tarkoitettu kaikille ihmisille, jotka osaavat lukea. Toisaalta termillä ”yleinen” voidaan viitata myös siihen, että kirjasto on yleinen ohjelmaansa (eli sisältöönsä/kokoelmaansa) nähden. Kirjasto siis käsittää koko yleissivistyksen kentän vastakohtana tiettyihin osa-alueisiin eriytyneille erikoiskirjastoille. Yleisen kirjaston tarkoituksena on määritelmästään johtuen sivistyksen ylläpitäminen ja levittäminen kaikkien halukkaiden piiriin.⁴²

Markku Hyrkkänen esittää kirjassaan *Aatehistorian mieli* aatehistoriallisen tutkimuksen lähtökohdaksi sitä, mitä tutkittavat ihmiset itse sanovat uskomuksistaan ja motiiveistaan. Tiedostamattomat tunnelataukset voi hänen mukaansa jättää vähemmälle huomiolle. Aatehistorian tehtävänä on siten asioiden käsittämisen ja niille annettujen merkitysten ymmärtäminen. ”Asioita” voivat Hyrkkäsen mukaan olla niin olosuhteet kuin myös aatteet ja ideologiat.⁴³

Hyrkkänen pitää tärkeänä subjektin palauttamista tutkimuksen keskiöön, sillä historiallisina toimijoina eivät ole aatteet eivätkä diskurssit vaan ajattelevat ja toimivat ihmiset. Pelkät

⁴⁰ Meriranta 1984, 26.

⁴¹ Liakka 1916, 59-60.

⁴² Kauppi 2000, 112-116.

⁴³ Hyrkkänen 2002, 56.

olosuhteet ja kontekstit eivät selitä ihmisten uskomuksia ja reaktioita, vaan myös heidän erilaisella suhtautumisellaan niihin on merkitystä.⁴⁴ Hyrkkänen oikeuttaa aatehistorian tutkimuksen kiteyttämällä, että ”toiminnan ymmärtäminen edellyttää toiminnan sisältämän ajattelun ymmärtämistä.”⁴⁵

Tutkija ei Hyrkkäsen mukaan koskaan voi saada täydellistä tietoa tai varmuutta olosuhteista sinänsä, sillä hänen olosuhdetietämyksensä on väistämättä puutteellista ja vajavaista. Myöskään olosuhteita koskevasta ajattelusta ei voida päätellä, miten asiat todella tapahtuivat, sillä olosuhteiden vaikutus ihmismieleen riippuu siitä, miten ne on yksilöllisesti tulkittu, koettu ja nähty. Jotta olosuhteiden vaikutusta voidaan ylipäätään ymmärtää, pitää ensin pystyä kuvaamaan, miten monilla eri tavoilla olosuhteet on tutkimusajankohtana käsitetty.⁴⁶

Vain tällä tavoin on mahdollista pyrkiä selittämään, miten samanlaiset olosuhteet on useinkin voitu käsittää eri tavoin. Historioitsijan pitää Hyrkkäsen mukaan olla tietoinen myös tutkimuskohteidensa erilaisista ”uskomusten verkostoista”, sillä ne painavat vaakakupissa vähintään yhtä paljon kuin itse olosuhteetkin. Tuntemalla sekä tuon uskomusten verkoston että vallinnut olosuhteet, voi historioitsija ymmärtää, miksi asiat on käsitetty siten kuin ne on käsitetty.⁴⁷

Matti Klingen mukaan henkilöhistoriallinen perinne painottaa kohdehenkilöidensä esikuvallisuutta ja mielenkiintoisuutta, koska henkilöiden kautta on lukijakuntaa haluttu opettaa vertailemaan ja tutkailemaan ihmisten ominaisuuksien ja ratkaisujen myöhempää moraalista ja poliittista arvoa. Nykyisessä keskustelussa henkilöhistoriaa tarkastellaankin ensisijaisesti jälkimaineen ja seuraajille jätetyn henkisen perinnön näkökulmasta, eikä enää syvennytä niinkään henkilön sosiaaliseen taustaan tai yhteiskuntaluokkaan. Klinge pitää tätä näkemystä varsin tervehenkisenä, sillä hänen mukaansa on tärkeää, että yhteys menneisiin sukupolviin säilyy. Esikuvallisuus ja jälkimaine

⁴⁴ Hyrkkänen 2002, 56-57.

⁴⁵ Hyrkkänen 2002, 35.

⁴⁶ Hyrkkänen 2008, 196.

⁴⁷ Hyrkkänen 2008, 196-197.

näkyvät myös siinä, miten henkilöiden muistoa nykyään vaalitaan ja ylläpidetään. Tämän ”historiakulttuurin” tutkimista Klinge haluaa kannustaa.⁴⁸

Henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa on samaten keskeistä muistaa, ettei ole olemassa yhtä oikeaa ratkaisua käsitellä historiallista henkilöä. Olisi kuitenkin pyrittävä mahdollisimman neutraaliin arvottamiseen ja kyettävä näkemään tutkittavan elämä ja teot hänen omista lähtökohdistaan käsin. Liiallinen arviointi saattaa silti muodostua ongelmaksi, koska se helposti vääristää henkilökuvaa ja saa tutkittavan näyttäytymään parempana, pahempana tai ainakin erilaisena kuin hän on todellisuudessa ollut. Väärien tulkintojen välttämiseksi onkin keskeistä tarkastella yksilön ja hänen yhteisönsä vuorovaikutusta, eli toisin sanoen yksilöä yhteisön osana eikä pelkästään irrallisena toimijana ja subjektina.⁴⁹

Kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen. Tähän lähtökohtaan sisältyy ajatus siitä, että todellisuus on moninainen, eikä sitä näin ollen voida pirstoa mielivaltaisesti pienempiin osasiin. Kvalitatiivinen tutkimus pyrkiikin mahdollistamaan tutkimuskohteen mahdollisimman kokonaisvaltaisen tarkastelun.⁵⁰

Laajoja tekstimassoja tutkittaessa on luontevaa toteuttaa tutkimus käyttämällä kvalitatiivista lähestymistapaa. Laadulliselle tutkimusotteelle on tyypillistä aineiston tarkastelu yhtenäisenä kokonaisuutena siten, että jokainen tutkittavaan asiaan kuuluva olosuhde tulee selitetyksi ja tulkituksi kontekstinsa suhteen. Tämä tarkoittaa sitä, että ristiriitaa tulkinnan ja olosuhteen välillä ei saa syntyä. Laadullinen tutkimusote poikkeaa tässä määrällisestä tutkimusotteesta, joka sallii tiettyyn rajaan saakka tilastolliset poikkeamat.⁵¹

Ideografista eli historiallista tutkimusta tehdessä on syytä käyttää laadullista lähestymistapaa senkin vuoksi, että kyseessä useimmiten on yksittäisen ilmiön, olosuhteen tai tapahtumaketjun selitys ja tulkinta universaalin lainalaisuuden luomisen sijasta. Kuitenkin on muistettava, että laadullisenkin tutkimuksen taustavaikuttajia, kuten vaikkapa poliittisia oloja tai ajan henkeä,

⁴⁸ Klinge 2003.

⁴⁹ Paavolainen 1994.

⁵⁰ Hirsijärvi 1997, 161.

⁵¹ Alasuutari 1999, 38.

voidaan käyttää selitysmalleina myös muihin aikakauden tapauksiin tai ilmiöihin, konteksti kun on aikakauden ajan yhteinen.⁵²

Kvalitatiivista tutkimusta tehdessään ei tutkija myöskään voi sanoutua irti omista arvolähtökohdistaan, sillä arvot vaikuttavat siihen, miten tutkija pyrkii tutkimaansa ilmiötä ymmärtämään ja selittämään. Jo tutkimuskohteen valita itsessään on tutkijan tekemä arvovalinta, kertooohan se tutkijan pitävän kyseistä ilmiötä tutkimisen arvoisena. Tutkija onkin sidoksissa tutkimuskohteeseensa monin eri tavoin, eikä hän siten voikaan saavuttaa objektiivisuutta sanan kirjaimellisessa merkityksessä laadullista tutkimusta tehdessään.⁵³

Laadullisen tutkimuksen kulku voidaan jakaa kahteen päävaiheeseen: havaintojen pelkistämiseen ja arvoituksen ratkaisemiseen. Havaintojen pelkistämällä tarkoitetaan tutkimuksen raaka-aineiston tarkastelua tietyn teoreettisen viitekehyksen piiristä siten, että aineistosta saadaan karsittua ja rajattua tutkimuksen kannalta kiinnostava aines tutkimustyötä varten. Tämän jälkeen pelkistämistä jatketaan luokittelemalla ja yhdistelemällä havaintoja sillä periaatteella, että aineiston osasista löydetään yhteisiä piirteitä ja esimerkkejä samasta ilmiöstä.⁵⁴

Arvoituksen ratkaisemisella puolestaan tarkoitetaan karkeasti ottaen tulosten tulkintaa. Ratkaisua avatessa tehdään käytettävissä olevien johtolankojen ja vihjeiden perusteella merkityksellinen tulkinta tutkittavasta ilmiöstä. Arvoituksen ratkaisemisen osiossa pyritään tutkimuksessa pääsemään syvemmälle tekstirivien sisään. Tämän lisäksi tavoitteena on analysoida taustoja ja niiden taustalla olevia vaikuttimia sekä suhteuttaa tuloksia laajempiin merkityskokonaisuuksiin. Koska kyse on historiallisesta tutkimuksesta, tavoitteena on myös verrata tutkimustuloksia aikakauden muihin historiallisiin konteksteihin.⁵⁵

Tyypillisimmillään laadullinen tutkimusote sisältää kokonaisvaltaista tiedonhankintaa ja aineisto kootaan luonnollisissa (todellisissa) tilanteissa tai niistä säilyneiden lähteiden perusteella. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on tärkein tiedon keruun instrumentti; tutkimusta tehdessään

⁵² Alasuutari 1999, 38.

⁵³ Hirsijärvi 1997, 161.

⁵⁴ Alasuutari 1999, 40.

⁵⁵ Alasuutari 1999, 40-44.

hän tarkastelee laajaa aineistoaan monitahoisesti, pyrkien tasapainottelemaan kokonaisuuden hahmottamisen ja yksityiskohtien tarkastelun välillä.⁵⁶

Laadulliselle tutkimukselle on lisäksi erityisen tyypillistä, että tutkimussuunnitelma muotoutuu koko ajan tutkimuksen edetessä. Tämä johtuu tutkimuskohteen ainutlaatuisuudesta ja sellaisten (kvalitatiivisten) metodien käytöstä, joiden kautta tutkimuskohdetta valottavat näkökulmat pääsevät parhaiten esille. Ainutlaatuisen kohteen tulkinta on samaten ainutlaatuista, eikä tutkimussuunnitelman validiutta voida etukäteen varmaksi osoittaa.⁵⁷

Mitä annettavaa menneisyyden ihmisten käsityksiin perehtymisellä sitten on nykyhetkelle? Hyrkkänen vastaa tähän selittämällä, että vieraisiin käsityksiin ja uskomuksiin perehtymällä saatamme päätyä tarkastelemaan omiakin uskomuksiamme aiempaa kriittisemmin. Aatehistorioitsija toimii siis eräänlaisena unilukkarina muistuttaen meitä menneistä, unohduksiin jääneistä ajattelutavoista. Niiden kautta voimme sitten pohtia omaa ajatteluamme ja olemistamme ylipäätään.⁵⁸

Mitä enemmän saamme tietoa vaihtoehtoisista ajattelutavoista, sitä tuoreemmasta näkökulmasta voimme omia, ehkä luutuneitakin, arvojamme ja uskomuksiamme punnita. Aatehistorioitsija tarjoaa siis lukijoille tuoretta hengenravintoa pureksittavaksi ja märehdittäväksikin. Tällaisen ravinnon nauttimisen jälkeen käsitämme paremmin, mitä ajattelemme ja minkä vuoksi. Ja jos oikein hyvin käy, saatamme jopa oppia ajattelemaan paremmin.⁵⁹

Samoilla linjoilla aatehistorioitsija Hyrkkäsen kanssa on poliittisen historian emeritusprofessori Jorma Kalela. Hän toteaa, että tekemällä vierasta kulttuuria (mennyttä aikaa) tutuksi omassa

⁵⁶ Hirsijärvi 1997, 164.

⁵⁷ Hirsijärvi 1997, 165.

⁵⁸ Hyrkkänen 2002, 252.

⁵⁹ Hyrkkänen 2002, 252-253.

kulttuurissaan, auttaa historiantutkija lukijoitaan ymmärtämään paremmin omaa kulttuuriaan ja paikkaansa sen osana.⁶⁰

Oma elämä ja oleminen hahmottuvat Kalelan mukaan parhaiten kun ne suhteutetaan toisenlaiseen olemiseen. Historiantutkija toimii siis tulkkina kahden eri kulttuurin välillä, mikä ei ole helppoa, sillä tulkkauksen pitää sekä tehdä oikeutta tutkimuskohteille että olla lukijoiden mielestä ymmärrettävää. Kalela toteaa kirjansa loppukaneetiksi tämän lukijoiden ymmärryksen avartamisen olevan peräti historiantutkimuksen syvin mieli ja perimmäinen tarkoitus.⁶¹

Historiantutkija ei työssään keskity ensisijaisesti uskomuksiin tai väittämiin, koska tarkoituksena on selvittää menneiden asioiden objektiivinen tila ja tapahtumajärjestys. Silti tutkimuskohteen ajatusmaailmaa ei pidä sivuuttaa huomiotta. Tutkija työskentelee kuitenkin ihmisten kesellä tulkiten heidän ajatteluaan ja toimintaansa, vaikka tutkimusaineisto olisikin säilötty arkistoon. Objektiivisuuden pyrkimys edellyttää etäisyyden ottoa tutkimuskohteeseen, mutta ennen kaikkea omiin ennakkonäkemyksiin ja –asenteisiin. Tutkijan kannalta tämä on erityisen haastavaa, sillä omia ennakkonäkemyksiä ja niiden vaikutuksia on hankala tiedostaa saati sitten valvoa.⁶²

Tulkin työn ohella historiantutkija työtä on verrattu salapoliisin työhön. Kuten salapoliisikin, yrittää historioitsija konstruoida todellisuutta, josta kukaan ei sataprosenttisella varmuudella tiedä eikä tule koskaan enää tietämäänkään. On vain oletettuja tapahtumakulkuja ja uudelleen luotuja kuvia ilmiöistä. Uudelleen luotu kuva on aina tulkinta menneisyydestä, sillä itse menneisyys on peruuttamattomasti ohi. Tutkija puolestaan elää itse nykyajassa, joten hänen pitää toistuvasti loikata aikakausien välisen kuilun yli tutkimusta tehdessään. Näitä loikkia tehdessään tutkija konstruoi menneisyyttä, minkä ansiosta historiantutkimus on sekä selittävää että ymmärtävää. Historiallista menneisyyttä kun voi olla olemassa vain siltä osin kun siitä kyetään luomaan mielikuvia.⁶³

⁶⁰ Kalela 2000, 245.

⁶¹ Kalela 2000, 245-246.

⁶² Kalela 2000, 13-14.

⁶³ Laaksovirta 1988, 66-67.

Helle Kannilan rooli tutkielmani kohdehenkilönä tarkoittaa samalla sitä, että hänen kirjastonäkemyksensä tutkimuksessa tiivistyy sekä aatehistoriallinen, henkilöhistoriallinen että laadullinen tutkimusote. Aatehistoriallinen tutkimusote nostaa Helle Kannilan ajattelun ja maailmankuvan tutkimuksen keskiöön, sillä sen tunteminen on edellytyksenä hänen toimintansa ymmärtämiselle. Henkilöhistoriallinen traditio puolestaan muistuttaa tutkielman kirjoittajaa tutkailemaan Kannilan ajattelua ja toimintaa hänen omista lähtökohdistaan käsin, perhe- ja sukutausta mukaan lukien. Laadullinen tutkimusote on sekin varsin luonteva valinta, sillä tutkimuskohteeni Helle Kannila oli niin tuottelias kirjoittaja, ettei hänen kaikkien tekstiensä analyysi olisi mielekästä sen enempää tutkimustehtäväni kuin työekonomiankaan kannalta. Laadullinen tutkimusote myös tukee aatehistoriallista traditiota luontevasti, sillä myös se korostaa kontekstisidonnaisuuden tärkeyttä ja tutkittavien olosuhteiden sekä niiden perusteella muotoillun tulkinnan ristiriidattomuutta.

2. Päämääränä omaleimainen kansallisvaltio

2.1 Suomen kielestä kansakunnan kulmakivi

Helle Kannila kirjoitti yhtenä suomalaisista 20 tunnetusta henkilöstä vuonna 1967 artikkelin kokoomateokseen *Vanhempani*. Kirjassa tunnetut poliittiset vaikuttajat ja julkisuuden henkilöt kuvasivat kotiensa ilmapiiriä ja vanhemmiltaan saamiaan vaikutteita ja elämänohjeita.

Kirjassa Kannila kuvaa kotiaan kaksikieliseksi. Hänen isänsä Einar Cannelin oli lähtöisin suomenkielisestä säätyläisperheestä ja äitinsä Karin Sahlan ruotsinkielisestä maalaisympäristöstä Ruotsinpyhtäältä. Perheessä siis puhuttiin sujuvasti molempia kieliä ja Kannila korostaa, ettei minkäänlaista kielikiihkoa suuntaan tai toiseen missään vaiheessa esiintynyt. Hän mainitsee esimerkkinä kielten rauhanomaisesta rinnakkaiselosta mm. sen, että perheen lapsista kaksi vanhinta (Helle itse esikoisena) pantiin ennen ensimmäistä maailmansotaa suomenkieliseen kouluun, mutta kaksi nuorempaa kymmenkunta vuotta myöhemmin ruotsinkieliseen.⁶⁴

⁶⁴ Kannila 1967b, 90.

Syynä siihen, että Cannelinien vanhimmat lapset kävivät suomenkielisen koulun ja nuoremmat ruotsinkielisen, oli Hellen oman kertomuksen mukaan se, että yhteiskunnassa oli tapahtunut muutos, joka oli vahvistanut liiaksi suomenkielen asemaa ja heikentänyt ruotsinkielisten asemaa maassamme. Cannelinit kokivat suomenkielen hegemonian ruotsinkieleen nähden ongelmalliseksi eivätkä halunneet vallitsevaa tilannetta omalta osaltaan kärjistä. Siksi nuorempien lasten tuli käydä koulunsa ruotsin kielellä, jotta molemmat kotimaiset kielet säilyisivät perheessä elinvoimaisina.⁶⁵

Cannelinin perheen huoli ruotsin kielen elinvoimaisuudesta heijastelee historiallisessa kontekstissa fennomanian toisen aallon eli ns. aitosuomalaisuuden nousua. Aitosuomalaisuus saavutti ideologisen täyttymyksensä Suomen itsenäistymisen myötä. Nuoren Suomen tasavallan tulevaisuus oli kuitenkin täynnä vaaroja ja haasteita, joista merkittävimmät koskivat suhtautumista naapurimaiden kieleen ja kulttuuriin. Venäläisyyden ohella aitosuomalaiset näkivät myös ruotsin kielen ongelmaksi. Sotienvälisenä aikana käytiin jopa kieliriita, jonka näyttämönä oli Helsingin yliopisto. Kysymys koski opetuskielen suhdetta yliopiston opiskelijoiden äidinkieleen. Ruotsin asema toisena kansalliskielenä oli turvattu lainsäädännöllä vuoden 1919 hallitusmuodossa, mutta vähemmistöön jääneet ruotsinkieliset pelkäsivät kielensä laillisen aseman menettämistä.⁶⁶

AKS näki ruotsin kielen ja sen välittämät kulttuurivaikutteet esteinä yhteiskunnan suomalaistamiselle. Aitosuomalaiseen ideologiaan ja identiteettiin ei sopinut visio kansasta, jolla olisi kaksi kieltä. Yksi riittäisi. Koska kieliriidan yhteenotot käytiin Helsingissä, oli se aika ajoin verraten näkyvä ilmiö, mutta kuivui lopulta kokoon aiheuttamatta merkittäviä muutoksia lainsäädäntöön. Ruotsin asema Helsingin yliopistossa turvattiin lopulta kiintiöiden avulla.⁶⁷

Cannelinien suku muodosti otollisen ilmapiirin kahden kielen rinnakkaiselolle siitäkin syystä, että Hellen isoisä (Einarin isä) Gustaf Cannelin (1815 - 1885) oli paitsi kirkkoherra Pohjanmaalla, myös filosofian ja teologian tohtori. Hän oli myös fennomaani, joka harrasti suomen kieltä ja kansanvalistusta, käänsi kirjallisuutta suomeksi ja avusti Elias Lönnrotia tämän sanakirjatyössä.

⁶⁵ Kannila 1967b, 90.

⁶⁶ Tepora 2011, 150.

⁶⁷ Klinge 2011, 107.

Ansioistaan suomen kielen hyväksi mainitsee Helle Kannila että tietosanakirjassa oli annettu hänelle mainesana ”suomen kielen viljelijä.” Einar Cannelin puolestaan opiskeli Helsingin yliopistossa sekä voimistelunopettajaksi että myöhemmin kasvi- ja eläinopin opettajaksi.⁶⁸

Gustaf Cannelin oli fennomaanina kuin suoraan J.V. Snellmanin kuvaama fennomaanin malliesimerkki. Cannelinien suku nimittäin polveutui alun perin Satakunnan Huittisten Kannilan talosta, jonka Simo-poika oli 1700-luvun alussa päässyt Turun kouluun ja päätenyt lopulta kappalaiseksi Pohjanmaalle. Suku oli siten pohjimmiltaan suomalaista juurta, vaikkakin puhui sujuvasti ruotsia, kuten aikakauden viranhoito edellytti.⁶⁹ Helle Kannila teki aikuistuttuaan sukututkimusta ja selvitti eritoten isänsä suvun vaiheet perusteellisesti. Todettuaan Kannilan talon sukunsa kantaisien kehdoiksi, hän päätti vuonna 1938 itsekin palata, ainakin henkisessä mielessä, juurilleen ja suomensi nimensä tuon talon mukaan.⁷⁰

Gustaf Cannelinin kiinnostuksen suomen kielen viljelemiseen olivat mitä ilmeisimmin herättäneet Snellmanin ohella muut 1800-luvun alkupuoliskon fennomaanit. Snellmanin, Topeliuksen, Runebergin ja muiden 1830-luvun lauantaiseuralaisten oli aikoinaan ollut pakko todeta, että suomalaisten sivistäminen ei loppujen lopuksi ollutkaan heidän itsensä, vaan äidinkieleltään suomalaisten tehtävä. Sivistäjien itsensä ongelmana kun oli puutteellinen tai jopa olematon suomen kielen taito. Lönnrotia lukuun ottamatta kaikki muut puhuivat äidinkielenään ruotsia.⁷¹ Yläluokan näkökulmasta katsottuna Suomessa asui kaksi kansaa ja ongelmana oli, ettei 1800-luvun puolivälin sivistyneistö edustanut heistä kumpaakaan. Se kun edusti mennyttä ruotsalaista aristokratiaa, jonka arvomaailmaan Suomen sivistyneistö oli pitkän yhteiselön aikana sulautettu.⁷²

Ongelman ratkaisuksi fennomaanit, Snellman etunenässä esittivät sivistyneistön herättämistä. Sivistyneistö piti kansallistaa siten, että se edustaisi kansaa oikeassa suhteessa. Suuren enemmistön uudesta sivistyneistöstä piti olla suomenkielistä, mutta sen rinnalla tuli edelleen

⁶⁸ Kannila 1967b, 83-84.

⁶⁹ Kannila 1967b, 83.

⁷⁰ Kauppi 1977, 9.

⁷¹ Klinge 2003, 84.

⁷² Virtanen 2002, 82.

säilyä ruotsinkielisen vähemmistön. Suomenkielisen sivistyneistön piti silti välittömästi luoda maalle oma kulttuuri ja kansalliskirjallisuus.⁷³

Eric Hobsbawm nostaa J.V. Snellmanin (1806 - 1881) suomalaisen kulttuurinationalismin pääideologiksi. Snellmanin mielestä kansallinen sivistys ja suomenkielinen kansalliskirjallisuus olivat kaiken edistyksen peruspilareita. Hänen panoksensa ansiosta suomen kieli nostettiinkin 20 vuoden siirtymäajalla ruotsin rinnalle viralliseksi kieleksi (kielimanifesti). Tästä seurasi pari vuosikymmentä kestänyt kielitaistelu, jossa fennomaanit edustivat suomenkielisiä ja svekomaanit ruotsinkielisiä. Fennomaanien mielestä suomi oli kansakunnan ainoa kieli, svekomaanit puolestaan korostivat maassa olevan kaksi kansaa ja samaten kaksi kieltä.⁷⁴

Kielimanifesti annettiin vuonna 1863. Sitä seuranneina vuosina eivät radikaaleimmat fennomaanit puheissaan enää halunneet tyytyä kielten yhdenvertaisuuteen, vaan halusivat suomen kielelle ehdottoman ylivoimallisuuden ruotsiin nähden. Jotta tämä pyrkimys toteutuisi, alkoivat he hakea aktiivisesti yhteyttä talonpoikaissäätöön. Fennomaaniylioppilaat alkoivat tehdä maakuntamatkoja ja korostaa puheissaan agraaristen perusarvojen (isänmaa, työ, ahkeruus, kuuliaisuus, vaatimaton elämäntapa, suomen kieli) tärkeyttä.⁷⁵

Jukolan veljeksistä ja Saarijärven Paavosta tuli tässä vaiheessa fennomaanien idoleita. Fennomaanien mukaan säätyläisten piti säilyttää yhteys kansaan, jotta molemminpuolinen ymmärrys olisi mahdollista. Juhlavien puheiden takana olivat silti pragmaattisemmat syyt. Nuoret ylioppilaat nimittäin halusivat varmistaa asemansa virkamieskunnan eturintamassa, eikä se olisi onnistunut ilman nousevan talonpoikaiston tukea. Yhteistä ideologista maaperää piti tämän vuoksi etsiä ja myös löytää.⁷⁶

⁷³ Virtanen 2002, 82.

⁷⁴ Hobsbawm 1994, 117-119.

⁷⁵ Ylikangas 2007, 177-179.

⁷⁶ Ylikangas 2007, 177-181.

Kamppailu fennomaanien, joiden auktoriteetiksi nousi Snellmanin jälkeen historioitsija ja professori Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen (1830 - 1903)⁷⁷ ja svekomaanien välillä loppui 1900-luvun taitteessa, jolloin tsaarivetoiset venäläistämisyrittäykset yhdistivät keskenään kamppailevat suomalaiset kulttuurinationalistit.⁷⁸

Tämän sortovuosien nimellä tunnetun ajanjakson seurauksena svekomaanien valtiollista itsenäisyyttä tavoitteleva nationalismi vei voiton fennomaanien perillisten (vanhasuomalaiset) ”olkaamme siis suomalaisia” – nationalismista, joka pyrki itsenäisyyden sijasta maan kulttuuriseen yhtenäistämiseen. Länsiorientoitunut nationalismi tuli Suomessa vallitsevaksi katsantokannaksi ja uudistuneet vanhasuomalaiset omaksuivat sen toisen sortokauden alkuun (1908) mennessä. Sortokausien (1899 - 1917) myötä venäläisvastaisuudesta tulikin suomalaisen identiteettiprojektin pysyvä osa.⁷⁹

Suomi itsenäistyi joulukuussa 1917 ja seuraava vuosi alkoi verisin sisällissodan merkeissä. Sodan viimein loputtua alkoi taistelu maan hallitusmuodosta. Aluksi kuningasmieliset muodostivat enemmistön senaatissa, mutta kuningashaaveet haihtuivat lopullisesti 14.12.1918 kun hallitsijaksi valittu Hessenin prinssi Friedrich Karl ilmoitti, ettei aio ottaa kruunua vastaan. Syynä oli edelliskuussa tapahtunut Saksan antautuminen ja julistautuminen Weimarin tasavallaksi.⁸⁰ Suomessa toimitettiin eduskuntavaalit maaliskuun alussa 1919 ja seuraavassa kuussa alkoi uusi eduskunta käsitellä maan hallitusmuotoa. Juhannuksen alla 1919 vahvistettiin tasavalta Suomen hallitusmuodoksi eduskunnassa äänin 165-22.⁸¹

1800-luvun fennomania löi jälkikäteen tarkasteltuna tavoitteensa läpi suomalaisessa arvomaailmassa niin hyvin, että sen arvot sisäistettiin itsenäisessä Suomessa tehokkaasti ja huomaamattomasti. Fennomaanien suuret teemat, suhde Venäjään sekä omaan kansaan, valtioon ja kieleen, nousivat osaksi identiteettiämme ja kansallisuuskäsitystämme 1900-luvun kuluessa.

⁷⁷ Vares 2005, 40.

⁷⁸ Hobsbawm 1994, 119.

⁷⁹ Harle & Moisio 2000, 79-80.

⁸⁰ Paasivirta 1957, 350-351.

⁸¹ Rasila 1976, 105-106.

Tästä näkökulmasta katsottuna kansallisuus on tärkeää sen tuottaman yhteisöllisyyden ja kollektiivisen muistin kannalta. Yhteinen historia takaa yhteisen suuren kertomuksen, johon samaistua. Jos tämä kertomus rikkoutuu, kuten vuonna 1918 kävi, kollektiivinen tajunta häiriintyy ja yhteisöllisyys rapautuu. Kansallista eheyttä onkin koetettu ylläpitää kollektiivisen muistin avulla, jotta sisäisten konfliktien puhkeaminen voitaisiin ehkäistä.⁸²

Einar ja Karin Cannelinin perheestä muodostui, ehkäpä aiempienkin sukupolvien perinnön velvoittamana, valistunut säätyläiskoti, jossa harrastettiin kirjallisuutta ja oltiin hyvin kiinnostuneita päivänpolitiikasta. Perhe muutti Savonlinnasta Tampereelle koska isä ei voinut enää liikuntakykyä rapistuttavan sairastumisensa vuoksi toimia voimistelunopettajana, vaan hänen piti hakeutua kasvi- ja eläinopin opettajaksi. Helle valmistui tämän muuton johdosta ylioppilaaksi Tampereen suomalaisesta tyttökoulusta 1914. Tämän jälkeen hänellä oli edessä muutto Helsinkiin yliopisto-opintojen pariin.⁸³ Suomen itsenäistyminen ja sitä seuranneet tapahtumat kohtasivat täten Cannelinin perhettä sekä Tampereella että pääkaupungissa.

Kuten todettua, vuoden 1918 sisällissota aiheutti nuorelle Suomelle kansallisen trauman. Sotatapahtumat koskettivat syvästi myös nuorta Helle Kannilaa perheineen. Tammikuussa 1918 hän kirjoitti kirjeen Helsingistä kotiin Tampereelle. Kiinnostus politiikkaan oli jo herännyt ja hän analysoi vallitsevaa tilannetta varsin analyttisesti. Tilanne olikin kovin kimurantti. Suomen itsenäisyys oli tunnustettu ulkovaltojen taholta, mutta sisällissota oli juuri alkamassa. Kannila kummasteli, että merkitseekö itsenäisyys mitään kun punakaartilaiset tukeutuvat Venäjän ja suojeluskuntalaiset Saksan apuun. Kannila totesi, että sota suomalaisten välillä olisi ”kauheaa, mutta ehkä välttämätöntä.”⁸⁴ Hän oli oikeassa, sillä sisällissota puhkesi neljä päivää tuon kirjeen kirjoittamisen jälkeen ja juuri Helsingissä, missä hänkin tuolloin opiskeli ja työskenteli.

Kiinnostavalla tavalla Kannila kuvaa perheensä poliittisia mielipiteitä sisällissodan loppuaikojen Tampereelta. Hänen vanhempansa olivat poliittiselta kannaltaan nuorsuomalaisia, mutta varsin avarakatseisia eivätkä vähäisimmässäkään määrin jyrkkiä mielipiteiltään. Kannilan mukaan hänen

⁸² Virtanen 2002, 387-389.

⁸³ Kauppi 1977, 220-222.

⁸⁴ Kauppi 1976, 44.

vanhempiensa saivat ”puolipunaisen nimen” koska isä-Einar kauhisteli ja avoimesti paheksui tuhansien punavankien kokoamista ja kaupungissa toimeenpantuja teloituksia. Suoranaisia vaikeuksia ei Cannelinien perheelle kuitenkaan isän kannanotoista seurannut.⁸⁵

Suoranaiseen hengenvaaraan ei myöskään Helle itse sodan aikana joutunut, mutta kevään 1918 tapahtumat jättivät häneen silti omat jälkensä. Täyttäessään 22 vuotta toukokuun 20. päivänä 1918 kirjoitti hän päiväkirjaansa: ”Mutta kyllä minä viime vuodesta olen vanhentunut enemmän kuin vuoden.”⁸⁶ Sisällissodan jälkeinen poliittinen ja yhteiskunnallinen tilanne ei vaikuttanut sekään Kannilan mielestä kovin hyvältä. Hän rinnasti Suomen tilanteen ”tyranniaan”, koska hallitus yritti väkivallalla tehdä Suomesta kuningaskuntaa, harjoitti lehtisensuuria, lakkautti niitä ja rajoitti muutenkin sananvapautta. Kannila oli myös huolissaan yhteisen suunnan ja näkemyksen puutteesta, koska hän arveli puolueiden, eritoten Maalaisliiton, ajavan vain omaa etuaan. Myös sodasta hengissä selvinneiden punakaartilaisien hautomat ajatukset kostosta ja uudesta vallankumouksesta huolettivat häntä melkoisesti. Hän kirjoittikin päiväkirjaansa: ”Synkältä näyttää ilma, pimeä on taantumus ja raat koston ajatukset puolella ja toisella. Joka elää, se näkee miten käy.”⁸⁷

Vuoden 1918 koettelemukset jättivät Helle Kannilaan, kuten muihinkin aikalaisiin, omat jälkensä. On ilmeistä, että hän suhtautui elämään, politiikkaan ja yhteiskuntaan tämän jälkeen toisella tavalla. Hän ei näytä uskoneen, että koettelemukset sinällään olisivat jalostaneet kansaa paremmaksi. Myöskään kostoajatuksia hän ei hyväksynyt. Erityisen vastenmielisiltä näyttävät hänestä olleen sensuurinkaltaiset sananvapauden rajoittamistoimet ja oman poliittisen edun tavoittelut. Liioin ei epädemokraattiselta ja salakähmäiseltä tuntunut kuningasseikkailu saanut hänen hyväksyntäänsä.

Silti koetusta kollektiivisesta ahdingosta taisi koitua hänelle hyvääkin. Vastoinkäymiset karaisivat hänen luonnettaan ja kasvattivat häntä ihmisenä melkoisesti. Ne puhdistivat hänet samaten turhasta idealismista ja sentimentaalisuudesta. Vastuuntunto ja realismi sitä vastoin kasvoivat

⁸⁵ Kannila 1967b, 90.

⁸⁶ Kauppi 1976, 44.

⁸⁷ Kauppi 1976, 45.

hänen mielessään. Suhteellisuudentaju kasvoi ja kyky erottaa turhat ja tärkeät sekä suuret ja pienet asiat toisistaan kehittyi. Kaikki nämä olivat ominaisuuksia, joista koitui hänelle paljon hyötyä myöhemmässä elämässä sekä virkanaisena että ihmisenä.

2.2 Kansan lukuinto herätettävä

Kannila määritteli yleisen kirjaston funktioksi opiskelun, tiedonhankinnan, mielenlennyksen, taidenautinnon sekä elämäkatsomuksellisen selvennyksen tarjoamisen. Tiivistäen hän korosti yleisen kirjaston merkitystä sivistyslaitoksena, josta tulisi muodostua paikkakunnan henkinen keskus ”hedelmällisessä yhteistoiminnassa” kaiken muun vapaan sivistystyön kanssa.⁸⁸ Kannila Korosti erityisesti kirjastonhoitajan roolia ja vastuuta toteamalla, että mikäli innostusta riittäisi, olisi kirjastonhoitajalla mitä parhaimmat edellytykset luoda kirjastostaan paikkakunnan valovoimaisimman sivistyskeskuksen. Silti tällainen toiminta ei saanut toisaalta vaarantaa kirjaston puolueettomuusperiaatetta eikä myöskään vaatia liiaksi resursseja varsinaisesta kirjastotyöajasta. Myöskään kilpailu muiden vapaan sivistystyön tahojen kanssa ei sopinut, sillä asia oli yhteinen, tavoite sama, eikä yhteisestä rintamasta siten sopinut livetä.⁸⁹

Kannila mainitsi useita mahdollisia sivistystyön organisaatioita, joiden kanssa yleiset kirjastot voisivat luontevasti tehdä yhteistyötä. Paikkakuntakohtaisten eroavaisuuksien johdosta yhteistyökumppaneiksi kelpaisivat niin nuorisoseurat, maamiesseurat, työväenyhdistykset, raittiusseurat kuin naisseuratkin. Yhteistyö hyödyttäisi sekä seuroja, että kirjastoja. Yhdistysten jäsenten kautta kirjaston tunnettavuus kasvaisi ja kirjasto puolestaan voisi tarjota tilojaan ja kokoelmaansa yhdistysten käyttöön, kunhan kirjastotyö ei liiaksi häiriintyisi. Mitä enemmän vapaata sivistystyötä jollakin paikkakunnalla tehdään, sitä oleellisempaa kirjaston osallistuminen siihen Kannilan mukaan oli.⁹⁰

⁸⁸ Kannila 1951, 10-11.

⁸⁹ Kannila 1951, 165.

⁹⁰ Kannila 1966, 54-55.

Kirjastokirjallisuuden laadukkuudesta puheen ollen Kannila oli monessa mielessä fennomaanien voimahahmon J. V. Snellmanin kanssa samoilla linjoilla siinä, että ”hyvä” tietokirjallisuus olisi tärkeää kansan sivistystason kohottamisen kannalta. Hän ei toki halunnut tuomita kaikkea kaunokirjallisuutta, mutta piti tärkeänä, että ainakin kehittyneimmillä paikkakunnilla keskityttäisiin hankkimaan kirjastoihin enemmän tietokirjallisuutta kuin kaunokirjallisuutta. Kovin yksiselitteisiä suhdelukuja hän ei halunnut kertoa, mutta mainitsi suhdelukujen tietokirjallisuuden hyväksi pitävän olla $\frac{3}{4}$ - $\frac{1}{2}$ paikkakunnan koosta riippuen.⁹¹

Erytisen huolestuttavana Kannila piti kaunokirjallisuutta, joka ”nukuttaa hengen ja antaa älyn vaipua tainnoksiin.” Tällaisia ”lipilarikirjoja” ei julkisilla varoilla ylläpidettäviin sivistyslaitoksiin eli yleisiin kirjastoihin saanut missään nimessä hankkia. Kevyt ulkomainen käännöskirjallisuus, kartanoromantiikka eli ”naisten romaanit”, kuului hänen mielestään tuohon vältettävään kategoriaan. Sen alituinen lukeminen vastaisi päivällisen korvaamista leivoksilla ja vaahtokaramelleilla. Sitä vastoin kotimaista kirjallisuutta tuli kirjastoissa suosia. Lukijan tuli aloittaa ”helpolla” kotimaisella kirjallisuudella ja edetä sen kautta kohti vaikeampaa ulkomaistakin kirjallisuutta. Kuitenkin kirjallisuuden piti Kannilan mukaan aina olla ”hyvää”, olipa se sitten helppoa tai vaikeaa.⁹²

Millaista roolia kansanvalistustyön kentässä Snellman kaavaili kirjastolaitokselle? Snellmanin mukaan kansankirjastojen tuli liittyä osaksi kansakoulun jälkeistä sivistystä ja itsekasvatusta. Kirjastoissa piti olla tarjolla kansankirjallisuutta, jonka lukemisen perusteet oli opittu jo kansakoulussa. Snellmanin käsityksessä kansankirjallisuuteen kuului sekä tieto-, että kaunokirjallisuutta. Snellmanin kutsuu kirjastoja kirjoituksissaan useilla eri nimillä, kuten esimerkiksi kansan-, rahvaan-, ja pitäjänkirjastoiksi. Hän tarkoittaa niillä silti suunnilleen samaa kansakoulun jatkeena toimivaa sivistyslaitosta. Kansakirjaston tuli hänen mukaansa omalta osaltaan nostaa rahvaan sivistystasoa ja auttaa kansakunnan luomisessa. Snellmanin käsityksen

⁹¹ KL 1917, 22.

⁹² KL 1917, 22-23.

kansankirjaston tehtävästä voi tiivistää toteamalla, että sen tuli olla paikka, josta olisi saatavilla suomalaista kansankirjallisuutta suomeksi suomalaiselle rahvaalle.⁹³

Snellmanin voitaneen katsoa saaneen vaikutteita kirjastoajatuksilleen eritoten Englannista ja Tanskasta. Tanska oli 1800-luvun puolivälissä yleisesti paljon käytetty kansankirjastojen esimerkkimaa. Myös Englanti tarjosi hänelle lukuisia kiinnostavia vaikutteita kirjastolaitoksensa osalta. Snellman nimittäin kaavaili Suomeenkin kirjastolaitosta, joka yhdistäisi lukuseurojen lainakirjastojen korkeatasoisuuden ja laajan kirjavalikoiman rahvaan- ja pitäjänkirjastojen kansanomaisuuteen ja ilmaiseen käytettävyyteen.⁹⁴

Englannin kirjastolaitoksesta eritoten Manchesteriin vuonna 1852 perustettu kirjasto teki Snellmaniin vaikutuksen. Tuo kirjasto oli perustettu erityisesti työväenluokkaa varten ja Snellmaniin oli tehnyt vaikutuksen sen ahkera käyttäjä. Kirjastosta nimittäin lainattiin vuosittain yli 70 000 kirjaa ja yli 90 % lainaajista oli kauppa-apulaisia, konttoristeja ja tehdastyöläisiä. Snellmania viehätti historiallisten tietokirjojen suuri suosio Manchesterin kirjastossa. Hän ihastui Napoleonin elämäkerran suureen lainausmäärään (yli 200 lainaa vuodessa) ja aprikoikin, milloin Suomeen mahtaisi syntyä yhtä lukuhaluinen työväenluokka kuin Englannissa 1800-luvun puolivälissä jo oli.⁹⁵

Snellmanin kirjastoeetosta voitaneen luonnehtia pääosin sivistyshenkiseksi. Kiinnostavalla tavalla hän kuitenkin nostaa esiin tietokirjallisuuden suurten lainauslukujen merkityksen sivistystason ja lukuhalun osoituksena. Helle Kannila ei kirjoituksissaan suoraan analysoi Snellmanin kirjallisuus- tai kirjastokäsityksiä, mutta nostamalla esiin hänen omia mielipiteitään asian tiimoilta, niitä voitaneen verrata keskenään.

Snellmanin kirjallisuuskäsitykselle on ominaista jako ja erotko kansankirjallisuuden ja kansalliskirjallisuuden väillä. Siinä, missä kansankirjallisuuden päätehtävänä oli hänen mukaansa kansakunnan yleisen sivistystason kohottaminen, kansalliskirjallisuus puolestaan edustaisi kansakunnan sivistystasoa ulkopuolisille arvioijille. Kansalliskirjallisuuden tuli olla omakielistä ja

⁹³ Mäkinen 1997, 369-370.

⁹⁴ Mäkinen 1992.

⁹⁵ Mäkinen 1992.

monipuolista kauno- ja tietokirjallisuutta, mutta sen ytimessä tuli hänen mukaansa olla runouden. Olennaista kansalliskirjallisuudessa oli hänen mukaansa kansallisesti orientoitunut näkökulma, joka omalta osaltaan oikeuttasi kansakunnan olemassaoloa. Kansalliskirjallisuudesta tulisi kansankirjallisuutta, kun se kansakirjastojen kautta leviäsi kansan syvien rivien luettavaksi.⁹⁶

Vaikka Snellman piti kansan valistamista ja sivistämistä tärkeänä, suhtautui hän silti melkoisella varauksella Kansanvalistusseuran perustamiseen vuonna 1874. Snellman olisi halunnut säilyttää kansallisen herättäjän tehtävän mieluiten sanomalehdistölle, sillä hän katsoi että erilaisten yhdistysten perustaminen on haitallista kansalliselle yhtenäisyydelle. Snellman koki myös itse edustavansa julkisuudessa suomalaista ”yleistä mielipidettä”, eikä hän katsonut tarvitsevansa mielipiteidensä tueksi varsinaista kannatusyhdistystä. Snellmanille tuntui seuratoiminnan kentällä riittävän varsin hyvin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (perustettu 1831) olemassaolo. Muita seuroja ei hänen mukaansa enää tarvittu, sillä ne pikemminkin hajottaisivat kuin yhdistäisivät kansaa.⁹⁷

Vertailussa Snellmanin ja Kannilan käsitykset kirjallisuuden merkityksestä ja kirjastojen tehtävistä näyttävät varsin yhteneväsiltä. Molemmat arvostavat kirjallisuuden ja kirjastojen sivistyksellistä tehtävää ja tietokirjallisuuden kautta saatavaa oppineisuutta ja sivistystä. Samoin kotimaisen kirjallisuuden ensisijaisuus eritoten kansan lukuinnon kehittämisen kannalta on keskeistä molempien ajatusmaailmassa. Merkittävimpänä erona näyttää olevan se, ettei Kannila korosta kirjallisuuden kansallista merkitystä ja kansakunnan olemassaolon oikeuttamista yhtä näkyvästi kuin Snellman.

Ilmeisin selitys tälle lienee se, että aikana jolloin Kannila toimi kirjastojemme ylimpänä viranhaltijana, Suomi oli jo itsenäinen valtio. Kansakunnan olemassaoloa ei siten enää tarvinnut oikeuttaa ja argumentoida yhtä ponnekaasti kuin autonomian aikana jolloin Snellman kirjallisuus- ja kirjastonäkemyksensä muotoili. Kannilan käsitys kirjastolaitoksen kautta saatavasta valistuksesta ja sivistyksestä on myös jossain määrin yksilökeskeisempi kuin Snellmanin vastaava näkemys. Kannila näyttäisi painottavan valistuksen ja sivistyksen yksilölle itselleen tuomaa hyötyä ja

⁹⁶ Mäkinen 1997, 359-360.

⁹⁷ Liikanen 1987, 129.

maailmankuvan avartumista siinä missä Snellman oli korostanut sivistyksen yhteisölle eli kansakunnalle tuomaa hyötyä ja olemassaolon jatkuvuutta.

2.3 Koulutus kuuluu kaikille

Koulutus pysyi Suomessa poikien etuoikeutena 1800-luvun alkuun asti. Julkinen elämä ja virat oli tarkoitettu miehille, ja tyttöjen koulutusta pidettiin tämän vuoksi tarpeettomana. He saivatkin tyytyä alkeis- ja kotiopetukseen.⁹⁸ Muutos tapahtui 1800-luvun loppupuolella, kun elinolot muuttuivat teollistumisen ja kaupungistumisen myötä. Kristillisen yhtenäiskulttuurin muokkaaman hengenelämän tilalle alettiin kaivata kaupunkielämälle sopivampia arvoja ja sivistyksen kysyntä kasvoi. Hartauskirjallisuuden hegemonia-asema joutui samaten haastetuksi, kun sanomalehtien sekä kauno- ja tietokirjallisuuden julkaisuosuudet kasvoivat.⁹⁹

Snellman näki koululaitoksen tehtäväksi kansan kasvattamisen ymmärtämään Suomen omaleimaisen valtioluonteen.¹⁰⁰ Hänen tavoitteenaan oli vahvistaa kansallista yhtenäisyyttä, jotta Suomi voisi torjua liiallisen riippuvuuden Venäjään ja kehittyä edelleen valtiona. Projektin toteuttamiseksi tuli Suomen koululaitosta uudistaa. Toimiin ryhdyttiin vuoden 1866 kansakouluasetuksen myötä.¹⁰¹

Kansakouluasetuksen voimaantuminen avasi vähitellen yhä useammalle suomalaislapselle pääsyn opintielle. Kunnat tosin vastustivat tätä verorahoin ylläpidettävää opetusta siinä määrin pontevasti, että vielä vuonna 1900 miltei puolet maaseudun lapsista oli kansakouluopetuksesta osattomia.¹⁰²

⁹⁸ Ollila 1998, 33.

⁹⁹ Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011,17.

¹⁰⁰ Anttila 1993, 111.

¹⁰¹ Alapuro 1997, 21.

¹⁰² Meinader 2006, 136.

Kansakouluasetuksen ilmeisin päämäärä oli taata kaikille lapsille mahdollisuus kouluopetukseen sukupuolesta tai sosiaalisesta taustasta riippumatta. Perusopetuksen tarjoamisen kautta oli kansakoulun tehtävänä kasvattaa oppilaitaan yhteiskunnan jäseniksi. Sukupuolten tasa-arvon periaate ei kuitenkaan kouluopetuksen suhteen tarkoittanut samaa päämäärää kansalaisuuteen kasvattamisen suhteen. Oppisisällöt olivat kaikille yhteiset, mutta sukupuolten maailmat alkoivat erkaantua koulun välittämien lukuelämysten ja kuvien myötä. Pojat ja tytöt saivat niiden kautta erilaisen käsityksen tehtävistään kodissa, ammatissa ja yhteiskunnassa.¹⁰³

Eriyksen selvänä näkyi ero yhteiskunnallisten sukupuoliroolien välillä tyttökoulujen kohdalla. Ne olivat yksityisiä kansakouluopetusta syventäviä oppilaitoksia (oppikouluja), joita toimi suurimmissa kaupungeissa ja jotka, nimensä mukaisesti, oli tarkoitettu vain tytöille. Nämä koulut harjaannuttivat tyttöjä luonnollista kutsumustaan varten ja opiskelu niissä saattoi kestää kuusikin vuotta. Luonnollisella kutsumuksella tarkoitettiin tyttöjen osalta kodinhoitoa, käsitöitä ja kotitaloutta. Tyttökoulujen opetusohjemaan sisältyi kaunokirjallisuutta, piirustusta, käsitöitä, tanssin- ja laulunopetusta. Lukujärjestykset pidettiin käytännönläheisinä, koska haluttiin varmistaa tyttöjen pystyvän hoitamaan kotitaloutta ja perhettä, vaikka he jatkaisivatkin myöhemmin opintojaan akateemisella uralla.¹⁰⁴

Tyttöjen kouluopetus haluttiin pitää käytännönläheisenä myös siksi, että heitä haluttiin suojella liialta tietämykseltä. Yleinen ajattelutapa 1800-luvun lopulla ja vielä seuraavan vuosisadan alkupuolellakin katsoi nimittäin, ettei naisia saanut rasittaa pitkillä koulupäivillä tai suurilla vaatimuksilla. Tämä johtui siitä, ettei heidän fysiikkansa katsottu kestävän sitä. Fysiikan romahduksesta saattoi aikakauden käsityksen mukaan seurata hermoheikkous, hysteria, jota pidettiin naisille tyypillisenä sairautena.¹⁰⁵

Sukupuolijaon mukaan eriytyvä opetus sai osakseen kritiikkiä ja esimerkiksi Minna Canth kritisoi niitä voimakkaasti, koska katsoi niiden olevan turhia ja vailla käytännöllisiä päämääriä. Naiskasvatuskeskustelun seurauksena syntyivät yhteiskoulut, jotka valmensivat tyttöjä ja poikia

¹⁰³ Kaarninen 1995, 245.

¹⁰⁴ Kaarninen 1995, 248.

¹⁰⁵ Ollila 1998, 35.

yhdessä kohti ylioppilastutkintoa. Tämä avasi tytöille mahdollisuuden kohti ylioppilastutkintoa, mutta heidän oli edelleen haettava erivapautta sukupuolensa vuoksi voidakseen sen suorittaa.¹⁰⁶

Suomenkielisten koulujen ensimmäiset naisylioppilaat valmistuivat vuonna 1866. 1900-luvun alkuun mennessä 755 naista oli suorittanut ylioppilastutkinnon.¹⁰⁷ Vuonna 1901 saivat naiset oikeuden ylioppilastutkintoon ja yliopisto-opintoihin ilman erivapauden hakemista. Naisylioppilaat olivat tavallisesti lähtöisin ylemmistä yhteiskuntaluokista. He suorittivat ylioppilastutkintonsa myös usein hieman miehiä vanhempina, eli 16 – 34 vuoden ikäisinä.¹⁰⁸

Koulunsa käytyään ja ammattiin valmistuttuaan, suositeltiin naisille ammatteja, joissa he voisivat hyödyntää luontaisia ominaisuuksiaan, kuten auttamishalua, äidillisyyttä, toisten palvelemista ja uhrivalmistaa rakkauden henkeä. Sopivia aloja naisille katsottiin olevan sairaanhoitajan, kansakoulunopettajan köyhäinhoitovirkailijan, lastenkodin johtajan, terveysisären ja lastentarhanopettajan ammatit. Ylioppilastutkintoa ei näillä aloilla tarvinnut suorittaa, mutta ne tarjosivat kuitenkin säädynmukaisen elannon. Tällä järjestelyllä varmistettiin myös, etteivät naiset kilpailisi työelämässä miesten kanssa samoista paikoista.¹⁰⁹

Säätyläistyttöjen ja –poikien koulutus tähtäsi siis eri päämääriin. Poikien koulutuksen tavoitteena oli ammatti ja virkaura ja heille koulutuksesta koitui konkreettista hyötyä palkan muodossa. Tytöille taas painotettiin näkemystä, jonka mukaan heidän koulutuksen kautta saamansa hyöty koituisi yhteiskunnan ja lähimmäisten onneksi ja hyvinvoinniksi. Tyttöjen ei pidetty suotavana kouluttautua omien tarpeidensa tai kunnianhimosensa vuoksi, vaan heidän piti koulutettuinakin ensisijaisesti auttaa ja palvella muita. Näin he saattoivat koulutuksensa kautta edustaa ns. yhteiskunnallista äitiyttä.¹¹⁰

¹⁰⁶ Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 405-411.

¹⁰⁷ Kaarninen & Kaarninen 2002, 98.

¹⁰⁸ Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 410-412.

¹⁰⁹ Kaarninen 1995, 194-195.

¹¹⁰ Ollila 1998, 38.

Kirjastojen ja koulun yhteistyö sai Suomessa tuulta purjeisiinsa 1800-luvun loppupuolella kun kansakouluasetuksen mukaisia koulukirjastoja alettiin perustaa. Suomen itsenäistymisen jälkeen alkanut yleisten kirjastojen perustamisinto johti sitä vastoin tilanteeseen, jossa varsinkin isompien paikkakuntien osalta alkoivat koulukirjastot ja yleiset kirjastot elää omaa elämäänsä. Helle Kannila mainitsi, että monesti yleisten kirjastojen hoitajat eivät enää tieneet, oliko paikkakunnalla koulukirjastoja eivätkä opettajat toisaalta tieneet, saisivatko koululaiset ylipäätään kirjoja lainaksi yleisistä kirjastoista.¹¹¹

Tilanne, jossa koulukirjastot ja yleiset kirjastot eläisivät täysin toisista riippumattomana elämää, ei ollut Helle Kannilan mieleen. Hän korosti, että koulukirjastojen tuli opettaa lapset käyttämään yleisiä kirjastoja ja opin perillemenon varmistamiseksi opettajien ja kirjastoammattilaisten tulisi tehdä tiivistä yhteistyötä. Myös koulukirjastot piti hänen mukaansa järjestää samoja periaatteita noudattaen kuin yleisetkin kirjastot. Kannila nimittäin katsoi, että koulukirjasto olisi lapsille näyteikkuna ja ensimmäinen kontakti ”oikeaan” kirjastomaailmaan ja koulukirjaston muodostaman kuvan piti tästä johtuen olla mahdollisimman aito ja kutsuva, houkuttelevakin kuitenkin realistisuudesta tinkimättä.¹¹²

Kannila katsoi silti, ettei koulukirjaston tarvitse toimia kunnan pääkirjastona eikä sen tehtävänä kuulu olla aikuislukijoiden palveleminen. Koulun piti hänen mukaansa ensisijaisesti vain opettaa lapset lukemaan ja tutustuttaa heidät kirjastojen maailmaan. Kirjastot tarjoaisivat koulun jälkeen mahdollisuutta tiedonhankintaan, taidenautintoihin ja ”mielenlennykseen.” Lapset olisivat toki kouluvuosinaanakin tervetulleita yleisten kirjastojen asiakkaita, mutta tällöin tuli kirjastonhoitajien muistaa koulun ”kasvatusopilliset tarkoitusperät” ja tarvittaessa kieltäytyä antamasta lainaksi kirjoja, jotka sotisivat näitä päämääriä vastaan.¹¹³ Kannila ei määritellyt ikärajaa sen suhteen, milloin oikeus asioida koulukirjastossa päättyisi ja siirtyisi yksinomaan yleisten kirjastojen

¹¹¹ Kannila 1951, 171-172.

¹¹² Kannila 1951, 170-172.

¹¹³ Kannila 1951, 170.

asiakkuudeksi, mutta arveli siirtymän olevan luontevinta silloin kun koulunsa päättänyt nuori siirtyi lukemaan aikuisten osaston kirjoja.¹¹⁴

Kannila katsoi lasten ja nuorten sivistämisen ja kansalaiskasvatuksen olevan sekä koululaitoksen että kirjastojen tehtävän. Koululaitos antaisi tarvittavat perustiedot, -taidot ja -valmiudet ja kirjastolaitos jatkaisi tästä eteenpäin ohjatesaan aikuistuvaa ihmistä tiellä kohti syvempää sivistystä, arjessa tarvittavia tietoja, taidenautintoja ja elämäkatsomuksellista pohdintaa. Koulukirjastoilla ja yleisillä kirjastolla oli yhteinen päämäärä, kansalaisuuteen kasvattaminen, ja siksi niiden tuli täydentää toisiaan sen sijaan, että olisivat kilpailleet keskenään verissä päin potentiaalisista asiakkaista. Sivistyksellisten ja kasvatuksellisten päämäärien toteuttaminen oli Kannilan näkemyksen mukaan erityisen keskeistä asioivatpa koululaiset sitten omassa koulukirjastossaan tai paikkakuntansa yleisessä kirjastossa.

Kannila määritteli kirjoituksessaan sivistyksen olemuksen vanhaa sananpartta mukaillen. Hän totesi, että ”Sivistys on se mikä jää jäljelle kun on unohtanut kaiken koulussa oppimansa.”¹¹⁵ Tällä hän mitä ilmeisimmin tarkoitti ns. sydämen sivistystä, jota ei hänen mukaansa missään nimessä saanut väheksyä. Samaan hengenvetoon hän nosti kuitenkin esiin Snellmanin lehtikirjoituksen vuodelta 1856. Snellman totesi, että koulunkäynnin tehtävänä oli itsenäistyttää oppilas kehittämällä hänet ”kykeneväksi omin päin hankkimaan itselleen tietoa” sen sijasta että tarjottaisiin ”määrämitoin muistitietoa.”¹¹⁶ Kannila hyväksyi tällaisen oppimistavoitteen varauksetta ja toivoi, että Suomen kouluissa noudatettaisiin tuota periaatetta enenevässä määrin. Hänen mielestään kirjasto palvelisi luontevasti koululaitosta parhaiten juuri tarjoamalla luettavaksi kirjoja, joista ”sekä nuo unohdetut tiedot, että lisäksi monenlaiset muut” voitaisiin löytää.¹¹⁷

¹¹⁴ Kannila 1951, 175.

¹¹⁵ Cannelin 1922, 12.

¹¹⁶ Cannelin 1922, 13.

¹¹⁷ Cannelin 1922, 13-14.

3. Kirjastolaitos yhteiskunnassa

3.1 Yleisten kirjastojen valistustehtävä

Helle Kannila kirjoitti artikkelin kirjastojen valistustehtävästä *Helsingin Sanomiin* toukokuussa 1919. Artikkelinsa alussa hän siteeraa Juhani Ahoa, joka oli analysoinut vuoden 1918 tapahtumien syitä. Juhani Ahon mukaan oli suomalaisten eettisessä, opillisessa ja käytännöllisessä kasvatustyössä tapahtunut suuria laiminlyöntejä, jotka olivat mahdollistaneet sisällissodan puhkeamisen ja saaneet aikaan ”kauhistuttavia hirmutöitä.”¹¹⁸

Juhani Aho esitti analyysissään, ettei yksin kirkon tai koulun tekemä valistustyö riitä ”kansamme sielun kaikkein pimeimpien kolkkien valaisemiseksi.” Kouluopetuksen ja rippikoulun ohella tuli hänen mukaansa aloittaa sitkeä, määrätietoinen ja väsymätön toiminta kansan siveelliseksi, tiedolliseksi, opilliseksi, yhteiskunnalliseksi ja valtiolliseksi valistamiseksi. Kannila oli samoilla linjoilla Juhani Ahon kanssa. Hän totesi, että Suomessa toki oli ennenkin sivistystyötä tehty ja valistuneena oli kansakuntaamme pidetty, mutta valitettavan ”ontoksi ja pintapuoliseksi” oli tuo sivistys kuitenkin osoittautunut.¹¹⁹

Jo aiemmin, eli heti vuoden 1918 sisällissodan aiheuttaman tauon jälkeen ilmestyneessä ensimmäisessä *Kirjastolehden* numerossa oli Helle Kannila käsitellyt sisällissotaa. Hän oli esittänyt kansalaiskasvatuksen puutteen olleen syynä surullisiin tapahtumiin. Kannila toivoi, että valtion ja kuntien taholla nyt paremmin ymmärrettäisiin ”kuinka kalliiksi sivistymättömyys käy.” Samaisessa lehdessä H. F. Soveri esitti vielä huomattavasti jyrkemmän näkemyksen. Hän nimittäin syytti sisällissodasta työväenkirjastojen harjoittamaa agitaatiota. Soverin mukaan siellä missä työväenkirjastoja oli eniten, raivosi myös ”punainen rutto” kaikkein voimakkaimmin.¹²⁰

Helle Kannila katsoi, että merkittävin syy suomalaisten valistumattomuuteen oli kansakoulun jälkeisen jatkokasvatuksen puute. Koulusta päästessään oli ihmislapsi hänen mukaansa aivan liian nuori ollakseen täysinoppinut, eikä lukutaidosta olisi hyötyä, jos sitä ei koulun jälkeen käytettäisi.

¹¹⁸ Kannila 1966, 28.

¹¹⁹ Kannila 1966, 28.

¹²⁰ KL 1918, 2-5.

Jos kansalaisilta jäisivät yleiset ja yhteiset asiat vieraiksi, olisivat he Kannilan mukaan arvostelukyvyttömiä ja alttiita millaisille houkutuksille ja vaikutteille tahansa.¹²¹

Kannila näki kirjastolaitoksen velvollisuutena mahdollistaa jatkuvan kansalaiskasvatuksen ja elinikäisen oppimisen. Hän totesi, ettei läheskään kaikilla ole varaa ostaa kirjoja, joita kaikkien olisi joka tapauksessa syytä lukea. Hän totesi, että yleisten kirjastojen tuli karistaa yltään rahvaankirjastoilta periytyvä köyhäinavun ja holhoavuuden stigma ja modernisoitua ottaen mallia Yhdysvaltain ja Pohjoismaiden uudistushenkisestä yleisestä kirjastolaitoksesta.¹²²

Helle Kannilan mielestä kirjastojen tuli ”hiljaa ja huomaamatta” kasvattaa käyttäjäkuntansa avarakatseisuuteen, suvaitsevaisuuteen, eri kansojen ja ihmisryhmien kunnioittamiseen sekä heikoimmassa asemassa olevien oikeuksien puolustamiseen. Kirjastojen tuli myös edistää rauhaa ja hyvää tahtoa sekä etsiä totuutta ilman ennakkoluuloja ja stereotyyppioita.¹²³ Kannila katsoi, että kirjastolaitoksen vastuulle oli nykyaikaisessa yhteiskunnassa uskottu ”suuri sivistystehtävä” ja että tämän tehtävän täyttäminen olisi kaiken kirjastotyön syvin päämäärä ja perimmäinen tarkoitus.¹²⁴

Kannila korosti kirjoituksissaan yleisten kirjastojen poliittista, aatteellista ja uskonnollista puolueettomuutta. Hänen mukaansa kirjastojen oli luvallista harjoittaa ainoastaan yhdenlaista propagandaa; tässä tapauksessa ehkä pikemminkin tosin mainontaa. Kannila totesi näet, että koska yleiset kirjastot ovat kaikelle kansalle tarkoitettuja, on syytä myös pitää huoli siitä että kaikki tietävät niiden olemassaolosta. Kirjastoväellä on hänen mukaansa ollut tapana pitää kynttiläänsä vakan alla ja jättää kirjastonsa mainonta ja tunnetuksi tekeminen retuperälle. Hän totesi, ettei moinen vaatimattomuus kaunista, koska se ei edistä kirjastojen käytön kasvua. Vaikkei Kannila muuten ihailutkaan amerikkalaista mainontaa ja kaupallisuutta, tuli kirjastoväen tässä suhteessa ottaa mallia kollegoistaan Atlantin toisella puolen: ”Sen joka tarjoaa tavaraa, olkoonpa tämä

¹²¹ Kannila 1966, 28-29.

¹²² Kannila 1966, 29.

¹²³ Kauppi 1977, 226.

¹²⁴ Kannila 1951, 177.

henkistäkin hyvää ja vieläpä ilmaiseksi, täytyy saattaa tämä sopivin tavoin tarvitsijain tietoon, tehdä propagandaa.”¹²⁵

Yleisten kirjastojen suorittamaa sivistystehtävää Helle Kannila arvosti ja piti tärkeänä erityisesti sen vuoksi, että hän totesi kirjaston kautta saadun sivistyksen olevan hyvin kustannustehokasta. Kirjat kestäisivät tunnollisten lukijoiden käytössä monia vuosia ja tarjoaisivat koko elinkaarensa ajan hyötyä monille tarvitsijoille. Kirjasto pystyisi siten pienelläkin paikkakunnalla palvelemaan tuhansia ihmisiä. Kirjojen kautta saatava sivistys olisi siis paljon koulusivistystä halvempaa ja mahdollistaisi sivistyspalvelujen tarjoamisen silloinkin kun valtion tai kunnan talous on kovilla esimerkiksi laman tai sodan vuoksi. Kannila painotti erityisesti, että nimenomaan kovina aikoina valistustyötä juuri tarvitaankin.¹²⁶

Yleiset kirjastot olivat Helle Kannilan mukaan tarkoitettu kaikille kansalaisille ikään, oppineisuuteen, asuinpaikkaan tai varallisuuteen katsomatta. Koska niiden käyttäjät muodostaisivat väistämättä hyvin heterogeenisen joukon, tulisi niiden kokoelmiin kuulua kaikenlaista kirjallisuutta poisluettuna erityisen vaativaa tieteellistä tutkimusta varten laadittua.¹²⁷

Tätä varten kun olivat erikseen tieteelliset kirjastot, etunenässä Helsingin yliopiston kirjasto, joka jo sotienvälisenä aikana oli saanut kansalliskirjaston aseman. Kuitenkaan pelkkää ajanvietekirjallisuutta sisältävää kokoelmaa ei Kannilan mukaan voinut vielä kutsua yleiseksi kirjastoksi, vaan kirjastolla piti olla myös valmiuksia toimia sivistyslaitoksena. Tämä tarkoitti sitä, että kirjastosta tuli saada apuvälineitä niin tiedonhankintaan, mielenlennykseen kuin myös taidenautintoihin.¹²⁸

Kannila halusi kirjastojen pitävän esillä ja lainaavan asiakkailleen ennen kaikkea sellaista kirjallisuutta, jonka avulla lukijat oppisivat itse ajattelemaan ja voisivat vapaasti kehittyä kukin

¹²⁵ Kannila 1951, 175.

¹²⁶ Kannila 1966, 30-31.

¹²⁷ Kannila 1951, 9.

¹²⁸ Kannila 1951, 9-11.

omien edellytystensä mukaan. Hän korosti, että kirjastonhoitajan taholta olisi vastuutonta ”jättää toisia kehityskelvottomina sille tasolle, johon ovat joksikin ajaksi pysähtyneet.”¹²⁹

Tässä toteamuksessa korostuvat hyvin toisaalta Kannilan oppineisuus ja vapaamielisyys, mutta toisaalta myös selkeä näkemys lukijoiden erilaisista kehitystasoista. Kannila pitää samaten lausahduksensa myötä itsellään (ja kirjastonhoitajilla ylipäättäen) oikeuden arvioida, millaiselle kirjallisuuden ymmärryksen kehitystasolle lukija on päässyt ja ohjata häntä tämän arvion pohjalta eteenpäin kohti syvempiä kehitystasoja.

Eikö moinen ohjailu sitten olisi holhousta? Tähän kysymykseen Kannila törmäsi omissa pohdintoissaankin, eikä voinut sitä olankohautuksella ohittaa. Hän totesi, ettei koulussakaan toimittu oppilaiden toiveiden mukaan tai konserttikappaleita valittu huutoäänestyksen perusteella. Sitä vastoin molemmissa esimerkkitapauksissa edettiin ennalta määrättyjen suunnitelmien ja ohjelmien mukaan. Sama ohjelma sitoisi kirjastolaitostakin, olihan se julkisilla varoilla ylläpidetty sivistyslaitos. Kannila kehottikin ajattelemaan asiaa holhouksen sijasta toisesta näkökulmasta. Kokoelma on mitä on ja se on koottu tiettyjä kriteerejä noudattaen. Mutta kukaan ei pakota lukemaan jokaista kirjaa, vaan lukija saa itse päättää, mitä (kokoelman) kirjaa hän haluaa lukea.¹³⁰

Helle Kannila muotoili kirjastolaitoksen päätehtävä toteamalla, että ”yleisten kirjastojen tarkoituksena on kirjastolaitokselle ominaisin toimintamuodoin tyydyttää yleistä sivistystarvetta ja lukuharrastusta.” Kannila painotti tässä napakassa toteamuksessaan erityisesti sanaa ”sivistystarve”, sillä hän nosti sen lukuharrastuksen edelle. Kannila nimittäin jatkoi toteamalla, että ”sivistyslaitoksen ohjelmaan täytyy sisältyä sellainen rajoitus, ettei se tarjoa kansalaisille muuta kuin minkä sen johto katsoo edistävän sivistystä.” Sitä vastoin lukuharrastuksen tyydyttämisen tärkeydestä Kannila ei kommentoissaan sanonut sanaakaan.¹³¹

¹²⁹ Kannila 1967, 7.

¹³⁰ Kannila 1967, 69-70.

¹³¹ Kannila 1967, 5.

3.2 Kirjasto valistuskeskuksena

Kirjastojen sivistystehtävää korostaessaan ei Kannila suinkaan ollut mielipiteinen yksin. Kuten todettua, jo huomattavasti ennen Helle Kannilan kirjastouran alkua oli kirjastotoimi Suomessa tiiviissä yhteydessä vapaan kansansivistystyön kanssa. Kirjastolaitoksemme aatteellisten perustusten ymmärtämiseksi on paikallaan tutustua hieman tarkemmin henkilöön, jonka merkitystä sen enempää vuoden 1906 Kansankirjastokomitean kuin myöskään Kansanvalistusseuran toiminnassa ei voi sivuuttaa. Hän on kansanvalistaja Niilo Liakka.

Kansanvalistajana, ministerinä, kansanedustajana ja kanslianeuvoksena tunnettu Niilo Liakka syntyi kesäkuussa 1864 Alatorniolla. Hän osallistui jo varhain kansanvalistus-, nuorisoseura- ja raittiusliiketoimintaan ja tutustui niissä kuvioissa tuleviin maalaisliittolaisiin poliitikkoihin Santeri Alkioon ja Kyösti Kallioon. Toimittuaan lehtimiehenä muutaman vuoden, lähti Liakka opintomatkalle Tanskaan tutustuakseen sikäläisiin kansanopistoihin. Palattuaan hän edisti kansanopistoaatetta sekä kiertävänä puhujana että Ilmajoen ja Alatornion kansanopistojen johtajana parinkymmenen vuoden ajan.¹³²

Kansanvalistusseura valitsi Liakan sihteerikseen Väinö Voionmaan jälkeen 1912. Liakan tavoitteena oli keskittää kaikki kansanvalistustyö Kansanvalistusseuran sateenvarjon alle. Tästä seurasi ristiriitoja kirjastoväen kanssa, sillä kirjastoväki halusi keskittää kirjasto-osaamisen Suomen Kirjastoseuran alle, kun Liakka puolestaan halusi osallistua itse kirjastotoimen kehittämiseen.¹³³

Liakka edistikin Suomen kirjastoasiasa mm. järjestämällä kursseja ja esitelmätilaisuuksia. Hän piti kirjastolaitosta tärkeänä kansansivistyksestä vastaavana toimijana ja halusi perustaa yleisen kirjaston joka kuntaan. Liakan oma-aloitteinen aktiivisuus ei miellyttänyt kaikkia Kirjastoseuran vastuuhenkilöitä. Skismoista johtuen seurojen tiet erkanivat aina 1920-luvulle asti, jolloin Liakka siirtyi politiikan pariin.¹³⁴

¹³² Mäkinen 2006, 112.

¹³³ Mäkinen 2006, 112.

¹³⁴ Koski 1985, 39.

Liakan näkemys kirjastoista oli varsin sivistyskeskeinen. Kaikissa ajanmukaisissa kirjastoissa piti hänen mukaansa olla esitelmää varten luentosali, koska hän ei pitänyt lukutaidon ja –harrastuksen tasoa vielä 1900-luvun alussa tarpeeksi korkeana pystyäkseen yksin sivistämään kansaa riittävän paljon. Esitelmät, opintopiirit ja opintokerhot mahdollistaisivat hänen mukaansa kansan sivistystahon kohottamisen paremmin kuin pelkkä lukuharrastus yksin.¹³⁵

Niilo Liakka määritteli kirjastotoimen tarkoitukseksi saattaa kirjallisuus kaiken kansan saataville ja herättää mahdollisuuksien mukaan koko kansan osanotto kirjallisuuteen sekä ylipäätään herättää ihmisissä henkisen ravinnon tarve. Hän totesi, että suurimpiin kirjastoihin tuli hankkia kaikki kotimainen kirjallisuus, mutta yhteenkään kirjastoon ei pitänyt hankkia sellaisia kirjoja, joita kukaan ei lukenut.¹³⁶

Kotimaisen kevyen kirjallisuuden hankkimisen kautta näki Liakka mahdollisuuden johdattaa lukijat kirjastoihin yleensä ja kehittävämmän kirjallisuuden pariin erityisesti. Hän arvosti suuresti kaunokirjallisuutta ja näki sillä olevan huomattavaa henkistä kasvatusarvoa, sillä se auttoi mitä moninaisimmin tavoin laajentamaan ihmisen maailmankuvaa ja kehittämään hänen mielikuvitustaan.¹³⁷ Markku Meriranta näkee tässä Liakan kaunokirjallisuuskatsannossa merkkejä kaipuusta takaisin ”hyväntekeväisyysvalistukseen”, josta Public Library Movementista vaikutteita saaneet Kansanvalistusseuran toimijat, kuten vaikkapa Vasenius ja Kemiläinen, olisivat halunneet päästä eroon.¹³⁸

Samainen Liakka määritteli yleisen kirjaston olemuksen ja pääasiallisen tehtävän siten, että kirjaston tuli kunnassaan kehittyä ”sivistyslaitokseksi, johon on koottu tarpeeksi runsas, paikkakunnan yleisön erilaisia harrastuksia ja pyrintöjä vastaava varasto kirjoja.”¹³⁹ Yleisten kirjastojen keskeisin olemus koostuikin juuri siitä, että niiden tuli olla varakkaampien ihmisten

¹³⁵ Liakka 1916, 68-70.

¹³⁶ Liakka 1916, 22.

¹³⁷ Liakka 1916, 55-58.

¹³⁸ Meriranta 1984, 96-97.

¹³⁹ Liakka 1916, 60.

käytettävissä olevia kulttuurilaitoksia. Tämän toteuttamiseksi niistä tuli karistaa pois sosiaalihuoltomentaliteetti.¹⁴⁰

Erityisen innokkaasti Liakka työskenteli maaseudun kirjastojen kehittämiseksi. Hän vastusti voimakkaasti kirjastolaitoksen keskittämistä yhden valtakunnallisen keskuskirjaston alaisuuteen, koska pelkäsi sen johtavan syrjäseutujen kirjastojen näivettämiseen. Liakka korosti, että maaseudulla piti kirjastonhoitajan olla vielä pätevämpi kuin kaupunkilaisen kollegansa, koska kirjastorutiinien hallitsemisen lisäksi tuli hänen vielä pystyä tyydyttämään maaseudun asukkaiden huutavan sivistyksen janon.¹⁴¹

Vaikkakin Liakka vastusti keskuskirjastohanketta, tuki hän silti lämpimästi suomalaisen kirjastokoulutuksen kehittämistä. Hän oli päinvastoin yksi maamme kirjastonhoitajakoulutuksen alullepanijoita. Liakka nimittäin katsoi, että vain koulutuksen kautta saataisiin maalaiskuntiin riittävä määrä päteviä kirjastonhoitajia. Kirjastoasioissa Liakka puolestaan piti erityisen tärkeänä kirjastolaitoksen nivoutumista yhteen kansanvalistustyön kanssa.¹⁴²

Kirjastoväkeä, joka olisi halunnut kiinnittää huomiota myös lainaustilastoihin, ei moinen epäitsenäinen ja vapaalle sivistystyölle alisteinen asema useinkaan miellyttänyt. Liakka ei kuitenkaan muuttanut näkökantojaan arvostelusta huolimatta, sillä hän uskoi loppuun saakka sivistystyön koituvan kansan, maaseudun ja koko yhteiskunnan parhaaksi.¹⁴³

Liakka osallistui politiikkaan aluksi Vanhasuomalaisen puolueen ja sittemmin Maalaisliiton riveissä. Hän toimi ministerinä kolmeen otteeseen 1920-luvulla. Poliittisista ansioistaan hän sai kanslianeuvoksen arvonimen 1924. Innokkaana raittiusmiehenä Liakka kannatti kieltolakia loppuun saakka toimien mm. sosiaaliministeriön raittiusosaston päällikkönä. Hän myös julkaisi lukuisia raittiushenkisiä kirjoja sekä toimitti kansanvalistusalojen lehtiä. Hänellä oli samaten laajat tiedot Suomen historiasta eritoten henkilöhistorian osalta. Liakka kirjoitti esimerkiksi pitkäaikaisen

¹⁴⁰ Vatanen 2002, 132-135.

¹⁴¹ Liakka 1942, 67-68.

¹⁴² Salosensaari 1989.

¹⁴³ Salosensaari 1989.

ystävänsä Santeri Alkion elämäkerran. Kansansivistäjä Niilo Liakka kuoli 80 vuoden ikäisenä tammikuussa 1945 Helsingissä.¹⁴⁴

3.3 Tasa-arvo sydämellä

Kirjastouransa ohella Helle Kannila oli kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista. Hän tutustui jo nuorena Minna Canthin teoksiin ja sai niistä kipinän yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Canthin tapaan hän omaksui nuorena vasemmistolaisesti värittyneen nuorsuomalaisuuden poliittiseksi kannakseen. Kannila seurasi tässä suhteessa ainakin aluksi kotinsa aatteellista perintöä, olivathan Einar ja Karin Cannelinkin olleet poliittiselta kannaltaan nuorsuomalaisia. Kannilan poliittisena tavoitteena oli työssäkävien naisten yhteiskunnallisen aseman parantaminen. Kuitenkin hän oli varsin maltillinen naisasianainen ja torjui kaiken keinotekoisen tasa-arvoistamisen, kuten vaikkapa sukupuolikiintiöiden asettamisen työ- ja yhteiskunnalliseen elämään.¹⁴⁵

Liberalistisiin periaatteisiin ja arvoihin on perinteisesti katsottu kuuluvan usko yksilön oikeuksiin, optimistinen ihmiskuva, uskonnollinen suvaitsevaisuus, demokraattisuus, edistysusko, ennakkoluulottomuus sekä usko sivistykseen, kasvatukseen ja moraaliin.¹⁴⁶ Nuorsuomalaisen puolueen jakauduttua alkujaan monarkistiseen Kokoomukseen ja tasavaltalaiseen Edistyspuolueeseen, piti Kannilankin valita puolensa. Vaakakuppi kallistui Edistyspuolueen hyväksi.¹⁴⁷

Tasa-arvokysymykset ja samanpalkkaisuus olivat hänen sydäntään lähellä. Helle Kannila kannatti miesten ja naisten ehdotonta samapalkkaisuutta ja sukupuolivapaata kilpailua työmarkkinoilla. Hänen mukaansa näiden tavoitteiden kautta naiset olisivat täysin tasa-arvoisia työelämässä miesten kanssa. Tavoitteet olivat varsin edistyksellisiä, kun ottaa huomioon, etteivät ne vielä 90

¹⁴⁴ Mäkinen 2006, 113.

¹⁴⁵ Muiluvuori 2004, 777-778.

¹⁴⁶ Vares 2002, 12-13.

¹⁴⁷ Muiluvuori 2004, 777.

vuotta myöhemminkään ole täysin toteutuneet. Helle Kannila katsoi, että nainen pystyy tekemään aivan samoja töitä kuin mieskin, ja hän olisi halunnut avata mm. papin viran myös naisille.¹⁴⁸

Mikä sitten ajoi Helle Kannilan kirjastouralle? Todennäköisimmät syyt ovat hänen poikkeuksellisen ponteva lukuharrastuksensa ja kiinnostus yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Kansanvalistusaate on hänelle tärkeä ja sen kautta hän tunsi vastuunsa nuoresta Suomen valtiosta ja sen kansasta. Hän tiesi, että vain ja ainoastaan koulutuksen ja opiskelun avulla Suomen kansa pystyy täyttämään paikkansa kansakuntien joukossa. Helle Kannila oli myös vakuuttunut siitä, että hyvin suunnitellun kirjastolaitoksen kautta kansansivistystyö voisi saavuttaa kaikki yhteiskunnan sosiaaliluokat.¹⁴⁹

Maamme itsenäistymisen jälkeen alkoi kirjastojemme voimakas kehitysvaihe. 1920-luvun alussa Helle Kannila valittiin valtion kirjastotoimiston johtoon ja saman vuosikymmenen lopulla säädettiin kansankirjastolaki, jonka myötä valtio alkoi taloudellisesti tukea kunnallisia kirjastoja. Helle Kannilan johtajakauden aikana alettiin samaten perustaa neuvontatehtäviä hoitavien kirjastokonsulentin virkoja kuin myös ryhdyttiin laatimaan kirjastotilastoja ja suunnittelemaan kirjastonhoitajien koulutusta. Tavoitteena ja päämääränä oli toimivan ja nykyaikaisen kirjastoyksikön luominen jokaiseen Suomen kuntaan. Tällainen tavoite oli varsin korkealle asetettu ottaen huomioon ne lähtökohdat joista käsin sitä aikanaan lähdettiin toteuttamaan.¹⁵⁰

Helle Kannila seurasi tarkoin yhteiskunnallista kehitystä ja osallistui sen tiimoilta käytyyn keskusteluun. Hänen tavoitteenaan oli saattaa kirjastot keskeiseen asemaan kansansivistystyön kentässä. Tämän tavoitteen hän piti mielessään myös opetustehtävässään. Helle Kannila nimittäin toimi erittäin aktiivisena kirjastokurssien opettajana niiden 28 vuoden aikana, jolloin hän toimi myös valtion kirjastotoimiston johtajana.¹⁵¹

Päätoimiseksi kirjastonhoidon opettajaksi Yhteiskunnalliseen korkeakouluun hän siirtyi vuonna 1949 ja hoiti tätä virkaa seuraavat 14 vuotta eli aina eläkkeelle jäämiseensä asti. Opetustyössään hän asetti tuleville kirjastonhoitajille vaatimuksia, joita oli itse pyrkinyt työssään noudattamaan.

¹⁴⁸ Muiluvuori 2004, 778.

¹⁴⁹ Kauppi 1977, 223-224.

¹⁵⁰ Kauppi 1977, 224-225.

¹⁵¹ Kauppi 1977, 224-225.

Hän korosti jatkuvan itsensä kehittämisen, toimintatarmon ja vastuunkantokyvyn merkitystä kuin myös organisaatiokyvyn tärkeyttä.¹⁵² Kannilan voitaneen sanoa painottaneen opetustyössäänkin kirjastoammattilaisen tärkeimpänä ominaisuutena kutsumusta ja halua omistautua työlleen. Pakollisten velvollisuuksien hoitaminen ei näytä riittäneen hänen mielestään, vaan niiden lisäksi tuli kirjastoasiaa edistää kutsumuksen voimalla tarvittaessa kelloon katsomatta myös vapaa-ajalla.

3.4 Kirjastoala naisistuu

Kirjastoala ei ole kautta aikojen ollut naisvaltainen. Varhaisimpia kirjastoja hoitivat oppineet miehet, joilla joko oli akateeminen koulutus tai jotka muutoin viihtyivät kirjojen parissa. 1700-luvulle tultaessa kirjastonhoitajien ammattikunta syntyi, koska tiedemiehillä ei enää ollut aikaa paneutua kirjastonhoidollisiin kysymyksiin. Kirjastonhoitajat olivat vielä tuolloin miesvaltainen ammattikunta.¹⁵³

Kansankirjastojen perustamisvauhti kasvoi nopeasti 1840-luvulta lähtien. Papit, opettajat, ylioppilaat ja muut säätyläiset toimivat tässä prosessissa alullepanijoina. Yleinen käytäntö noihin aikoihin oli, että kirjastojen perustajat toimivat myös niiden hoitajina. Tästä seurasi väistämättä se, että kansankirjastoliike Suomessa oli alkujaan varsin mieskeskeinen, sillä ylioppilaat ja papit olivat 1800-luvun puolivälissä poikkeuksetta miehiä.¹⁵⁴

Kirjastoalan naisistuminen sai alkunsa Yhdysvalloista 1870-luvulta alkaen. Tämä johtui kirjastojen lukumäärän nopeasta kasvusta ja näin syntyneestä tarpeesta saada halpaa ja koulutettua työvoimaa, jolla oli riittävä kielitaito ja yleissivistys. Kulttuuriryön katsottiin lisäksi sopivan naisille miehiä paremmin.¹⁵⁵

¹⁵² Kauppi 1977, 224-226.

¹⁵³ Koivunen 1994, 374-375.

¹⁵⁴ Karjalainen 1977, 99-104.

¹⁵⁵ Koivunen 1994, 374-375.

Melvil Dewey, kirjastoalan pioneeri, hahmotteli mielessään kirjastonhoitajalta vaadittavat ihanneominaisuudet ja tuli siihen tulokseen, että naiset täyttivät ne miehiä paremmin. Deweyn vakaumus näkyi parhaiten siinä, että hän palkkasi kuusi naista apulaisikseen Columbian yliopiston kirjastoon ja suosi samaten naisia valitessaan opiskelijoita perustamaansa kirjastokouluun. Kuitenkin hän katsoi, että kirjastojen hallinnossa tuli miesten olla etusijalla naisiin nähden.¹⁵⁶

Tieteellisten kirjastojen ovet eivät sitä vastoin naisille auenneet yhtä helposti. Suomessakin ensimmäiset naiset saivat virkoja Helsingin yliopiston kirjastosta vasta 1920-luvulla. Helle Kannilan mukaan tässäkin vaiheessa asiasta käytiin vielä tiukkaa keskustelua ja lopulta päädyttiin antamaan naisille virkoja yliopistokirjastoon ”kun miehiä ei ole ollut saatavana.”¹⁵⁷

Suomen yleisten kirjastojen naisistuminen käynnistyi kansakoululaitoksen leviämisen johdosta. Kansakoulunopettajista, joista alun alkaen merkittävä osa oli naisia, tuli pian merkittävä kansankirjastojen perustaja- ja hoitajaryhmä. Palkkaa eivät opettajattaret tästä sivutoimistaan silti saaneet, sillä kirjastonhoito nähtiin pitkään palkattomana kutsumus- ja kansansivistystyönä.¹⁵⁸ Kirjastonhoito sisällytettiin opettajaseminaarien opetusohjelmaan vuodesta 1911 alkaen.¹⁵⁹

Kirjastonhoitajuuden muuttuessa hiljalleen vapaaehtoistyöstä omaksi ammattikunnakseen itsenäisen Suomen alkuvuosikymmeninä, menetti se samalla myös entisen statusarvonsa. Kirjastonhoidon ollessa vapaaehtoinen ja palkaton sivutoimi, ei kirjastonhoitajan yhteiskunnallinen status määräytynyt kirjastotyön, vaan päätoimen kautta. Tästä johtuen miehet mielsivät kirjastonhoidon alusta alkaen statukseltaan vähempiarvoiseksi työksi. Seurauksena oli kirjastonhoitajien valmennuskurssien osanottajien sukupuolijakauman muuttuminen naisvaltaiseksi. Vuosien 1924 ja 1941 välisenä aikana kurssin suorittaneista 88 % oli naisia.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Vatanen 2002, 32-33.

¹⁵⁷ Kannila 1966, 85.

¹⁵⁸ Karjalainen 1977, 100-104.

¹⁵⁹ Mäkinen 2009, 244.

¹⁶⁰ Eskola 2004, 146-148.

Työelämän sukupuolittuneita käytäntöjä on tutkittu Suomenkin mittakaavassa melko runsaasti eritoten sosiologian ja naistutkimuksen piirissä viime vuosikymmenten aikana. On havaittu, että 1800-luvulta lähtien työelämä on nähty sukupuolittuneena siten, että mies on mielletty perheen ensisijaiseksi elättäjäksi. Naisten osallistuminen työelämään on nähty lähinnä ylimääräisten tulojen hankkimisen mahdollisuutena, ei perheen pääasiallisena toimeentulon lähteenä. Naisille ei tämän vuoksi ole tarvinnut taata yhtä suuria palkkatuloja kuin miehille.¹⁶¹Tällainen näkemys ylläpiti omalta osaltaan kirjastoalan matalaa palkkatasoa ja ajatusta työn kutsumusluonteesta, mikä ei ollut omiaan houkuttelemaan miehiä alan opintoihin.

Kurssien opettajana toiminut Helle Kannila seurasi kirjastoalan naisistumista näköalapaikalta. Hän joutui toteamaan, että vaikka ala naisistui nopeasti, pitivät miehet edelleen hallussaan korkeimpia virkoja varsinkin suurkaupunkien kirjastohallinnossa. Hän närkästyi melkoisesti kun Tampereen kaupunginkirjaston johtokunta totesi kaupunginvaltuustolle vuonna 1942, ettei se katsonut voivansa puoltaa naista valittavaksi kirjastonjohtajaksi. Kannila katsoi, ettei tällaiseen sukupuolisyryntään ei saisi missään nimessä syyllistyä, ottaen huomioon että kirjastokursseilla naisilla oli liki 90 prosentin enemmistö puolellaan.¹⁶²

Kannila kannatti tasapuolisuutta kirjastojen henkilöstörakenteessa ja piti hyvänä, että kirjastoalalla työskentelisi kohtuullisissa määrin molempien sukupuolten edustajia. Miehillä ei hänen mukaansa silti missään nimessä saanut olla sukupuolensa takia etuoikeuksia naisiin nähden. Miesten tuli hänen mukaansa aloittaa uransa alhaalta ja nousta ylöspäin vain tosiasiallisten ansioittensa, ei sukupuolensa perusteella. Tämä takaisi parhaiten oikeiden henkilöiden valinnan oikeisiin tehtäviin.¹⁶³

¹⁶¹ Kinnunen & Korvajärvi 1996,47-48.

¹⁶² Kannila 1966, 86-87.

¹⁶³ Kannila 1966, 86-87.

3.5 Hengenravintoa ja sivistystyötä

Kirjastojen kirjalvalinta on aina ollut yksi eniten keskustelua herättäviä kysymyksiä. Huolta on kannettu niin kirjallisuuden vähäisyydestä ja sen hankalasta saannista, mutta ennen kaikkea siitä, millaista kirjallisuutta kirjastonkäyttäjät ovat luettavakseen saaneet. Helle Kannila muotoili tämän kirjastonhoidon oppaassaan siten, että toisaalta kirjastonhoitajan tulee ottaa huomioon kirjallisuus, jota lainaajat eniten kyselevät ja haluaisivat lukea, mutta kirjaston tulee myös muistaa sivistystehtävänsä ja sen asettamat velvoitteet. Kirjaston johdon tuli viime kädessä hänen mukaansa määritellä kirjallisuus, jota se halusi suuren yleisön lukevan ja kirjastonkäyttäjien tarvitsevan. Suuren yleisön makua ei hänen mielestään saanut loputtomiin noudattaa, sillä siitä seuraisi kirjaston vajoaminen ”turhanpäiväiseksi ajanvietekirjastoksi.”¹⁶⁴

Amerikkalaiseen Public Library Movement –kirjastoliikkeen periaatteisiin kuului, ettei kirjanvalintaa saanut tehdä kovin tiukoin kriteerein. Kokoelmien monipuolisuus nähtiin erityisen keskeisenä hyveenä. Katsottiin, että hyvä kirjasto tarjoaisi jokaiselle jotakin. Ammattimies saisi alansa tuoreimmat teokset, kansalaisten yhteiskunnalliset tiedot ja valmiudet kasvaisivat ja kirjastosta saisi myös tietoa henkisen pääoman kasvattamiseksi.¹⁶⁵

Liikkeen peruseriaatteisiin sisältyi myös demokraattinen ajatus siitä, että asiakkaalla veronmaksajana oli oikeus saada kirjastosta lainaksi haluamaansa kirjallisuutta. Suomessa kirjailija Viljo Tarkiainen otti vuoden 1906 komiteamietinnön valmistelussa kantaa kirjanvalintakysymykseen tukien amerikkalaista katsantokantaa. Tarkiainen korosti lainaajien toiveiden huomioimista ja yksipuolisuuden välttämistä kirjalvalinnoissa. Kaunokirjallisuuden tehtävänä hän näki ihmisen henkisen kehittymisen tukemisen.¹⁶⁶

Tarkiainen kannatti lukijan henkisen kehittämisen ohella myös kansan sivistystason kohottamista ja hänen mukaansa kaunokirjallisuudella oli tässä suhteessa paljon annettavaa. Kasvatusoptimismin hengessä hän ajatteli, että kevyen kirjallisuuden lukijasta kehittyisi harjoittelun, eli siis lukemisen, kautta korkeamman kirjallisuuden lukija. Tästä syystä oli Tarkiaisen

¹⁶⁴ Kannila 1951, 69.

¹⁶⁵ Vatanen 2002, 59.

¹⁶⁶ Vatanen 2002, 92-95.

mukaan sekä viihteellisellä romaanilla, että esteettisesti ansiokkailla kaunokirjoilla oma tehtävänsä ja paikkansa kirjaston hyllyssä.¹⁶⁷

Helle Kannila oli puolestaan tutustunut Viljo Tarkiaiseen 1910-luvulla opiskellessaan Helsingin yliopistossa. Viljo Tarkiaisen toimi hänen laudaturtyönsä tarkastajana. Kannilan laudaturtyö kuului kotimaisen ja yleisen kirjallisuushistorian opintoihin ja sen aiheena oli Henrik Ibsenin vaikutus Minna Canthin kirjalliseen tuotantoon. Tarkiaisen tuli Kannilalle tutuksi myös Aleksis Kiven runoutta ja näytelmiä käsittelevältä luentokurssiltaan, jolle Kannila osallistui.¹⁶⁸ Kiinnostavaa on todeta, ettei Tarkiaisen käsitys kevyen kirjallisuuden suotuisasta vaikutuksesta porttina korkeamman kirjallisuuden pariin herättänyt Kannilassa erityistä vastakaikua. Suhteessa ”hyvän” ja ”huonon” kirjallisuuden arviointiin näyttää tässä oppilas (Kannila) siis olleen opettajaansa (Tarkiaisen) konservatiivisempi ja kriittisempi.

Helle Kannila katsoi, että kirjastojen aineistonvalinnan tuli tapahtua tiettyjä peruseriaatteita noudattaen, sillä pelkkä ylimalkainen lukemisen tarjoaminen ei hänen mukaansa toteuttanut kirjastojen suunnitelmalliseen lukemiseen tähtääviä kasvatuseriaatteita. Kirjasto ei saanut olla pelkkä kirjojen välittäjä, vaan sen kokoelman tuli palvella kirjaston toimintaympäristön asettamia tavoitteita ja päämääriä. Kirjastot olivat yhteisillä varoilla kustannettuja valistuslaitoksia ja jokaisen kirjastokirjan tuli samaten toteuttaa tätä päämäärää eli niiden tuli palvella kirjaston sivistystehtävää sellaisena kuin se kyseisessä toimintaympäristössä esiintyi.¹⁶⁹ Mikäli kirja ei tehtävänsä täyttänyt, ei sen paikka täten ollut kirjastossa, olipa sen ulkoinen arvo millainen hyvänsä.

Kannila totesi samaten, että tarjolla oli koko joukko kirjallisuutta ja lehtiä, jotka eivät olisi sisältönsä puolesta soveliaita kirjastoon hankittaviksi. Syyt olivat moninaiset. Vääränlainen kirjastokokoelma turmelisi asiakkaan maun, antaisi elämästä väärää käsityksiä ja saattaisi jopa raaistaa lukijansa. Kannila totesikin yksikantaan, että julkisilla varoilla ylläpidettävä kirjasto ei missään oloissa voisi tarjota asiakkailleen luettavaksi mitä tahansa. Huono, raaistava ja

¹⁶⁷ Vatanen 2002, 93.

¹⁶⁸ Kauppi 1976, 36.

¹⁶⁹ Kannila 1966, 41-43.

vähämerkityksellinen kirjallisuus ei olisi kirjastokelpoista, vaikka asiakkaat kuinka sitä luettavakseen haluaisivat.¹⁷⁰

Kansanvalistus- ja kirjastolehdessä vuodelta 1938 käsitteli Kannila juuri aineistovalinnan tematiikkaa ja tasapainoilua kokoelman laadun ja kysynnän välillä. Hän myönsi, että tuntuu mielekkäältä hankkia kirjoja joita lainataan paljon ja jotka pitävät asiakkaat tyytyväisinä. Tämä ei silti hänelle riittänyt. Samaan hengenvetoon hän nosti esille kirjaston tehtävän. Sen tuli hänen mukaansa toimia tietojen ja sivistyksen lisäämiseksi kansan parissa. Tähän tehtävään perustui myös kirjastojen saama valtionapu, hän muistutti.¹⁷¹

Jos kirjastonhoitaja tyytyisi kirjojen korkeisiin lainauslukuihin, olisi hän kuin lipun- tai jäätelönmyyjä, sanoi Kannila. Toki hän tekisi rehellistä työtä, muttei se olisi sivistystyötä. Kirjastonhoitajan tulisi toki täyttää yleisönsä toiveet, muttei mitä tahansa toiveita. Toiveiden pitäisi Kannilan mukaan olla oikeanlaisia eli sisältää tiedon, viisauden, mielenlennyksen, elämäntuntemuksen ja taidenautinnon tarpeita. Ihannetapaus olisi sellainen, että asiakas tulisi kirjastoon hakemaan ajanvietettä, mutta kirjastonhoitajan suosiollisella avustuksella saisikin hengenravintoa.¹⁷²

Kirjastojen kirjalvalinta ei silti saanut olla Kannilan mukaan yksin kirjastonjohdon tai kirjastonhoitajien päätettävissä. Kannila nimittäin toteaa, että demokratian sääntöjen noudattaminen edellyttää kirjastonkäyttäjien toiveiden ja tarpeiden arviointia. Kirjastokokoelman tuli hänen mukaansa olla mahdollisimman hyvä ja monipuolinen ja sitä täydennettäessä piti ottaa huomioon käyttäjien perustellut toivomukset. Kiinnostavalla tavalla hän sitä vastoin katsoo, että demokratia itsenäisen Suomen kirjastoissa on toteutunut koko ajan riittävässä määrin, koska sitä ei koskaan ole valtion taholta asetettu kyseenalaiseksi.¹⁷³

Tällä toteamuksella hän kylläkin ohitti olankohautuksella kiusalliset tapaukset, joissa kuntatasolla oli keskusteltu tietynlaisen kirjallisuuden hankkimisesta tai hankkimatta jättämisestä kirjastoihin.

¹⁷⁰ Kannila 1967, 5.

¹⁷¹ KKL 1938 307-312.

¹⁷² KKL 1938, 307-312.

¹⁷³ Kannila 1967, 16-20.

Ilmeisesti Kannila ei halunnut ottaa kantaa kysymykseen, eikö paikallistason demokratiavaje kirjavalinnoissa ollut kirjastonkäyttäjän arjessa aivan yhtä ongelmallista kuin valtiollinenkin ohjailu ja sensuuri. Lopputuloshan oli molemmissa sama.

Kirjastojen kirjavalinnan punaisena lankana piti Kannila tiettyjen tavoitteiden ja päämäärien toteuttamisen ohella sitä, että jokaisessa kirjassa piti olla jotakin hyvää. Kirjan tuli olla taiteellisesti ansioitunut, lisätä lukijan ymmärrystä, kuvata oman tai vieraan maan oloja tai sisältää älyllisesti stimuloivia juonenkäänteitä. Hänelle ei riittänyt, että kirjassa ei ollut mitään lukijan kannalta vaarallista tai vahingollista. Epäsiveellisen ja ala-arvoisen kirjallisuuden pääsyn kirjastoihin esti laki, mutta tällaisten elementtien puuttuminen ei vielä kirjasta kirjastokelpoista tehnyt.¹⁷⁴

Kaunokirjallisuutta Kannila kehotti hankkimaan erityisesti pieniin kirjastoihin runsaasti, sillä hän näki sen lukuharrastuksen herättäjänä toimivan porttina muunkin kirjallisuuden lukemiseen. Hän kuitenkin kehotti erittäin tarkkaan harkitsemaan sitä, millaisia romaaneja kirjastoon hankittaisiin. Erityisen huolestunut hän oli kevyen ajanvietekirjallisuuden hankkimisesta, koska yhteisiä varoja piti käyttää sivistyksen edistämiseen eikä ”joutilaiden huviksi.” Kannila toki ymmärsi kirjojen lukemisen harrastuksena, mutta viihdekirjallisuuttakin piti viljellä sivistyneen maun ja kansanvalistuksellisten ihanteiden näkökulmasta, alituisen uutta oppien ja omaksuen.¹⁷⁵ Kannila mielsi kevyen kirjallisuuden eräänlaiseksi välipalaksi, jota voisi ja saisi nauttia silloin tällöin arvokkaamman kirjallisuuden lomassa.¹⁷⁶

Aika ajoin Kannila suhtautui kirjaston asiakaskuntaan ja heidän lukutottumuksiinsa hieman pessimistisesti. Hän esitti kirjastoväen ammattilehdessä vuonna 1923 lakonisen näkemyksen, jonka mukaan kirjaston asiakaskunta yksinkertaisesti lukee sitä, mitä saatavilla on, osaamatta muuta vaatiakaan. Tästä seurasi looginen johtopäätös, että kokoelman laatua parantamalla saadaan myös lukijakunnan vaatimustasoa nostetta. Eli jos tarjotaan ala-arvoista kirjallisuutta, sitä luetaan innokkaasti ja jos puolestaan tarjotaan laadukkaampaa lukemista, luetaan sitä myös

¹⁷⁴ Kannila 1951, 73-74.

¹⁷⁵ Kannila 1951, 74.

¹⁷⁶ Eskola 2004, 84.

samalla vimmallalla. Kannilan mukaan kokoelman tasoa piti siis nostaa, jotta lukijakunnan sivistystaso nousisi toivotulla tavalla.¹⁷⁷

4. Kirjastolaitoksen ulkomaankontaktit

4.1 Skandinaaviset kirjastot esikuvina

Suomalaisten kontaktit ulkomaisiin kirjastoihin tulivat aluksi Ruotsin välityksellä. Ruotsalaisen Valfrid Palmgrenin matkakirja Yhdysvaltain kirjastoihin suomennettiin vuonna 1910 ja sen innoittamana lähti turkulainen kirjastomies Allan Wallenius itse vuodeksi New Yorkiin kirjastokouluun. Hän kirjoitti kokemuksensa vuoden 1917 aikana lehtiartikkeliksi, mutta siirtyi sittemmin muihin tehtäviin eikä jatkossa enää vaikuttanut Suomen kirjastotoimessa.¹⁷⁸

Vuonna 1919 sai Helle Kannila Kordelinin säätiöltä stipendin, jonka avulla hän pääsi tutustumaan Pohjoismaissa kirjastonhoidon opetukseen ja uusimpaan kirjastotekniikkaan. Kannila lähti matkaan itsenäisyyspäivänä 1919 ja palasi Suomeen maaliskuun 10. päivänä 1920.¹⁷⁹ Norjassa hän pääsi kuukauden ajaksi osallistumaan siellä järjestetyille kirjastokursseille, joista hän sai erityisen hyviä vaikutteita ja totesi, että myös Suomessa piti ”yrittää jotain samantapaista.” Samaten innostus, jolla norjalaiset kirjastojaan hoitivat, teki häneen vaikutuksen.¹⁸⁰

Ruotsissa Kannila tutustui maan kirjastohallinnon järjestelyyn. Maassa oli parhaillaan valmisteilla komiteamietintö uuden kirjastolain säätämiseksi, joten Kannila havaitsi Ruotsin kirjastotoimiston olevan vielä kytköksissä kouluhallitukseen. Tanskassa tilanne oli alkuvuodesta 1920 pitkälti samanlainen, koska uusi kirjastolaki oli vielä valtiopäivien käsiteltävänä. Ruotsin kansankirjastoja Kannila arvioi kriittisemmin kuin Tanskan ja Norjan vastaavia, sillä hänen mielestään ne olivat liian keskittyneitä huvilukemiston tarjoamiseen korkeakulttuurin sijasta. Ruotsissa Kannila kuitenkin

¹⁷⁷ KKL 1923, 63-64.

¹⁷⁸ Poteri 1990, 29.

¹⁷⁹ Halonen 1966, 24.

¹⁸⁰ KL 1920, 28-29.

ihasteli erityisen paljon kirjastorakennusten arkkitehtuuria. Göteborgiin valmistunut uusi kirjasto teki olemuksellaan ja ulkoasullaan häneen suuren vaikutuksen. Hän totesi, että Suomeenkin olisi jossain vaiheessa toivottavaa saada vastaavanlainen moderni, tyylikäs ja funktionaalinen kirjasto.¹⁸¹

Vuosien 1919 – 1920 matka pohjoismaisiin kirjastoihin muodostui Kannilalle hyvin keskeiseksi hänen myöhemmän työuransa kannalta. Voitaneen sanoa, että tuo matka antoi hänelle monia keskeisiä yleisten kirjastojen järjestämistä koskevia vaikutteita, joita hän seuraavien viiden vuosikymmenen aikana jalosti edelleen Suomen kirjastolaitoksen hyväksi. Esimerkkinä mainittakoon kirjastojen aineistonvalinnan periaatteiden omaksuminen. Norjan kirjastolaitos oli järjestetty Public Library Movementin mukaisesti. Tällaisen mallin hän kaavaili soveltuvan hyvin Suomenkin oloihin ja omaksui siten aineistonvalinnan periaatteeksi uudistusmielisen amerikkalaisen linjan vanhoillisemman saksalaisen linjan sijasta.¹⁸²

1900-luvun alun Norja olikin kirjasto-olojensa suhteen lähimpänä Amerikkaa kuin mikään muu maa, ehkä Englantia lukuun ottamatta. Kolmisenkymmentä norjalaista oli jo käynyt kirjastokoulun Yhdysvalloissa ja Kannilan vierailunkin aikana kuusi norjalaista oli opintieillä Atlantin takana. Myös Deweyn luoma kymmenjärjestelmä oli otettu Norjassa käyttöön luokituksessa ja avohyllyt samaten.¹⁸³

Vuoden 1920 maaliskuulla päättynyt matka Pohjoismaihin oli kaiken kaikkiaan Kannilan mielestä onnistunut ja menestyksekkäs. Matkasta jäin hänelle paljon hyvää sanottavaa ja mietittävää. Kannilan näkemys siitä, että Suomessa oltiin etenemässä oikeaan suuntaan, sai vahvistusta. Samaten vahvistus Kannilan näkemys siitä, että Suomen oloihin piti soveltaa amerikkalaisia vaikutteita eikä niitä esimerkiksi luokituksen suhteen voitu ottaa vastaan annettuna kuten Norjassa oli Deweyn luokituksen suhteen tehty. Norjassa ollessaan Kannila ahkeroi Deichmanin

¹⁸¹ KL 1920, 5-7.

¹⁸² Eskola 2004, 117.

¹⁸³ Vatanen 2002, 152.

kirjastossa käyttämällä kirjastokurssin joululoman (joulu 1919) tarjoamaa tilaisuutta hyväkseen ja suomensi amerikkalaisia luettelointisääntöjä englantilais-norjalaisen sanakirjan avulla¹⁸⁴

Vuonna 1924 teki Kannila uuden matkan, jonka aikana hän tutustui Tanskan kirjastokoulutukseen, kirjastotoimen johtamiseen ja lainsäädäntöön. Kannila huomasi, että samanlaisia pohdintoja kirjastohoitajilta vaadittavista aiemmista opinnoista käytiin sekä Suomessa että Tanskassa. Sekä tanskalaiset että Kannila itse olivat sitä mieltä, että kirjastonhoitajien piti olla ylioppilastaustaisia. Yleisesti ottaen Kannila kuitenkin totesi Tanskan olevan Suomea paljon edellä kirjastoasioissa ja siten kaikin puolin sopiva maa esikuvaksi Suomelle.¹⁸⁵

Tanskan esikuvallisuus koulutuksen suhteen säilyi Kannilan mielessä aina 1930-luvun lopulle saakka, sillä vielä vuonna 1937 hän kirjoituksessaan ylisti tanskalaisten kirjastonhoito-oppilaiden hyvää pohjakoulutusta ja pitkää harjoitteluaikaa.¹⁸⁶

Suomalainen kirjastonhoitajien koulutus sai 1900-luvun alkupuolella eniten vaikutteita muista Pohjoismaista. Tämä johtui suurelta osin maiden yhtenäisestä historiasta ja yhteiskuntarakenteesta. Kuitenkin Tanskan ja Norjan kirjastokoulujen kautta tuli vaikutteita Atlantin toiselta puolen, sillä amerikkalaiset ideat näkyivät niiden opetusohjelmassa. Norjassa Helle Kannila tutustui ensimmäistä kertaa amerikkalaisperäiseen avohyllyjärjestelmään ja omaksui sen hyödyt välittömästi. Norjalaiselta kirjastokurssilta saatuja vaikutteita Kannila sittemmin toteutti pitkällä urallaan kirjastonhoidon opettajana alkaen syksyn 1920 Kordelinin kirjastokursseista Helsingin ylioppilastalolla jatkuen 1960-luvun Tampereen yliopistoon saakka.¹⁸⁷

Pohjoismaiden kautta suodattuneet anglosaksiset vaikutteet sattuivat otolliseen maaperään kuin Helle Kannila ulkomaanmatkoillaan pääsi niihin tutustumaan. Hän asetti perustavoitteekseen luoda Suomeen Yhdysvaltain ja Englannin kaltaisten maiden yleisten kirjastojen kaltaisen järjestelmän ja työskenteli määrätietoisesti tämän tavoitteen toteutumiseksi ottaen huomioon Suomen olojen puutteelliset toimintaedellytykset. Kannila katsoi, että kirjastonhoitajien

¹⁸⁴ KL 1920, 100-103.

¹⁸⁵ KKL 1924, 259-260.

¹⁸⁶ KKL 1937, 235-238.

¹⁸⁷ Poteri 1990, 32.

koulutustaso ja kirjastojen määrärahojen puute olivat 1920-luvun alun Suomen suurimmat yleisiä kirjastoja koskevat haasteet. Niihin tuli pystyä vastaamaan, jos mieli yltää asiassa muiden Pohjoismaiden tasolle.¹⁸⁸

Pohjoismaissa otettiin innolla vastaan amerikkalaisen kirjastoaatteen ydinkohdat, kuten tehokkaan tietopalvelun ja korkeiden lainauslukujen tavoittelu. Kannila ei ollut tästä aivan yhtä innoissaan. Hän halusi korostaa kirjastonhoitajan roolia välittäjänä ja opastajana joka linkittäisi toisiinsa kokoelman ja asiakkaan. Kannila totesi, että erityisesti maaseudun pienissä kirjastoissa voisi ”sivistynyt ja tahdikas” kirjastonhoitaja saada aikaan paljon hyvää. Kirjastonhoitaja voisi asemansa vuoksi toimia tärkeänä sivistystyön tekijänä, mikäli hän tuntisi hyvin sekä kokoelmansa että asiakkaansa ja osaisi siten yhdistää ne toisiinsa oikealla tavalla.¹⁸⁹

4.2 Amerikkalainen vai saksalainen kirjastohenki?

Amerikkalainen Public Library Movement alkoi 1800-luvun puolivälin Bostonista. Siellä toteutettiin ensimmäisenä yleisten kirjastojen peruseriaatteita, joita olivat julkinen omistus ja ilmainen käyttöoikeus kaikille ikään, säätyyn, varallisuuteen tai poliittisiin mielipiteisiin katsomatta. Yhdysvaltain kirjastot saivat paljon lahjoituksia yksityishenkilöiltä, mutta niitä ylläpidettiin myös verovaroin. Public Library Movementin perusaatteena oli usko ihmisen kykyyn kehittyä itseopiskelun kautta. Aate oli varsin läheistä sukua fennomaaniselle kansanvalistusideologialle, joten se tarjosi hyvän esikuvan suomalaiselle kirjastotoiminnalle.¹⁹⁰

Public Library Movementin kasvatusoptimistinen näkemys perustui ideologiaan, jonka mukaan ”lukemisella ja sen edistämällä voidaan saavuttaa yksilön ja yhteiskunnan henkisen ja

¹⁸⁸ Eskola 2004, 135.

¹⁸⁹ KKL 1925, 213-216.

¹⁹⁰ Vatanen 2002, 11-12.

taloudellisen hyvinvoinnin kannalta toivottavia ja estää epätoivottavia tuloksia.” Näin oli ensimmäistä kertaa kytketty toisiinsa kirjastolaitos ja yhteiskunnan demokratisoituminen.¹⁹¹

Nimenä mukaisesti Kansanvalistusseura oli yksi merkittävimmistä kansan sivistystyön rakentajista. Ajan käsitys kansansivistyksestä tosin oli varsin monipuolinen, koska perinteisen ”kirjaviisauden” lisäksi haluttiin edistää käytännön hyvinvointipyrkimyksiä. Kansanterveys, hygienia, työtekniiset uudistukset sekä maatalouden tehostaminen olivat samaten osa Kansanvalistusseuran kansallista projektia.¹⁹²

Kansanvalistusseuran toimijat, kuten Granfelt ja Sippola, kaavailivat laajaa kunnallista kirjastoverkkoa. Valtion haluttiin samoin osallistuvan perustettavien kirjastojen kirjahankintoihin. Kansanvalistusseuran esittämät ajatukset saivat virallisen hyväksynnän vuoden 1906 kansankirjastokomitealta ja valtion kirjastopolitiikan ensiaskeleet oli näin otettu.¹⁹³

Kansanvalistusaktiivit tekivät 1900-luvun alussa opintomatkoja Yhdysvaltoihin. Suomen Kirjastoseuran sihteeri, maisteri J.A. Kemiläinen lähti tutustumismatkalle Yhdysvaltoihin vuoden 1911 lopussa. Hänen ensisijaisena tavoitteenaan oli tutustua juuri Yhdysvaltain yleisen kirjastolaitoksen käytäntöihin. Kirjastotoimen järjestely erityisesti luokituksen, luetteloinnin ja lainauskäytäntöjen osalta kiinnosti häntä aivan erityisen paljon. Kemiläinen palasi Yhdysvalloista seuraavan vuoden kesällä opettamaan Tuusulan kirjastokursseilla (joille nuori Helle Kannila osallistui), joten voitaneen todeta Kemiläisen oppien siirtyneen heti eteenpäin kirjastoväen keskuuteen.¹⁹⁴

Juho Arvi Kemiläisen persoona ansaitsee tässä yhteydessä tulla huomioiduksi hieman tarkemminkin. Tämä johtunee toisaalta siitä, että hän tarjosi ulkomaisia vaikutteita nuorelle Helle Kannilalle Kansanvalistusseuran kirjastokursseilla heti tuoreeltaan Yhdysvaltain matkansa jälkeen ja toisaalta myös siitä, että Kemiläinen yhdessä Helle Kannilan ja Niilo Liakan kanssa muodosti kolmikön, jonka näkemyksen kirjastoasian hoidosta maassamme erosivat suuresti toisistaan.

¹⁹¹ Vatanen 2002, 23.

¹⁹² Vatanen 2002, 9-11.

¹⁹³ Vatanen 2002, 34.

¹⁹⁴ Kannila 1961, 9.

Voitaisiin mielestäni sanoa, että Kannila, Kemiläinen ja Liakka muodostivat jatkumon, joka aatteellisessa mielessä kattoi kaiken oleellisen niistä vaikuttimista joita organisoituvat yleiset kirjastot nuorena Suomen tasavallassa heijastelivat.

Siinä, missä Helle Kannilasta muodostui itsenäisen Suomen kirjastolaitoksen kantava voima ja johtava sielu, oli häntä ennen vastaavaan asemaan pyrkinyt Kirjastoseuran alkuvaiheiden perustajajäsen ja kirjastonhoitajien kouluttamisen alullepanija Juho Arvi Kemiläinen. Kemiläisen persoonassa ja elämänselussa näkyy hyvin historian oikullisuus ja ennalta - arvaamattomuus. Hänen lähtökohtansa ja potentiaalinsa nousta maamme kirjastolaitoksen hierarkiassa Helle Kannilan edelle olivat aluksi erittäin hyvät, mutteivät silti koskaan toteutuneet.

Juho Arvi Kemiläinen syntyi Kuopiossa vuonna 1884. Hän valmistui ylioppilaaksi 1902 ja filosofian kandidaatiksi vuonna 1909. Seuraavana vuonna hän oli yhtenä johtavista hahmoista perustamassa Suomen kirjastoseuraa, jonka ensimmäisenä puheenjohtajana hän myös toimi seuraavan viiden vuoden ajan. Myöhemmin hän toimi useaan otteeseen seuran varapuheenjohtajana, kirjastoväen ammattilehden päätoimittajana, kirjastoseuran sihteerinä ja uudelleen puheenjohtajana vuodesta 1931 aina talvisodan alkuun saakka. Heti talvisodan ensimmäisenä päivänä hän sai sirpalevammoja Helsingin pommituksessa ja sokeutui niiden seurauksena. Kemiläinen kuoli vammojensa johdosta pari vuotta myöhemmin, lokakuussa 1941.¹⁹⁵

Kemiläisen kirjastovaikutteet olivat hyvin amerikkalaismyönteiset. Hän teki tutustumismatkan Yhdysvaltain kirjastotoimen järjestelyihin 1911 – 1912 ja välitti tämän jälkeen saamiaan vaikutteita eteenpäin suomalaisen kirjastoväen parissa. Kemiläinen teki ensimmäisenä Deweyn kymmenluokituksen suomenkielisen sovelluksen vuonna 1913.¹⁹⁶ Myöhemmin Helle Kannila käytti Kemiläisen sovellusta yhdessä tanskalaisen ja ruotsalaisen luokituskaavan sekä alkuperäisen Deweyn luokituksen kanssa kun hän valmisteli oman 1920-luvun puolivälissä virallisesti hyväksytyyn

¹⁹⁵ Mäkinen 2009, 266-267.

¹⁹⁶ Mäkinen 2009, 267.

luokitusoppaansa. Kannilan luokituskaavassa näkyivät siten pohjoismaiset vaikutteet enemmän kuin Kemiläisen aiemmassa versiossa.¹⁹⁷

Yhdysvaltoihin suuntautunut opintomatka vakuutti Kemiläisen siitä, että tehokkaat ja ilmaiset yleiset kirjastot olivat erinomainen väline kansan sivistystason nostamisessa. Aiemmista kansanvalistajista poiketen Kemiläinen kuitenkin katsoi, että tehokkuuden vaatimusten toteuttaminen edellyttäisi kirjastoalan itsenäisyyttä ja erillisyyttä muusta kansanvalistustyöstä. Hän oli sitä mieltä, että koko maan kattava kirjastoverkko tarvitsisi toimiakseen keskitetyn ja ylhäältä johdetun hallinnon, joka vastaisi viime kädessä opastuksen, koulutuksen ja resurssien järjestämisestä. Kemiläisen keskusjohtoiset näkemykset eivät herättäneet vastakaikua Niilo Liakassa ja seurauksena oli kirjastoväen ja kansanvalistajien pesäero.¹⁹⁸

Kemiläinen jäi loppujen lopuksi melko yksin keskusjohtoisten mielipiteidensä kanssa, vaikka ne monilta osin toteutuivatkin lopulta. Valtiollista keskuskirjastoa ei hänen elinaikanaan saatu perustettua ja vaikka Helle Kannila Valtion kirjastotoimiston johtajan ominaisuudessa kannattikin monessa suhteessa Kemiläisen ajatuksia, asetti Kannila silti maakuntakirjastot keskuskirjaston edelle. Kansanvalistusseuran vaikutus kirjastotoimeen pysyi samaten vahvana koko sotienvälisen ajan, mikä ei Kemiläistä ilahduttanut. Tästä turhautuneena hakeutui Kemiläinen Teknillisen korkeakoulun kirjastonjohtajaksi, mitä virkaa hän vammautumiseensa asti hoiti. Kemiläinen oli luonteeltaan periksi antamaton, perusteellinen ja syvän vakaumuksen kirjastomies. Nämä ominaispiirteet yhdessä itsepäisyyden ja särmikkään luonteen kanssa näyttävät olleen syynä siihen, että joustavampi ja yhteistyökykyisempi Helle Kannila eteni virkaurallaan hänen ohitseen.¹⁹⁹

Kemiläisen opintomatka kesti useita kuukausia ja sen aikana hän ehti vieraillla lukuisissa maan yleisistä ja tieteellisistä kirjastoista. Suomeen palattuaan hän luennoi maan kirjasto-oloista Kansanvalistusseuran kirjastokursseilla ja teki vuonna 1913 Deweyn luokituskaavasta ensimmäisen Suomen oloihin suunnitellun version. Kemiläinen pahoitteli myöhemmin, että hänen puutteellinen

¹⁹⁷ KKL 1922, 76-82.

¹⁹⁸ Mäkinen 2009, 268.

¹⁹⁹ Mäkinen 2009, 269-270.

englannin kielen taitonsa esti häntä saamasta matkastaan irti niin paljon kuin olisi ollut mahdollista.²⁰⁰

Kemiläisen matkan jälkeen kirjastoaatteen käytännön kehittäminen lähti Suomessa liikkeelle isommista kaupungeista. Yleiset kirjastot siirtyivät kaupunkien omistukseen ja muuttuivat kaikkien kaupunkilaisten kirjastoiksi. Amerikassa Public Library Movementin perusperiaatteena oli ollut yksilökeskeinen demokratiaa ja tasa-arvoa korostanut ajattelu, mutta Suomessa fennomaaniset vaikutteet asettivat keskiöön kansan sivistystason kohottamisen.²⁰¹

Yhdysvaltain ja Pohjoismaiden ohella saivat suomalaiset vaikutteita myös saksalaisesta kirjastotoimesta. 1910-luvulta lähtien alkoi esiintyä tiukkaa polemiikka saksalaisen ja amerikkalaisen kirjastomallin kannattajien välillä. Amerikkalaisen kirjastonhoidon kannattajat arvostivat avohyllyjärjestelmää ja asiakkaiden vapautta itse valita luettavansa. Saksalainen malli puolestaan lähti ihmisen kehittämisen ihanteesta, jonka mukaan kirjastokokoelman tuli olla verraten pieni, mutta sitäkin laadukkaampi. Saksalaiset arvostivat erityisesti maailmankatsomuksellista sekä laadukasta kaunokirjallisuutta.²⁰²

Saksalainen kirjastoliike jakautui Weimarin tasavallan päevinä kahteen keskenään kilpailevaan suuntaukseen. Leipzigissä kirjastonjohtaja Walter Hofmann oli sitä mieltä, ettei yleisiäkään kirjastoja ole tarkoitettu kaikelle kansalle, vaan ainoastaan niille, jotka itse haluavat antaa kirjastonhoitajan ohjailta ja valita heille sopivaa elämäkatsomuksellisesti kasvattavaa kirjallisuutta. Avohyllyjärjestelmää ei suvaittu, vaan virkailija haki itse asiakkaalle oikeaksi katsotun kirjallisuuden kokoelmasta, johon asiakkaalla ei ollut pääsyä.²⁰³

Berliiniläisen kirjastovaikuttaja Paul Ladewigin edustama kilpaileva suuntaus ei sekään kannattanut avohyllyjärjestelmän käyttöönottoa, mutta antoi muilta osin asiakkaille hieman enemmän vapauksia valita lainakirjansa omien toiveidensa ja tarpeidensa mukaan. Saksalaiselle kirjastolaitokselle oli myös tyypillistä se, ettei luokitukselle, luetteloinnille ja muulle

²⁰⁰ Poteri 1990, 30.

²⁰¹ Vatanen 2002, 41-46.

²⁰² Poteri 1990, 30.

²⁰³ Kannila 1961,35.

kirjastotekniikalle kiinnitetty erityistä huomiota, koska kirjojen tietosisältöä ja niiden käytännöllistä hyötyä ei pidetty kovin tärkeänä. Laadukas kaunokirjallisuus miellettiin siellä tietokirjallisuutta arvokkaammaksi.²⁰⁴

Kannilan oman näkemyksen mukaan kirjastoilla on kolme erilaista päätehtävää. Ensinnäkin kirjastojen tulee pitää yleisön saatavilla sellaisia kirjoja joita se haluaa lukea. Kuitenkaan hän ei halunnut, että tästä tulisi kirjastojen yleinen periaate, sillä se tarkoittaisi samaa kuin periaatteettomuus. Toinen tarkastelunäkökulma olisi kirjastosta koituvan hyödyn keskeisenä pitäminen. Kirjaston arjessa tämä tarkoittaisi tietokirjallisuuden ja tietopalvelun merkityksen korostamista siinä määrin, että kirjasto olisi parhaimmillaan silloin kuin sen kirjavarasto pystyisi mahdollisimman hyvin vastaamaan käyttäjien tiedontarpeisiin. Helle Kannila mainitsi, että amerikkalainen kirjastoideologia tähtäsi hyvin pitkälti tällaisten tiedontarpeiden täyttämiseen.²⁰⁵

Jos amerikkalaista kirjastoideologiaa kuvaisi slogan ”tieto on valtaa”, voisi saksalaisen kirjastonäkemyksen Helle Kannilan mukaan tiivistää sanomalla että ”sivistys on onnea.” Saksalaisen suuntauksen mukaan kirjastotyön paras hyöty ei ollut niinkään tiedot, monipuolisuus tai suuret lainausmäärät, vaan pikemminkin se, että kirjasto kykenisi nostamaan kansaa henkisesti eli toisin sanoen kehittämään sivistystä tämän sanan parhaimmassa merkityksessä. Saksalaisessa suuntauksessa arvostettiin sivistyshenkisyydestä johtuen usein enemmän korkealaatuista kaunokirjallisuutta kuin keskitasoista tietokirjallisuutta. Joissakin tapauksissa tuo saksalainen sivistyskirjaston ihanne meni ns. leipzigiläisessä suuntauksessa Kannilan mukaan jopa niin pitkälle, että käyttäjäkuntaan haluttiin hyväksyä vain ne henkilöt, jotka suostuisivat kirjaston tarjoaman henkisen kasvatuksen alaisiksi.²⁰⁶

Itse hän halusi painokkaasti sanoutua irti tällaisesta holhoushalusta, jota hän luonnehti vastenmieliseksi. Amerikkalainen malli avoimine hyllyineen ja vapauksineen kun sopisi Kannilan mielestä Suomen paljon paremmin. Puolueettomuusperiaate oli samaten Kannilan mielestä yleisten kirjastojenkin osalta siksi luovuttamaton, ettei siitä voitu tinkiä yhtä paljon kuin Saksassa

²⁰⁴ Kannila 1961, 35.

²⁰⁵ Kannila 1966, 41-42.

²⁰⁶ Kannila 1966, 43-44.

oli tehty.²⁰⁷ Kannilan mielestä kirjasto herättäisi asiakaskuntansa älyllisen uteliaisuuden parhaiten juuri tuomalla kirjojensa kautta esiin erilaisia ja keskenään ristiriitaisiakin mielipiteitä, jotka tarjoaisivat lukijoilleen innoitusta ja haastaisivat heidän aiemmat käsityksensä ja uskomuksensa. Tällaisen kiinnostuksen aikaansaaminen mahdollistaisi kirjaston kehittymisen paikkakuntansa todelliseksi sivistyskeskukseksi.²⁰⁸

Kirjastonhoitaja ei saanut hänen näkemyksensä mukaan olla Suomessa aivan niin vaikuttavassa asemassa oleva sivistyksen portinvartija kuin Hoffmanin Leipzigissa Weimarin tasavallan päivinä. Kannilan voidaan kylläkin katsoa arvostaneen saksalaista sivistysideologiaa ja asiakaskunnan henkisen pääoman kasvattamiseen tähtääviä toimenpiteitä, mutta näyttää siltä, että hänen mielestään muiden vapaan sivistystyön toimintamuotojen tulisi kantaa tästä pääasiallinen vetovastuu. Kirjastojen pitäisi luonnollisesti tukea vapaan sivistystyön kaikkia toimintamuotoja, mutta yleisten kirjastojen harteille ei saanut hänen mukaansa asettaa liian suurta taakkaa kannettavaksi.

Suomalaisen yleisen kirjastolaitoksen alkutaipaleilla otettiin joka tapauksessa vaikutteita sekä amerikkalaisesta että saksalaisesta kirjastohengestä. Ulkomaiset yhteydet sekä Eurooppaan että Yhdysvaltoihin toimivat näiden vaikutteiden välittäjinä. Public Library Movementin ohella Suomessa siis tunnettiin myös saksalainen malli, jossa kansankirjastot tarkoittivat lähinnä rahvaankirjastoja ja kaupunginkirjastot puolestaan palvelivat säätyläisiä ja akateemista väkeä.²⁰⁹

Pohjimmiltaan ero amerikkalaisen ja saksalaisen kirjastonäkemyksen välillä johtui erilaisesta suhtautumisesta sivistyksen ja valistuksen traditioon. Eurooppalainen pedagoginen projekti juonsi juurensa valistuksen ajalta ja sen tavoitteena oli henkisen sivistystason nostaminen. Amerikkalainen arvomaailma puolestaan oli nuorempaa perua eikä sen pohjana ollut henkisyys, vaan tekniikka ja talous. Eurooppalaiset pitivät korkeakulttuuria itseisarvona, amerikkalaiset sitä

²⁰⁷ KKL 1925, 213-216.

²⁰⁸ Kannila 1967, 21.

²⁰⁹ Vatanen 2002, 41-46.

vastoin katsoivat että kulttuurituotteiden, kirjastot mukaan lukien, pitää tuottaa taloudellista hyötyä, ei niinkään sydämensivistystä.²¹⁰

Amerikkalaisen kirjastohengen tiivistä Helle Kannila toteamalla, että Yhdysvalloissa kirjasto oli tietotoimisto, josta vain asiasisältönsä puolesta arvoton kirjallisuus puuttui. Saksassa kirjasto puolestaan palveli asiakkaitaan tarjoamalla tarkoin valitusta suppeasta kokoelmastaan ”maailmankatsomuskirjoja.” Tämä tarkoitti sitä, että kirjastonhoitaja toimi Saksassa portinvartijana, joka tarjosi asiakkaille suljetusta kokoelmasta vain oikeaksi katsomaansa kirjallisuutta. Avohyllyt eivät tulleet kuuloonkaan.²¹¹

Voitaneen myös todeta, että kirjastoliikkeillä tarkoitettiin eri asioita Saksassa ja Yhdysvalloissa. Saksassa oltiin kiinnostuneita kirjaston sivistyksellisestä funktiosta ja kirjastofilosofiasta, Yhdysvalloissa puolestaan kirjastotekniikasta, kuten vaikkapa luokituksesta ja luetteloinnista. Kannila totesi, että erityisesti maaseudulla kirjastonhoitajalla on sivistyksellisiäkin tehtäviä, mutta varsinaisen sivistystyön piti olla muiden tahojen kuin kirjastolaitoksen tehtävänä. Hän ei silti halunnut nähdä valistustyötä täysin erillisenä kirjastotoimeen nähden, vaan katsoi niiden täydentävän ja tukevan toisiaan.²¹²

Helle Kannila ei halunnut ottaa liian suoraviivaisesti mallia joko Saksasta tai Yhdysvalloista. Hän halusi poimia molemmista malleista niiden parhaat puolet. Yhdysvalloista voitaisiin ottaa oppia käytännön tiedonhankintamenetelmistä ja kirjastonhoidon organisoimisesta. Saksasta puolestaan voitaisiin tarkastella lähinnä kirjastotoimen merkitystä kasvatuksellisten ihanteiden toteuttajana. Pahimmillaan kun voisi käydä niin, että kirjastotoimea arvotettaisiin pelkkien lainaustilastojen ja taloudellisten hyötyjen mukaan (amerikkalainen uhkakuva), jolloin sivistys jäisi kovin ohueksi, tai että kirjastotoimesta tulisi liian holhoava ja tiettyä maailmankuvaa tyrkyttävä (saksalainen uhkakuva.)²¹³

²¹⁰ Mattelart 2003, 49.

²¹¹ KKL 1925, 214-215.

²¹² KKL 1925, 213-215.

²¹³ Kannila 1966, 42-43.

Millainen olisi sitten tuo ihannekirjasto, joka yhdistäisi molempien maiden parhaat puolet? Se olisi Kannilan mukaan puolueeton ja vapaa, mutta kuitenkin käyttäjistään huolta kantava laitos, joka ei jättäisi ketään ”tyhjän päälle.” Helle Kannila kun kavahti amerikkalaista aggressiivista mainontatapaa ja nopeasti vaihtuvia muotikirjavillityksiä. Sellainen nakersi hänen mielestään liiaksi sivistystoiminnan perustoja. Toisaalta ei liiallisella holhoamisellakaan voitaisi hänen mukaansa luoda kukoistavaa kirjastolaitosta. Helle Kannilan kirjastonäkemyksessä tietosivistys ja sydämensivistys kulkivat käsi kädessä. Parhaassa tapauksessa kirjastosta löytyisi siis apua sekä käytännön ongelmien ratkaisuun, että ”ikuisten totuuksien” etsintään.²¹⁴

5. Kirjastolaitoksen ideologiset portinvartijat

5.1 Demokraattiset ja diktatuuriset kirjastot

Yhteiskunnallisena ajattelijana ja keskustelijana Helle Kannila pohti myös demokraattisen ja diktatuurisen järjestelmän ominaispiirteitä. Hän päätyi siihen tulokseen, että kirjastolaitokseen suhtauduttiin eri tavoin eri yhteiskuntajärjestelmissä. Diktatuurissa arvostettiin painettua sanaa ja kirjastoja, kun taasen demokratiassa kirjastoihin suhtauduttiin välinpitämättömästi. Kannila käytti esimerkkinä Saksaa ennen ja jälkeen Hitlerin valtaannousun. Weimarin Saksa ei juuri kiinnostunut kirjastoista, kun taasen Hitlerin Saksa moninkertaisti kirjastojen määrärahat heti kättelyssä. Hitlerin Saksassa myös annettiin aiempaa tiukemmat normit siitä, mitä kirjastoissa sai olla, mitä siellä ei saanut olla ja mitä siellä ehdottomasti tuli olla.²¹⁵

Anglosaksisissa maissa valtio ei taasen juuri puuttunut kirjastojen toimintaan, sen enempää kieltäen kuin tukienkaan. Kannila mainitsee, että liikemies Andrew Carnegie tuki henkilökohtaisesti niin Englannin kuin Yhdysvaltojenkin kirjastoja isommalla rahasummalla kuin mainitut valtiot itse.

²¹⁴ Kannila 1966, 43-44.

²¹⁵ Kannila 1966, 101-102.

Myös anglosaksisten maiden kirjastonhoitajat vastustivat valtion osallistumista kirjastolaitoksen toimintaan, sillä he pitivät sitä holhoavana.²¹⁶

Helle Kannilan suhtautuminen kirjasesuuriin oli verraten pidättyväinen. Hän totesi toisaalta yksikantaan, että kirjastonhoitaja tai kirjaston johtokunta ei saa etukäteen tuomita mitään katsantokantaa niin vahingolliseksi, ettei sitä saisi kirjaston välityksellä tuoda esille. Hän korosti painokkaasti, että kansalaisten on saatava tietää erilaisista mielipiteistä ja näkökannoista jotta he voivat vapaasti muodostaa oman mielipiteensä ja maailmankuvansa. Kirjastolaitoksen tuli siis hänen näkemyksensä mukaan pyrkiä aina puolueettomuuteen ja sananvapauteen.²¹⁷

Silti Kannila jättää takaoven auki kirjojen sensuroinnille. Hän kylläkin torjuu automaattisen ennakkosensuurin, mutta säilyttää mahdollisuuden estää kirjojen pääsy kirjastoihin laadullisten kriteerien ja –normien täyttymättä jäämisen vuoksi. Kirjaston kokoelmaan ei sopisi teos, joka olisi ilmiasunsa vuoksi ”arvoton”, ”täysin mitätön” tai ”pintapuolinen.”²¹⁸ Kuvaavaa on, ettei Kannila määrittele näitä laatusanoja sen tarkemmin. Kannila ei kaikei halunnut tehdä tarkempaa analyysiä tästä ”arvottomasta” kirjallisuudesta, koska se olisi voinut johtaa kiusallisten kysymysten ja vaikeiden argumenttien äärelle.

Kannila siis kieltäytyi johdonmukaisesti määrittelemästä tarkemmin arvotonta kirjallisuutta. Tämä johtunee hänen ennakkosensuuria kohtaan tuntemasta vastenmielisyydestä. Hän määritteli ennakkosensuuriksi sellaisen toiminnan, jossa valtiovalta estäisi kirjallisuuden julkaisemisen ja välittämisen joko ennakkotarkastusten tai takavarikkomenettelyjen kautta.²¹⁹

Toteamus sitoo häntä itseäänkin Valtion kirjastotoimiston johtajana. Jos hän olisi tehnyt luettelon arveluttavasta kirjallisuudesta ja toimittanut sen edelleen kirjastoihin, olisi se hänen oman määritelmänsä mukaisesti ollut ennakkosensuuria ja siten tuomittavaa. Helle Kannilan

²¹⁶ Kannila 1966, 102.

²¹⁷ Kannila 1967, 21-22.

²¹⁸ Kannila 1967, 22.

²¹⁹ Kannila 1967, 69.

näkemyksen mukaista ”arvottomien” kirjojen virallista luetteloa ei siten koskaan julkaistu, kuten ei myöskään kiellettyjen kirjojen indeksiä jatkosodan päätyttyä.²²⁰

Helle Kannila tiivisti kirjastolaitoksen ominaispiirteet ja erot demokraattisessa yhteiskunnassa ja diktatuureissa varsin napakalla tavalla. Hän nimittäin totesi että demokratiassa valtio ei pidä kirjastoja kovin tärkeinä, koska ei halua niitä taloudellisesti juuri tukea. Diktatuurissa valtio kylläkin antaa runsaasti rahaa kirjastoille, mutta rajoittaa samalla niiden vapautta ja käyttää niitä oman politiikkaansa välikappaleina. Hän ei pitänyt kummastakaan toimintamallista ja kaavailikin sen vuoksi niiden yhdistelmää, jossa valtio ymmärtäisi painetun sanan merkityksen, mutta toisaalta sallisi sananvapauden ja avoimen kirjavalinnan.²²¹

Helle Kannilan mukaan tällaiseen malliin tuli pyrkiä ja hänen mielestään Tanska oli jo maailmansotien välisenä aikana edennyt varsin pitkälle tällä tiellä. Siellä toisaalta jaettiin varsin runsaat valtionavustukset, muttei tietoja holhouksesta kuitenkaan ollut hänen korviinsa kantautunut. Demokratian edistämiseksi Kannila piti tärkeänä kirjastolaitoksen kehittämistä, sillä hänen mukaansa ei demokratian edellytyksiä, kuten vaikkapa korkeaa sivistystasoa ja itsenäisesti ajattelevia ihmisiä, voitu muulla tavoin saavuttaa.²²²

Kenties radikaaleimmillaan Kannila yhteiskunnallisessa mielessä olikin todetessaan demokratian ja sananvapauden perusteisiin kuuluvan jopa sen, että demokratiaa itseään vastaan sai hyökätä ja sen sai kyseenalaistaa.²²³ Tällä toteamuksellaan Kannila ottaa ehkä selvimmin pesäeroa fennomaanien ja Niilo Liakan kaltaisten kansanvalistajien (sekä muiden AKL - kirja-arvostelijoiden) ajatusmaailmaan. Siinä, missä kirjasto oli heille oikeistolais-isänmaallisen arvomaailman tukipylväs, ei Kannila nähnyt kirjastolaitoksella vastaavanlaista missiota. Hän koki kirjaston kasvattavan ensisijaisesti asiakkaidensa oppineisuutta ja arvostelukykä, ei niinkään isänmaallisuutta ja ”maahenkisyyttä.”

²²⁰ Kannila 1967, 61.

²²¹ Kannila 1966, 102-103.

²²² Kannila 1966. 102-103.

²²³ Kannila 1967, 26.

5.2 Kirjastolehden kannanottojen konteksti

Suomalainen kirjastoväki irrottautui Kansanvalistusseuran yhteydestä ensimmäistä kertaa kun Suomen Kirjastoseura perustettiin maaliskuussa 1910. Seuran tavoitteeksi mainittiin kirjastojen hyväksi toimiminen, yhteistoiminnan aikaansaaminen kirjastoasiain harrastajien kesken sekä kirjastonhoitajien ammattisivistyksen kohottaminen. *Kirjastolehdestä*, joka oli perustettu jo pari vuotta aiemmin, tuli seuran tiedotusväline ja äänenkannattaja.²²⁴

Ohjelmallisesti *Kirjastolehden* tuli olla epäpoliittinen, puolueeton ja tasapuolinen sekä liberaalissa hengessä avoin kaikelle. Toisin sanoen se ei saanut sitoa itseään minkään tietyn aate- tai oppisuunnan kahleisiin.²²⁵

Käytännössä *Kirjastolehti* kuitenkin sisälsi perustamisestaan lähtien sangen rohkeitakin mielipiteitä mm. kansanvaltaisuuden ja suomalaisen isänmaallisuuden puolesta. Vuoden 1918 tapahtumiin nähden *Kirjastolehti* asettui varsin selkeästi valkoiselle puolelle. *Kirjastolehti* katsoi sisällissodan johtuneen ymmärtämättömän kansan tahallisesta harhaanjohtamisesta ja agitaatiosta ja totesi että kansan sivistystasoa tuli vastaisuudessa nostaa, jotta vastaavanlaisilta onnettomuuksilta vältyttäisiin.²²⁶

Tällaiseen kannanottoon lienevät vaikuttaneet ainakin taustavaikuttajana toimineen kansanvalistusaatteen oikeistolainen ja jopa fennomaaninen pohjavire. *Kirjastolehden* voidaan katsoa toimineen suositustensa ja kritiikkiensä osalta yhteiskunnallisen keskustelun ja vaikuttamisen foorumina jo ennen valtiollisen (keskusjohtoisen) kirjastohallinnon perustamistakin.²²⁷

Vuodesta 1921 alkaen fuusioituivat Kirjastoseuran ja Kansanvalistusseuran lehdet yhteen *Kansavalistus- ja kirjastolehdeksi*. Kirjastoväki ei muutoksesta riemuinnut, koska 1920-luvun kuluessa kirjastoasiaan keskittyminen jäi lehdessä kansanvalistusaiheiden varjoon. Tämän lisäksi

²²⁴ Koski 1985, 15-32.

²²⁵ Haapanen 2005, 187.

²²⁶ Haapanen 2005, 187-190.

²²⁷ Haapanen 2005, 188-192.

kokonaan oman lehden menetys oli kirjastoasioista kiinnostuneille katkera pala nieltäväksi.²²⁸ Yhteisen lehden synty satoi lisäksi kirjastoväen yhteen yleisvalistustyötä painottavan kansanvalistusväen kanssa tavalla, joka ei ollut omiaan nostattamaan kirjastolaitoksen profiilia autonomisena toimijana vaan pikemminkin loi mielikuvia kirjastotyöstä pelkkänä tieto-opillisena valistustyön muotona.

1930-luvun kuluessa lehden kansainvälisyys kasvoi, sillä sen juttupertuaariin alkoi enenevässä määrin löytää tiensä erilaisia matkakertomuksia ja kuvauksia muiden maiden kirjasto-oloista. Opinto- ja tutustumismatkojen kohdemaista voitaneen päätellä myös lehden ideologisen kiinnostuksen kohteesta, joka oli länsiorientoitunut. Pohjoismaat, Saksa, Englanti ja Yhdysvallat olivat keskiössä, kun taasen Neuvostoliiton kirjastoasioista vaiettiin tyystin.²²⁹

Kirjastoväellä ei sotienvälisenä aikana ollut siis täysin omaa ammattilehteä, joka olisi voinut toimia heidän äänenkannattajanaan. Kuitenkin voitaneen olettaa *Kansanvalistus- ja kirjastolehden* edustaneen ainakin kirjastoväen yksinkertaisen enemmistön ideologisia mielipiteitä ja poliittisia katsantokantoja. Siten voidaan sanoa kirjastoväen mielipiteiden heijastelleen länsimielisyyttä ja Neuvostoliiton-vastaisuutta tai ainakin epäluuloista suhtautumista tuota valtiota kohtaan.

Kansanvalistus- ja kirjastolehden varauksellinen suhtautuminen Neuvostoliittoa kohtaan kuvastaa ensimmäisen tasavallan ajan Suomen yleistä ulkopoliittista linjaa. Suomen itsenäistymisen jälkeen, vuodesta 1918 alkaen, kansallisen identiteettiprojektin päätavoitteeksi otettiin suomalaisten löytäminen paikkansa kansakuntien joukossa. Toiseksi tavoitteeksi nousi kansakunnan yhdistäminen yhteistä vihollista vastaan. Tämä vihollinen tuli idästä ja ryssävihasta haluttiin tehdä kansallinen velvoite ja hyve. Viholliskuvan rakentaminen oli tarpeen senkin vuoksi, että sisällissodan voittajat olivat jakautuneet tasavaltalaisiin (Maalaisliitto ja Edistyspuolue) ja kuningasmielisiin (Kokoomus ja RKP), eikä heillä juuri ollut yksimielisyyttä muusta kuin venäläisvastaisuudesta.²³⁰

²²⁸ Koski 1985, 73-75.

²²⁹ Koski 1985, 75.

²³⁰ Harle & Moisio 2000, 82-83.

Kansallista identiteettiä projektia haluttiin hallitusmuototaistelun jälkeen rakentaa Neuvostoliiton ja kommunismin uhkaa silmällä pitäen. Tämän uhkakuvan ruokkimiseksi korostettiin Suomen asemaa lännen etuvartiona itää vastaan. Sotienvälisen aikakauden oikeistoliikkeiden kuten AKS:n, Lapuan liikkeen ja IKL:n peräänkuuluttama ”aidon suomalaisuuden” kulttuurinen ideologia perustui avoimelle vihamielisyydelle Neuvostoliittoa kohtaan. Suomalaisten historialliseksi velvollisuudeksi nähtiin läntisen sivistyksen suojaaminen idän barbarialta. Suomi rinnastettiin antiikin Kreikaksi siinä missä itäinen naapurimme edusti saman aikakauden Persiaa.²³¹ Aitosuomalaista viholliskuvan rakentamista kuvasi hyvin AKS:n usein toistellut iskulauseet: ”Pirua ja ryssää vastaan” sekä ”Ryssästä saa puhua vain hammasta purren.”²³²

Kirjastoväen ammattilehdessä painetussa kirjoituksessaan Helle Kannila otti hänkin kantaa sivistyshengen merkityksestä kansakunnan olemassaolon kulmakivenä erityisesti kriisiaikoina. Kannila rinnastaa lukemisen merkityksen kansan henkisen huollon tukena ja välineenä suoraan maanpuolustukseen. Hän korosti, että maanpuolustukseen kuuluu myös kanssaihminen rohkaiseminen, mielenylennys ja virkistystoiminta. Kannila muistutti, että isänmaallisuuden ja maanpuolustuksen kokonaisuuden kannalta kansakunnan henkisen hyvinvoinnin tukeminen on ensiarvoisen tärkeää. Henkinen huolto ja sivistystyö tulee hänen mukaansa rinnastaa todelliseen sodankäyntiin, sillä hänen mukaansa ”Tulevaisuuden Suomea ei puolusteta ja rakenneta vain aseina ja käsin, vaan myös ajatuksin. Tämä tulee meidän sivistystyöntekijäin, olemmepa missä asemassa tahansa, aina muistaa.”²³³ Kannilan mietteet sivistystahdon ja isänmaallisuuden merkityksestä kansakunnan selviämistäistelussa vaikeina aikoina olivat kuin suoraan Snellmanin ja muiden autonomian ajan fennomaanien kynästä lähtöisin.

Nationalistinen identiteettiä projekti, joka tähtäsi suomalaisen kansakunnan jatkuvuuden turvaamiseen, ei kuitenkaan pysynyt sisällöltään aivan muuttumattomana edes koko ensimmäisen tasavallan aikaa. Heti tuoreeltaan oli sisällissota nimetty oikeistopiireissä vapaussodaksi, sillä sen katsottiin säilyttäneen Suomen aseman aitona eurooppalaisena kansakuntana. Myöhemmin tuli muitakin tulkintoja. Vasemmisto oli jakautunut kommunisteihin ja SDP:n kannattajiin.

²³¹ Harle & Moisio 2000, 93-94.

²³² Meinander 1999, 61.

²³³ KKL 1941, 1.

Samanlainen jako tapahtui sittemmin oikeistonkin riveissä, joka jakautui maltillisiin ja äärioikeistolaisiin.²³⁴

Mitä enemmän aikaa sisällissodasta kului, sitä läheisempään yhteistyöhön maltilliset suuntaukset niin oikealta kuin vasemmalta päätyivät. Ääriliikkeet puolestaan ajautuivat puolin ja toisin poliittiseen paitsioon. Poliittinen oikeisto oli pyrkinyt eheyttämään kansakunnan venäläisvihan kautta. Kävi kuitenkin niin, että eheytyminen tapahtui punamultahallitusten yhteistyön muodossa.²³⁵

Henrik Meinanderin mukaan Suomen poliittinen järjestelmä selviytyi oikeistoradikalismien aiheuttamasta kriisistä punamultayhteistyön ohella myös toimivan kansalaisyhteiskunnan ansiosta. Kommunistilakien säätämisestä huolimatta työväenkulttuuri säilyi sitä tukevien kansanliikkeiden ansiosta ja enemmistö kansalaisista saattoi edelleen samaistua kansakuntaan ja oikeusvaltion perustaan. Usko demokratiaan säilyi, vaikka sitä aika ajoin koeteltiin.²³⁶

Toimivan kansalaisyhteiskunnan ansiosta yhteiskuntarauha säilyi ja kansakunnan eheytyminen pääsi kunnolla käyntiin 1930-luvun kuluessa. Suomalaista identiteettiä ei enää tarvinnut määritellä vihatun Neuvostoliiton luoman uhkakuvan kautta. Sitä vastoin kansallisen eheyden, konsensuksen ja yhteistyön vuodet avasivat uusia raikkaita näköaloja. Säveltäjä Jean Sibeliukselta, Miss Eurooppa (1934) Ester Toivosesta ja Nobel –kirjailija F. E. Sillanpäästä tuli vaurastuvan Suomen uusia kansalliskoneja ja Suomi-identiteettiä alettiin rakentaa heidän kauttaan.²³⁷

²³⁴ Harle & Moisio 2000, 136-137.

²³⁵ Ahtiainen 2002, 123.

²³⁶ Meinander 2006, 164.

²³⁷ Halonen 2005, 150.

5.3 Luettelo kirjavalinnan tueksi

1900-luvun alussa kirjaston käyttäjät miellettiin kirjastotyön ja kansanvalistuksellisen sivistystyön objekteina. Kirjastotyön sivistysluonne määritteli siten, yhteiskunnallisen tilanteen ja vallitsevan henkisen ilmapiirin ohella, myös suositeltavan kirjastokirjallisuuden valintaan. 1902 lähtien Kansanvalistusseuran toimesta ilmestymisensä aloittanut *Arvosteleva kirjaluetelo* jaotteli kirjallisuutta myös sen mukaisesti, millaisen kirjallisuuden se katsoi sopivan maalaispitäjän kirjastoihin ja millaisen suurten kaupunkien kirjastoihin. Toimintaa ohjasi selkeä käsitys lukijoista ja heidän erilaisista tarpeistaan.²³⁸

Kansanvalistuksellisesta näkökulmasta katsottuna kirjallisuuden tuli tarjota esikuvia ja ihanteita, edistää lukutaitoa ja kansanvalituksellis-käytännöllisen tiedon levittämistä. Kaunokirjallisuuden leviämistä yleisiin kirjastoihin edisti osaltaan suomennettu käännöskirjallisuus, josta kirjastoihin valikoitui erityisen paljon romaaneja. Teoksen aihepiiri oli keskeisin kriteeri kun sen kirjastokelpoisuutta arvioitiin. Historian, luonnon, perheen ja avioliiton sekä uskonnollisuuden ja ihmisen henkisen kasvun kuvaukset olivat hyväksytyjä ja tavoiteltavia kirjastokirjojen teemoja. Ahkeruus, rehellisyys, isänmaanrakkaus ja jalomielisyys olivat samaten hyveitä, joita kohti kirjallisuuden haluttiin ihmisiä opastavan.²³⁹

Arvosteleva kirjaluetelo siirtyi Kansanvalistusseuran ja Kirjastoseuran fuusion myötä yhteisen lehden liitenumeroiksi vuodesta 1921 alkaen. Lusikkansa soppaan pisti myös valtion kirjastotoimisto, joka otti luettelon kustannettavakseen. Luetteloon kirjoittivat eniten arvosteluitaan kirjastovaikuttajien, kuten Helle Kannilan, kirjastotarkastaja Hellin Hendolinin ja Niilo Liakan ohella monet opetustoimen viranhaltijat, olivatpa he sitten teologeja tai filosofeja (A.E. Jokipii, L.A. Pohjanpää, J.E. Salomaa) historioitsijoita (Arvi Korhonen, Ilmari Havu, Toivo Itkonen) tai kasvatustoimen väkeä (Eero Salola, Anni Collan, Toivo Salervo, Mandi Granfelt, Arvo Vartia). Arvostelijat keskittyivät pääosin kirjallisuudenalaan, josta heillä oli eniten ammatillista tietotaitoa. Arvostelijoista monet työskentelivät kirjojen ja kustantamojen parissa, mutta tästä

²³⁸ Eskola 1991, 43-46.

²³⁹ Eskola 1991, 42-45.

huolimatta heidän ei katsottu olevan jäävejä tekemään arvosteluja. Suomen kirjallisuuspiirit olivat tuolloin niin pienet, ettei asiantuntemusta ollut varaa jääviysepäilyillä mustata.²⁴⁰

Kaiken kaikkiaan vuosina 1918 - 1939 kirjoitti *Arvostelevaan kirjaluetelloon* arvostelujaan yli 150 eri henkilöä.²⁴¹ Eija Eskola pitää silti ydinryhmänä niitä 23 arvostelijaa, jotka kirjoittivat yli sata arvostelua. Heistä seitsemän oli naisia. Yhdeksästä henkilöstä tiedetään puoluekanta. Kokoomus ja Edistyspuolue olivat vahvimmin esillä; Maalaisliittoa edusti vain Niilo Liakka. Vasemmistolaisia ei ollut yhtään.²⁴²

Vuonna 1928 säädettiin Suomen ensimmäinen kirjastolaki, joka määritteli kirjastoihin kuulumattomaksi ”epäsiveellisen ja ala-arvoisen” kirjallisuuden. Määrittely oli sellaisenaan väljä ja tulkinnanvarainen, eikä sisältänyt mitään uutta, koska sama kannanotto oli esitetty jo vuoden 1906 komiteamietintöön. *Arvosteleva kirjaluetello* piti puolestaan keskeisenä kirjallisuutta, joka välittäisi ”terveitä” arvoja, kuten raittiutta, vaatimatonta tapakulttuuria ja toimimista kodin, uskonnon ja isänmaan hyväksi. Agraarisuuden, Suomen historian, luonnon, arkielämän ja työn kuvaukset olivat samaten arvostelijoiden suosimia.²⁴³

Arvosteleva kirjaluetello toi arvosteluissaan selkeästi julki sekä valtion että sivistysjärjestöjen mielipiteen kirjastokirjoille kielletyistä tai sopimattomista aiheista. Erotiikka, seksuaalisuus ja sopimattoman rakkauselämän kuvaukset olivat jyrkimmin tuomittuja aihealueita. Paheellinen elämä, rikollisuus, julmuudet, viina ja tupakka sekä kiro sanojen runsas käyttö oli samaten arvostelijoiden mielestä sopimatonta sisältöä kirjastoihin.²⁴⁴

Arvosteluissa sitä vastoin puolustettiin kirjallisuutta, jossa tuettiin nousevan nuorison esiinmarssia sekä Santeri Alkiolta ja Niilo Liakalta peräisin olevaa itsekasvatuksen ideaa. Tämän idean perustana oli elinikäisen oppimisen malli, jota kirjaston tuli hoitaa ja tukea koululaitoksen oppivuosien

²⁴⁰ Eskola 2004, 58-59.

²⁴¹ Eskola 2004, 303-309.

²⁴² Eskola 2004, 60.

²⁴³ Eskola 2004, 255-256.

²⁴⁴ Eskola 1991, 79-80.

jälkeen.²⁴⁵ Sisällissodan jälkeen nähtiin erityisen tärkeänä synnyttää moraalisesti vahva ja turmeltumaton kansa, koska vuoden 1918 tapahtumat olivat tuoreessa muistissa. Yhdeksi syyksi näiden koettelemusten taustalla nähtiin olleen tietämättömyyden ja sivistymättömyyden, joka altisti ihmiset agitaatiolle ja sai heidät nousemaan kapinaan.

Voitaneen todeta, että 1900-luvun alkuvuosikymmeninä pidettiin merkittävänä aspektina kirjallisuuden käytännöllistä funktiota. *Arvosteleva kirjaluetelo* painotti ensisijaisena perusteena kirjastojen kirjavalinnoissa kaunokirjallisuuden moraalisia, uskonnollisia ja poliittisia näkemyksiä ja sisältöjä ja vasta niiden jälkeen nähtiin merkityksellisenä kirjallisuuden esteettinen funktio. Yhteiskunnallisten olosuhteiden vuoksi kirjallisuuden aatteellinen ylevyys oli sen taiteellista ulottuvuutta tärkeämpi. Yhteiskunnallinen ohjaus ja indoktrinaatio toivat kirjastokirjallisuuteen tendenssimäisyyden ja ohjasivat näin proosailmaisun palvelemaan oman aatemaailmansa pyrkimyksiä.²⁴⁶

5.4 Rahvaanomaista kirjastokirjallisuutta

Erotiikka, rikollisuus, juoppous ja mielisairaus puolestaan olivat teemoja, joita sisältävä kirjallisuus ei nauttinut arvostelijoiden luottamusta. Ne eivät sopineet kansanvalistukselliseen näkökulmaan, kuten eivät myöskään ylhäisöelämää kuvaavat rakkausromaanit (kartanoromantiikka), yhteiskunnallisesti kriittiset teokset eikä moderni korkeakirjallisuus.²⁴⁷

Helle Kannila kirjoitti itse 960 kirja-arvostelua sotienvälisenä aikana, mikä toi hänelle ylivoimaisen voiton muihin arvostelijoihin verrattuna. Hänen arvostelunsa noudattivat pääosin samaa linjaa muiden kanssa, mutta erojakin oli. Kannilan linja oli *Arvostelevaa kirjalueteloa* modernimpi ja

²⁴⁵ Eskola 2004, 62-63.

²⁴⁶ Eskola 1991, 99-101.

²⁴⁷ Eskola 2004, 255.

kaupunkilaisempi. Liiallinen ”maahengen”, sentimentaalisuuden, naiiviuden ja melodraamallisten käännteiden korostaminen kirjallisuudessa ärsyttivät häntä.²⁴⁸

Kartanoromantiikkaa ja kevyttä viihdekirjallisuutta Kannila ei alkuunkaan voinut sietää. Kannila piti kirjallista ansiokkuutta tärkeämpänä kuin muut arvostelijat ja suositteli kirjastoihin esimerkiksi Pentti Haanpään teoksia²⁴⁹, vaikka tämä ei nauttinut isänmaallisten piirien luottamusta *Kenttä ja kasarmi* –teoksensa vuoksi. Teosta pidettiin epäisänmaallisena, koska siinä tuotiin esille asevelvollisuuden varjopuolia: esimiesten mielivaltaa, tarkoituksetonta äkseerausta, juopottelua ja simputusta.²⁵⁰

Helle Kannilan käsitys kirjallisuudesta ja lukemisesta voidaan kiteyttää toteamalla, että hän arvosti systemaattista lukemista ja jakoi lukijakunnan kahtia sen mukaan, olivatko he ”kehittyneitä” tai ”kehittymättömiä”. Systemaattisella lukemisella hän tarkoitti tavoitteellista ja tietoista lukemista, jonka vastakohtana oli sattumanvarainen ja pirstaleinen lueskelu. Systemaattiseen lukemiseen sisältyi hänen mukaansa ehdottomasi tutustuminen kirjallisuushistoriallisesti merkittäviin kaunokirjallisiin teoksiin.²⁵¹

Kehittymätön lukija tarkoitti Kannilan ajatusmallin mukaisesti lasta tai aloittelevaa aikuislukijaa, kehittyneellä lukijalla puolestaan oli pitkä lukuhistoria ja tavoitteellinen lukutapa. Yleisten kirjastojen yhtenä merkittävänä tehtävänä oli hänen mukaansa systemaattisen lukemisen edistäminen. *Arvostelevan kirjaluettelon* yleisestä linjasta poiketen Kannila antoi kehittyneille lukijoille, jotka siis olivat sisäistäneet tavoitteellisen lukemisen idean, vapaat kädet lukea sellaista eroottista kirjallisuutta tai rikoskirjallisuutta, joka kehittymättömälle lukijalle olisi hänen mielestään haitallista. Muut arvostelijat eivät tässä suhteessa olleet hänen linjoillaan.²⁵²

²⁴⁸ Eskola 2004, 255-256.

²⁴⁹ Eskola 2004, 256-257.

²⁵⁰ Sevänen 1994, 140-142.

²⁵¹ Eskola 2004, 256.

²⁵² Eskola 2004, 256-257.

Helle Kannila muisteli omin sanoin sotienvälisen ajan kirjakeskusteluita vuonna 1967 ilmestyneessä kirjassaan *Kirjanvalinnan ongelmia*. Siinä hän myönsi, että kirjastoissa käytiin keskusteluita tiettyjen poliittisesti arveluttavien kirjojen hankinnasta. Haanpään *Kentän ja kasarmin* ohella polemiikkia herättivät kysymykset IKL:n lehtien tilaamisesta kirjastoihin sekä Saksan ja Neuvostoliiton diktatuureja erityisen kantaaottavasti kommentoivien kirjojen hankkimisesta.²⁵³

Helle Kannila puolustautuu sensuuriväitteiltä toteamalla, että viralliselta taholta (valtion kirjastotoimisto) ei kertaakaan tullut ehdotonta kieltä olla hankkimatta yhtään nimeltä mainittua kirjaa. Joten jos sensuuria esiintyi, oli se paikallisten toimijoiden (kirjastonhoitaja, kirjaston johtokunta tai kirjastolautakunta) itsenäisen päätöksenteon tulosta.²⁵⁴

Erkki Sevänen ei puolestaan päästä valtion kirjastotoimistoa yhtä vähällä. Väitöskirjassaan hän toteaa sen osallistuneen ensimmäisen tasavallan päivinä ”valtion kansalaisuskonnon” ylläpitämiseen. Tämän uskonnon ideologia sisälsi Seväsen mukaan agraarisia, antikommunistisia ja porvarillis-kirkollisia moraalihyveitä. Sevänen nostaa esiin myös vuoden 1928 kirjastolain, joka pudotti työväenyhdistysten ylläpitämät kirjastot pois valtionavun piiristä. Tämä oli hänen mukaansa omiaan marginalisoimaan työväenkirjallisuuden, sillä sen hankkimista ei tuettu eivätkä vasemmistohenkiset kustantamotkaan siten saaneet kunnolla ilmaa siipiensä alle. Sevänen myös syyttää valtion kirjastotoimistoa yksipuolisesta kansalaiskasvatuksesta, jonka päätehtävänä oli sosiaalista kaikkia väestöryhmät porvariston asettamien arvojen taakse. Hän pitää tätä tarkoitusta liian dominoivana ja korostaa, että se oli omiaan myös sitomaan kirjakauppoja ja –kustantamoja liiksi valtioon. Tämä valtiosidonnaisuus puolestaan esti niiden vapaan kehittymisen ja eriytymisen.²⁵⁵

Kenties kaikkein kriittisimmät arviot *Arvostelevan kirjaluettelon* poliittisesta sitoutuneisuudesta esitti Timo Kukkola vuonna 1973 ilmestyneessä kirjastopoliittisessa pamfletissa nimeltä *Lainakirja*. Hänen mukaansa kirjaluettelo oli yksinomaan ”kirjastopoliittisten tavoitteiden välikappale”, jonka

²⁵³ Kannila 1967, 27.

²⁵⁴ Kannila 1967, 27-28.

²⁵⁵ Sevänen 1994, 227-229.

yleislinja oli ”puhtaasti oikeistolainen” erityisesti yhteiskunnallisen, historiallisen ja kaunokirjallisen tarjonnan osalta. Hän arvioi tällaisella linjalla myös olleen merkittäviä vaikutuksia kirjastojen hankintoihin ja toteaa kärjekkäästi yleisten kirjastojen olleen ”ylempien yhteiskuntaluokkien propagandakeskuksia, joissa jaettiin sellaista tietoa, mikä oli jakajien edun mukaista.”²⁵⁶

Kukkolan havainnot voitaneen tiivistää toteamalla, etteivät kirjastot sotienvälisenä aikana olleet kansan kirjastoja vaan kirjastoja kansalle. Toisin sanoen kansanvalistajat olivat ensiksi itse omaksuneet tietyn tavoitteen ja arvomaailman ja pyrkivät sitten ajamaan kansaa kohti tätä tavoitetta kuin paimen ohjaa lammasmaansa. Kukkola lienee arviossaan oikeilla jäljillä, joskin hänen kritiikkinsä osuu hieman harhaan sikäli, että *Arvosteleva kirjaluetello* ei ollut mikään monoliitti tai itsenäinen toimija, vaan pikemminkin suomalaisen älymystön ajatusten ja maailmankuvan ilmentymä. Kansan toivomuskaivoksi ei *Arvostelevaa kirjalueteloa* toki voi luonnehtia, siinä Kukkola on aivan oikeassa.

Eija Eskola antaa erityisesti Helle Kannilan edustamalle organisaatiolle hieman puhtaammat paperit. Hän kylläkin myöntää, ettei vuoden 1928 kirjastolaki ollut ensisijaisesti lukemisharrastusta tukeva. Kirjastolaki määritteli tuolloin kirjastojen päätehtäviksi kansansivistyksen nostamisen ja kansalaisten itseopiskelun edistämisen.²⁵⁷

Erytyisesti Eskola kuitenkin korostaa sitä, että *Arvostelevalla kirjaluetelolla* ei ollut varsinaista linjaa, jota arvostelut olisivat tinkimättä noudattaneet. Arvostelijat kun eivät hänen mukaansa puhuneet yhdellä suulla, vaan olivat pikemminkin itsenäisiä toimijoita, jotka ilmaisivat arvosteluissaan lähinnä oman henkilökohtaisen mielipiteensä ja sen taustalla olevan arvomaailman.²⁵⁸ Eskolankin huomautus on ehdottomasti paikallaan ja siitä voitaneen päätellä, että arvostelijoiden arvot ovat joka tapauksessa olleet kovin erilaiset kuin kansan syvien rivien arvot ja toiveet eritoten.

Valtion kirjastotoimisto saa Eskolalta synninpäästön siksi, että kirjastojen kokoelmatyössä eivät toteutuneet sen, Helle Kannilan tai *Arvostelevan kirjaluettelon* toivomukset. Kirjastoista ei

²⁵⁶ Kukkola 1973, 121-129.

²⁵⁷ Eskola 2004, 264.

²⁵⁸ Eskola 2004, 61.

sotienvälisenä aikana tullut sivistys- tai itseopiskelukeskuksia, eivätkä niiden kirjahankinnat yksisilmäisesti tukeneet kansallisten arvojen välittämistä. Kirjahankintojen yleisilme oli rahvaanomaisempi ja sisälsi enemmän kevyttä viihdekirjallisuutta kuin Helle Kannila olisi toivonut, eikä lukemisharrastus yleisissä kirjastoissa ollut niin systemaattista kuin hän olisi halunnut.²⁵⁹

On lisäksi syytä muistaa, ettei *Arvosteleva kirjaluetelo* syntynyt yhtä aikaa Valtion kirjastotoimiston kanssa, vaan sitä oli julkaistu jo kahtena vuosikymmenenä tätä ennen. Jo ennen vuotta 1918 esiintyi kirja-arvosteluissa lukuisia sellaisia oikeistolaisia ja fennomaanisia aatteita kuten nationalismia, patriotismia, anti-sosialismia, agraarisuutta ja kirkollisia moraalihyveitä. Siten kirja-arvostelujen linjassa ei tapahtunut linjamuutosta vaikkakin sen kustantajaksi tuli Valtion kirjastotoimisto vuodesta 1921 alkaen.²⁶⁰

Arvosteleva kirjaluetelo oli lisäksi varsin autonominen osanen *Kansanvalistus ja kirjastolehteä* vaikka se samalla kertaa kyseisen lehden välissä ilmestyykin. Sillä kun ei, emolehdestään poiketen, ollut varsinaista päätoimittajaa, eikä arvostelujen kirjoittajilla ollut arvostelujen kautta mitään erityisiä kytköksiä toisiinsa, koskapa he tulivat pääosin kirjastomaailman ulkopuolelta. Myöskään ruohonjuuritasolla, eli kansankirjastoissa, ei aina kuljettu kirjaluetelossa annettujen hankintasuositusten mukaan.²⁶¹

Valtion kirjastotoimiston toiveet kirjahankintojen suhteen kaikuivat samaten kuuroille korville siksi, että kirjastojen kirjavalinta tuotiin paikallistasolla lähelle lukijoita. Kirjojen hankinnasta päättivät lautakunnat, johtokunnat ja kirjastonhoitajat itse. Nämä toimijat eivät tarkastelleet lukemisharrastusta ulkopuolisin silmin, vaan olivat lukijoita itsekin. Valinnoissa asetettiin etusijalle käytännön seikat, kuten vaikkapa näkemykset siitä millaisina kirjastojen toiminnan tavoitteet ja päämäärät nähtiin. Lisäksi keskeinen huomioitava näkökulma oli kirjojen kysyntä. Ei ollut

²⁵⁹ Eskola 2004, 6-7.

²⁶⁰ Haapanen 2005, 190.

²⁶¹ Eskola 2004, 6-7.

mielekästä ympäröidä itseään yhteisillä rahoilla ostetuilla kirjoilla, joihin ei haluaisi koskea pitkällä tikullakaan.²⁶²

Paikallistasollakin vaikuttivat toki aatteelliset normit siihen, millainen kirjallisuus oli hyväksyttävää. Johtokunnat, lautakunnat ja kirjastonhoitajat eivät eläneet tyhjiössä ja heillä oli luonnollisesti omia mielipiteitä ja mieltymyksiä, lausuttiinpa ne sitten ääneen tai ei. Tästä seurasi alituinen tasapainottelu kysytyn, halutun ja ”laadukkaan” kirjallisuuden välillä.

Kirjastonhoitajalla oli ruohonjuuritasolla hyvin keskeinen rooli lukuharrastuksen välittäjänä. Eija Eskola toteaa, että kirjastonhoitaja oli ”parhaassa tapauksessa kirjallisuuden ja lukemisharrastuksen asiantunteva ohjaaja, pahimmassa tapauksessa lukemisharrastuksen nujertaja.”²⁶³ Useimmiten käytännön kannalta toteutui ensiksi mainittu vaihtoehto ja kirjastoihin hankittiin kirjallisuutta, joka oli lukijoiden suosiossa.²⁶⁴

Vapaan lukemisharrastuksen teki mahdolliseksi myös se, että kirjavalintaa koskevaa valvontajärjestelmää sovellettiin löyhästi ja muodollisesti. Kirjastontarkastajien vastuulla oleva järjestelmä oli sinänsä byrokraattinen ja yksityiskohtainenkin, mutta sen käytännöllisestä toteuttamisesta ei pidetty kiinni kynsin hampain.²⁶⁵ Paikallinen sopiminen oli siis sallittua kirjahankintoihin liittyen ja Helle Kannila oli tällaisesta toiminnasta tietoinen, koska muisti itsenäisten toimijoiden vapaat kädet poliittisten lehtien ja kirjojen hankinnassa vielä 30 vuoden jälkeenkin.

Yleisten kirjastojen kirjavalinnan toivottiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä palvelevan kansakunnan sivistystason kohottamista itseopiskelun keinoin. Huolimatta määrätietoisista tavoitteista ja pyrkimyksistä, kaunokirjallisuutta hankittiin kuitenkin kirjastoihin lähinnä lukemisharrastusta ja ajanvietteellistä funktiota varten. Kirjastoista lainattiin romaaneja, jotka olivat esteettisin kriteerein tarkasteltuna rahvaanomaisempia kuin Helle Kannila ja muut kirja-

²⁶² Eskola 1991, 9-15.

²⁶³ Eskola 2004, 248.

²⁶⁴ Eskola 1991, 80.

²⁶⁵ Eskola 2004, 7.

arvostelijat olisivat toivoneet. Kirjastokirjallisuus ei 1900-luvun alun Suomessa ollut siis yhteneväinen kirjallisuushistorialliseen kaanoniin kuuluvan korkeakirjallisuuden kanssa.²⁶⁶

5.5 Moraalikadon ja vallankumouksen pelko

Eija Eskola ei väitöskirjassaan selkeästi analysoi, miksi juuri erotiikka, rikollisuus, juoppous ja mielisairaus valikoituivat teemoiksi, joita sisältävää kirjallisuutta ei *Arvosteleva kirjaluetello* kirjastoihin suositellut. Voitaneen päätellä, että ahkera arvostelujen kirjoittaja ja tiukka raittiusmies Niilo Liakka näki punaista lukiessaan alkoholin nauttimisesta myönteiseen sävyyn kertovaa kirjallisuutta eikä siksi halunnut sellaista kirjastoihin sallia.

Samaten on ymmärrettävää, että sotienvälisen aikakauden Suomessa yleistä sukupuolimoraalia on kontrolloitu tiukemmin kuin 2000-luvulla. Siten vuoden 1928 kirjastolain kohtaa ”epäsiveellisestä” kirjallisuudesta on tulkittu tiukemmin kuin 2000-luvulla tehtäisiin. Auki jäävät silti kysymykset rikollisuutta ja mielisairautta sisältävän kirjallisuuden torjumisesta. *Arvosteleva kirjaluetello* olisi halunnut estää tällaisten kirjojen pääsy kirjastoihin tykkänään ja Helle Kannilakin olisi antanut niitä vain kehittyneiden lukijoiden käsiin. Mistä moinen varovaisuus kertoo?

Kirjastoilla on oma roolinsa yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäjänä. Kirjavalinnassaan ne voivat suosia tiettyä kirjallisuutta ja toisaalta jättää tiettyntyyppisen kirjallisuuden kokonaan hankkimatta. Täten kirjastot heijastelevat tietyssä ajassa ja ympäristössä vallitsevia arvoja. Kirjastot eivät kuitenkaan voi varsinaisesti alkaa sensuroida teoksia, vaan niillä on ainoastaan mahdollisuus estää ihmisiä saamasta jotakin tiettyä teosta ilmaiseksi luettavakseen.²⁶⁷

Yhteiskunnallinen tilanne vastikään itsenäistyneessä Suomen tasavallassa aiheutti sen, että kirjastoihin hankittavien kirjojen tuli olla isänmaallisuutta ja kansallista yhtenäisyyttä edistäviä. Ahkeruus, uskonnollisuus, mielen puhtaus ja siveys sekä raittius olivat asioita, joita haluttiin kirjallisuuden voimin edistää. Kirjastojen kannalta tämä tarkoitti käytännössä sitä, että

²⁶⁶ Eskola 2004, 260-264.

²⁶⁷ Kannila 1967, 69-70.

isänmaallisuutta korostettiin suhtautumalla käännettyyn kaunokirjallisuuteen torjuvasti, eritoten jos kirjoja ei pidetty esteettisesti riittävän ansiokkaina.²⁶⁸

Kirjastokirjallisuuden vallinnan kannalta haasteelliseksi osoittautui vuoden 1918 sisällissodasta kertova kirjallisuus. Kansaa jakanut sota innoitti jälkeinpäin monia kirjailijoita, mutta aihe oli toisaalta kovin arkaluonteinen. Tämän vuoksi siitä tuli kirjoittaa sopivassa hengessä. *Arvosteleva kirjaluetelo* sisälsi 1920-luvulla useita romaaneja, joissa sisällissota oli keskeisellä sijalla. Kirja-arvosteluissa esiintyi usein huomautus, että kirjailijat käsittelivät asioita, jotka ”olisi sisäisen eheytyksen vuoksi mieluummin unohdettava.” Kirja-arvosteluissa siis suhtauduttiin varauksellisesti sodan hirmutekojen kuvauksiin, koska niiden pelättiin repivän auki jo paranemassa olevia haavoja.²⁶⁹

Risto Alapuro analysoi sisällissodan voittajien ajatusmaailmaa sosiologisessa tutkielmassaan *Suomen synty paikallisena ilmiönä*. Siinä hän toteaa, että voitostaan huolimatta valkoisten puolella elettiin vielä pitkään vuoden 1918 jälkeenkin pelon ilmapiirissä. Isänmaan katsottiin olevan vaarassa, sillä sitä uhkasivat sekä sisäiset että ulkoiset vaarat. Ulkoinen vihollinen oli Neuvostoliitto, sisäisen uhan muodostivat kommunistit, joita kutsuttiin myös ”maanpettureiksi”, ”isänmaattomiksi” tai ”isänmaata tuntemattomiksi”.²⁷⁰

Alapuro toteaa, että valkoinen osapuoli näki vuoden 1918 tapahtumat osoituksena yhteiskuntamoraalin rappeutumisesta ja pelkäsi niiden toistumista. Kapinayritys rinnastettiin valkoisessa retoriikassa pahatapaisuuteen, uppiniskaisuuteen, juoppouteen tai rikollisuuteen. Hieman maltillisimmissa kannanotoissa kapinoitsijoita puolestaan pidettiin täyttä ymmärrystä vailla olevina, hairahtuneina, syyntakeettomina ja holhousta sekä kasvatusta tarvitsevinä.²⁷¹

Rikollisuutta, moraalittomuutta ja mielisairautta sisältävät kirjat saattoivat herättää arvostelijoiden mielissä henkiin sisällissodan aiheuttamat traumat. *Arvostelevan kirjaluetelo* aktiivikirjoittajien poliittiset mielipiteet ovatkin näkemykseni mukaan olleet yhteneväiset sisällissodan valkoisen

²⁶⁸ Eskola 1991, 99-105.

²⁶⁹ Peltola 1998, 38-39.

²⁷⁰ Alapuro 1994, 227.

²⁷¹ Alapuro 1994, 227-229.

totuuden kanssa, koska kyseinen luettelo on kantanut niin suurta huolta yhteiskuntamoraalin kannalta arveluttavien kirjojen päätyemisestä kansan syvien rivien luettavaksi. Uuden vallankumouksen pelko väijyi heidän mielissään ja siksi kansan moraalista tuli kantaa alituista huolta.

Alapuro toteaa kiinnostavana yksityiskohtana sen, että Lapuan liikkeen tukeminen oli 1930-luvun alussa yleistä opettajakunnan parissa. Hän pitää tätä osoituksena siitä, että kansallisen yhtenäisyyden romahdus 1918 oli järkyttänyt tätä ammattikuntaa suuresti. Kommunistinen toiminta ylläpiti huolta siitä, että vastaavanlainen romahdus voisi olla vielä edessä uudestaan.²⁷²

Kun muistamme, että puolet kirjastonhoitajista oli päätoimisia kansakoulunopettajia, herättää pientä ihmetystä se, etteivät he tästä huolimatta seuranneet kirjaimellisesti *Arvostelevan kirjaluettelon* käsityksiä hyvästä ja huonosta kirjallisuudesta. Olisihan ”huonon” kirjallisuuden ehdoton välttäminen ollut keino pönkittää isänmaallisia arvoja ja siten suojautua uusilta vallankumoushankkeilta. Ilmeisesti kirjastojen pienuus ja tuttu asiakaskunta toivat kirjastonhoitajina toimiville opettajille turvallisen olon. Pedagogiikan ammattilaisina he saattoivat myös ikään kuin automaattisesti toimia ohjaavina, opastavina ja kasvatushenkisesti orientoituneina kirjallisuusneuvojina.

Kirjastokirjallisuuden valintaan saattoi tietysti paikallistasolla vaikuttaa paljonkin asiakaskunnan poliittinen mielipidejakauma. Vuoden 1918 tapahtumien jälkeen kommunistit, sikäli kun heitä ylipäättään kaikilla paikkakunnilla edes oli, tuskin hakivat mielellään kirjoja lainaksi kirjastosta, jota hoiti suojeluskunnan, Lotta Svärdin tai Lapuan liikkeen paikallispäällikkö. Molemmiin puolin kiusallisia kohtaamisia kaiketi vältettiin ja kirjat haettiin mieluummin omien aateveljien ja -sisarten ylläpitämistä kirjastoista. Ulkoista kontrollia ja sanelua *Arvostelevan kirjaluettelon* taholta ei tämän vuoksi kentällä koettu tarvittavan eikä sen nimiin vannottu. Arvostelujen kirjoittajat itse näyttävät sitä vastoin kokeneen tilanteen toisella tavalla.

²⁷² Alapuro 1994, 288.

6. Kansanvalistajien perintö kirjastoissa

Suomalaisessa yhteiskunnallisessa ajattelussa tapahtui muutos 1800-luvun puolivälin tietämällä kun nationalistiset vaikutteet saivat jalansijaa. Syntyi fennomaaninen liike, joka loi kansallisen näkökulman suomalaiseen rahvaaseen, kieleen ja kulttuuriin. Fennomaanit nostivat kansallishyveiksi agraarisuuden, kodin, uskonnon, isänmaan, työn ja nationalistisen historian. Fennomaanien johtohahmot J.V. Snellmanista lähtien katsoivat, että suomalainen sivistyneistö tuli kansallistaa jotta se edustaisi kansaa oikeassa suhteessa. Suomeen oli myös luotava omailemainen kansankulttuuri ja tätä varten oli perustettava kansakouluja ja niiden yhteyteen kansankirjastoja sivistyksen juurruttamiseksi.

Suomen kirjastolaitoksen kehitystä 1800-luvulta lähtien kuvaavat hyvin siitä käytetyt nimitykset. Ensin puhuttiin rahvaankirjastoista, sitten kansankirjastoista ja lopulta yleisistä eli kunnankirjastoista. Rahvaankirjasto-termillä korostettiin sitä, ettei sitä oltu tarkoitettu sivistyneistöä varten, koska heillä oli omat lukukabinettinsa.

Suomalaisen kirjastolaitoksen pohja luotiin 1800-luvun puolivälistä lähtien kun kansankirjastojen perustaminen sai tuulta purjeisiinsa. Pappien ohella kansankirjastojen perustamisessa kunnostautuivat ylioppilaat. Kansankirjastojen ohella näihin aikoihin perustettiin myös runsaasti muita pienehköjä kirjastoja erilaisten yhdistysten, kuten vaikkapa nuoriso- ja raittiusseurojen sekä työväenyhdistysten toimesta.

Kansankirjastot, joita myöhemmin alettiin kutsua yleisiksi kirjastoiksi, olivat alkuun Kansanvalistusseuran ja muiden vapaaehtoisten yhdistysten ylläpitämiä. Fennomaanienemmistöisen Kansanvalistusseuran pitkäaikainen sihteeri Niilo Liakka halusi pitää kansankirjastot tiukasti Kansanvalistusseuran kontrollin alaisina, mikä aiheutti riitoja Suomen Kirjastoseuran kanssa eritoten 1910-luvulla. Riidat henkilöityivät Liakan ja J.A. Kemiläisen tulehtuneisiin väleihin, joista oli myöhemmin vahinkoa eritoten Kemiläisen urakehitykselle.

Kansanvalistusseuran päämääränä oli kirjastojen avulla tehdä yleistä valistustyötä eli toisin sanoen levittää kansansivistystä ja isänmaallisuutta kansan syvien rivien pariin. Niilo Liakka halusi perustaa jokaiseen kuntaan yleisen kirjaston, mutta vastusti valtakunnallista keskuskirjastoa. Hän olisi halunnut korvata sen keskusjohtoisella vapaan sivistystyön katto-organisaatiolla. Kirjastoseuran

väki, eritoten J.A. Kemiläinen, olisi puolestaan halunnut valtiollisen keskuskirjaston ja sen myötä kirjastolaitokselle itsenäisemmän ja omaan ammatilliseen statukseen tukeutuvan roolin. Toisilleen vastakkaiset mielipiteet aiheuttivat eripuraisuutta Kirjastoseuran väen ja Kansanvalistusseuran toimijoiden kanssa.

Yleisten kirjastojen toimintaa määrittäväksi ideologiseksi periaatteeksi nousi 1900-luvun alussa kansansivistyksellinen funktio. Kirjastotoiminnan lähtökohdaksi tuli tavoitteellisen eli systemaattisen lukemisharrastuksen juurruttaminen kansan syvien rivien pariin, josta seurasi koko joukko vaatimuksia kirjastolle itselleenkin. Periaatteetonta korkeisiin lainauslukuihin tähtäävää kirjojen välitystoimintaa ei mielletty kirjastotoiminnaksi ensinkään.

Sisäänrakennetuista tavoitteistaan johtuen ei yleisten kirjastojen periaatetta Suomessa omaksuttu puhtaimmassa (amerikkalaisessa) muodossaan, vaan suomalainen yleinen kirjastolaitos on ideologisesti sekoitus sekä amerikkalaista että saksalaista kirjastoaatetta. Saksalaisen kirjastoaatteen vaikutus näkyy funktiossa, joka kirjastojen tarjoamalla kaunokirjallisuudella nähtiin olevan. Tämä tarkoitti kasvatuksellisia ja sivistäviä pyrkimyksiä. Kuitenkin suomalaisessa kirjastopiireissä pyrittiin, ilmeisen onnistuneesti, irti saksalaisen kirjastoaatteen ideologiasta joka puhtasoppisimmillaan nähtiin liian epädemokraattisena, vapautta rajoittavana, holhoavana ja sen vuoksi vastenmielisenä.

Helle Kannila loi Suomen yleisten kirjastojen perustan ja kirjastotekniikan luokituksen, luetteloinnin ja yleisen kirjastonhoidon osalta 1920-luvun alusta lähtien. Pitkän uransa aikana hän toimi myös opettajana ja neuvojana siirtäen näkemyksiään monille kirjastonhoitajapolville. Hän uskoi Niilo Liakan tavoin kansansivistysaatteeseen ja näki kirjastolaitoksella tärkeän roolin sivistyksen ja kansan itsekasvatuksen edistäjänä. Siinä, missä Liakka oli ensisijaisesti kansanvalistaja ja toissijaisesti kirjastopersoona, oli Kannilan kohdalla katsantokanta ja näkökulma painotuksineen toki päinvastainen.

Kannilan ja Liakan näkemysten suurin ero tuli suhteessa kansanvalistustyön ja kirjastotyön paremmuusjärjestykseen. Liakka asetti valistuksen ensisijaiseksi, Kannila puolestaan kirjastotyön. Kannila oli kuitenkin luonteeltaan tarpeeksi joustava ja sopeutumiskykyinen jotta kirjastoväen ja kansanvalistajien yhteiselo mahdollistui ja sopu säilyi. Kannilan ammatillinen asiantuntemus ja

diplomaattiset kyvyt loivat edellytykset suomalaisen kirjastolaitoksen yhteisölle vapaan kansansivistystyön kanssa silti oman ammatillisen identiteettinsä säilyttäen.

Kannila korosti erityisesti systemaattisen ja tavoitteellisen lukemisen merkitystä kansansivistyksen välineenä. Hänen mukaansa kirjastojen tuli mahdollistaa sivistävän ja kehittävän kirjallisuuden saatavuus, sillä pelkkä kevyt viihdekirjallisuus ei olisi riittävää ravintoa kansan kulttuurikunnan kohottamiseksi. Helle Kannila määritteli kevyeksi viihdekirjallisuudeksi eritoten kartanoromantiikan sekä amerikkalaisen ruudinkäryisen salapoliisikirjallisuuden.

Kuten Suomen kirjastolaitoksessa, voitaneen Kannilan arvomaailmassakin nähdä vaikutteita sekä amerikkalaisesta että saksalaisesta kirjastohengestä. Kirjastotekniikan kuten kokoelmatyön, tietopalvelun ja kirjojen lainausmenetelmien suhteen hän tuki liki varauksetta amerikkalaista mallia, muttei silti halunnut luopua saksalaisesta kokoelman laadukkuutta korostavasta kirjastofilosofiastakaan. Saksalaisessa suuntauksessa häntä viehätti erityisesti kirjastohoitajan rooli ”hyvän” kirjallisuuden edistämässä.

Toisaalta Kannila oli liberaali ja uudistusmielinen, toisaalta taas konservatiivi ja holhoava. Saksalainen kirjastohenki näkyi Kannilan osalta erityisesti hänen katsantokannassaan maaseudun kirjastonhoitajiin tärkeinä sivistystyön tekijöinä sekä näkemyksessä yleisten kirjastojen ja koulukirjastojen roolista sivistykseen ja kansalaisuuteen kasvattamisessa. Kannilan argumentit ajanvietekirjallisuuden sekä kirjastoille että lukijoille aiheuttamista monista uhkatekijöistä nostavat samaten esiin muistikuvia yleisten kirjastojen taustalla olevasta rahvaankirjastoilta periytyvästä arvomaailmasta. Kirjastokirjallisuutta koskevissa kannanotoissaan Kannila näyttää olleen vanhoillisempi kuin edeltäjänsä Tarkiainen, Liakka tai Kemiläinen.

Kannilaa voitaneen kiistatta kutsua Suomen yleisen kirjastolaitoksen ”Grand Old Ladyksi.” Hänen suuri vaikutuksensa kirjastonhoidon kentällä sekä teoreettisena suunnannäyttäjänä että aktiivisena osallistujana on vertaansa vailla. Tätä kuvastaa se, että nykyisetkin kirjastotyötä koskevat arvot ovat pitkälti hänen perintöään. Valtion kirjastotoimiston johtajana hän oli luomassa ja ylläpitämässä kirjastotoiminnan säännöstöjä ja – tarkastajajärjestelmää. Opaskirjojen ja kirja-arvostelujen kautta hän ohjeisti maamme kirjastoja lähes kädestä pitäen. Hän osallistui erittäin aktiivisesti myös keskusteluihin niin kirjastoväen ammattilehden sivuilla kuin myös kansanvalistuksellisen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen foorumeilla.

Kannilan merkitys kirjastolaitoksellemme itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä korostui erityisesti sen vuoksi, että alan virkamieskunta oli pieni. Siksi hän, vaikka olikin maan ylin kirjastoviranhaltija, toimi myös aktiivisena kouluttajana, oppaiden kirjoittajana ja kirjallisuusarvostelijana. Kirjallisuus ja kirjastotoimi olivat hänen sydäntään lähellä, eikä hän missään vaiheessa kokenutkaan hoitavansa ainoastaan virkavelvollisuuksiaan. Helle Kannilan voi vilpittömästi sanoa tehneen kutsumustyötä.

Valtio sääteli kirjastolaitosta itsenäisyyden alkuvuosina erityisesti aineistonvalinnan osalta. Valtionapu toimi tällaisen säätelyn mekanismina. Valtionapu voitiin evätä, mikäli kirjaston katsottiin hankkineen sopimatonta kirjallisuutta, jollaiseksi moraalisesti arveluttava tai liian kevyenä pidetty ajanvietekirjallisuus liki poikkeuksetta nähtiin. Valtiollinen kirjastohallinto tarkkaili yksittäisten kirjastojen aineistonvalintaa alueellisesti toimivien kirjastontarkastajien avulla. Tarkastajilla oli kuitenkin sananvaltaa vain niihin kirjastoihin, jotka saivat valtionapua, joten käytännössä ainoastaan kuntien ja kaupunkien yleiset kirjastot olivat heidän valvontansa piirissä. Yksityisten yhdistysten ja järjestöjen ylläpitämät kirjastot kun olivat jo lähtökohtaisesti rajattu pois valtionavun piiristä.

Kirjastolaitoksella on Suomessa ollut varsin merkittävä asema kirjallisuuden välittämisessä lukijoiden keskuuteen 1800-luvun lopulta lähtien. Kuten muissakin länsimaissa, myös Suomessa kirjastoliikkeen päämääränä on ollut demokratian ja kansan sivistystason kohottaminen. Suomessa painotettiin kuitenkin vielä 1900-luvun alkupuoliskolla kirjastolaitoksen valistustehtävää, mistä johtuen lukijoilla ei ollut aina mahdollisuutta hankkia kirjastosta vapaasti mitä tahansa luettavaa.

Kirjastojen katsottiin olevan lähtökohdiltaan ja asiakaskunnaltaan erilaisia, mikä näkyi myös niiden valvonnassa ja aineistonvalintaa koskevissa suosituksissa. Suurille kaupunkikirjastoille sallittiin enemmän vapautta ja liikkumavaraa aineistonvalinnassa, sillä niiden asiakaskunnan katsottiin olevan maaseudun kirjastojen asiakkaita valistuneempia ja siten kehittyneempiä käsittelemään erilaista kirjallisuutta. *Arvostelevan kirjaluettelon* kirja-arvioissa kerrottiinkin hyvin selvin sanavalinnoin, millaisiin kirjastoihin jokin kirja oli tarkoitettu ja syytä hankkia tai jättää hankkimatta. Kyseinen kirjaluetelo olikin itsenäisen Suomen kirjastolaitoksen merkittävin aineistonvalinnan kirjallinen ohjeiden antaja.

Kirjastoväen piirissä vallitsi silti hyvinkin eriäviä mielipiteitä siitä, millaista aineistoa kirjastoihin tulisi valita ja kuinka voimakkaasti lukijoita tulisi ohjata ”oikeanlaisen” kirjallisuuden ja systemaattisen lukutavan pariin. Suurimmaksi osaksi kirjastoliikkeessämme kannatettiin omatoimisuutta ja avoimen kirjaston periaatteita. Tämä tarkoitti avohyllyjärjestelmää ja lukijoiden ohjailua ainoastaan kokoelmaa koskevan aineistonvalinnan keinoin.

Ulkomaisia vaikutteita Suomen kirjastolaitos sai 1900-luvun alussa Pohjoismaista, Saksasta ja Yhdysvalloista. Yhdysvalloissa ei käyty opintomatkoilla niin usein kuin Pohjoismaissa, mutta tilanteen kompensoi se, että Atlantin takaiset vaikutteet kulkeutuivat Suomeen Pohjoismaiden, eritoten Norjan ja Tanskan välityksellä. Yhdysvalloista omaksuttiin kirjastotekniikkaa, kuten avohylly- ja luokitusjärjestelmät sekä tietopalvelua. Saksalainen vaikutte puolestaan näkyi sivistyshengen, kasvatususkon ja kirjastokokoelman laadukkuuden korostamisena.

Pohjoismaista haettiin oppia lähinnä kirjastonhoitajien koulutuksen organisointiin. Suomen kirjastolaitoksesta ei haluttu tehdä selkeästi joko amerikkalaista tai saksalaista, vaan niiden yhdistelmä, skandinaavisen mallin mukainen yleinen kirjasto oli useimpien toimijoiden mielestä paras vaihtoehto. Monipuolisuus ja puolueettomuus, kuitenkin sivistyksellisiä päämääriä unohtamatta, miellettiin parhaiten Suomen oloihin soveltuvaksi toimintamalliksi.

Suomen itsenäistymisen jälkeen aitosuomalainen liike monine kasvoineen jatkoi fennomaanien viitoittamalla tiellä. Suhteessa venäläisyyteen, Suomen valtioluonteeseen ja ruotsin kieleen se vieläpä omaksui paljon fennomaaneja kansallismielisemmän linjan. Tämä fennomaanis-aitosuomalainen linja näkyi myös sotienvälisen ajan kirjallisuusarvosteluissa.

Arvosteleva kirjaluetello suositteli kirjastoihin hankittaviksi kirjoja, joissa tervehenkisinä pidetyt fennomaaniset arvot pääsivät esiin. *Arvostelevassa kirjaluetelossa* tulivatkin korostetusti esiin nationalistiset, oikeistolaiset ja moralistiset äänenpainot. Arvostelijat suosittivat kirjastoihin hankittavaksi kirjallisuutta, jossa pääsisivät esiin tervehenkisinä pidetyt arvot, kuten uskonto, raittius, koti, isänmaa, maahenki ja perinteinen tapakulttuuri.

Huonona kirjallisuutena puolestaan pidettiin kansallista yhtenäisyyttä, yhteiskuntamoraalia ja fennomaanien historiallista itseymmärrystä kyseenalaistavia teoksia. Erotiikkaa, rikollisuutta, juoppoutta ja mielisairautta kuvaavat aiheet eivät nauttineet arvostelijoiden luottamusta. Niitä

vieroksuttiin, koska vuoden 1918 tapahtumat olivat vielä tuoreessa muistissa ja sisäisten sekä ulkoisten vihollisten koettiin yhä uhkaavan aitosuomalaista elämänmuotoa.

Kirjastonhoitajat eivät silti yleisissä kirjastoissa orjallisesti noudattaneet *Arvostelevan kirjaluettelon* aitosuomalaista linjaa. Syynä eivät niinkään olleet mielipiteet, vaan puhtaasti käytännön arjen sanelemat olosuhteet. Taloudelliset suhdanteet vaihtelivat laman ja nousukausien myötä, kirjastojen valtionavut olivat vielä pieniä eikä yhteisiä rahoja siksi haluttu käyttää kirjallisuuteen, joka lainaamattomana pölyttyisi hyllyssä. Toki aika ajoin lukijoiden toiveet ja *Arvostelevan kirjaluettelon* suositukset osuivat yksiin, mutta ellei näin onnellisesti sattunut käymään, lukijoita kuunneltiin herkemällä korvalla kuin arvostelijoiden suosituksia.

Arvostelevan kirjaluettelon ohella myös Helle Kannilan näkemykset hyvästä kirjastokirjallisuudesta eivät toteutuneet yleisten kirjastojen arjessa. Kirjastoista ei tullut vielä ensimmäisen tasavallan päivinä tietopalvelukeskuksia tai kansalaisten itsekasvatuksen tukipylväitä. Kirjahankintansa osalta kirjastojen yleisilme oli rahvaanomaisempi kuin Helle Kannila olisi toivonut ja poliittisesti vähemmän latautunut kuin kirja-arvostelujen tekijät olisivat toivoneet. Kirjastot olivat myös halukkaampia hankkimaan suosittuja uutuuskirjoja kuin Kannila ja muut arvostelijat olisivat toivoneet.

Kirjastojen kirjavalintaa koskeva valvontajärjestelmä näytti paperilla yksityiskohtaiselta ja byrokraattiselta. Käytännön tasolla sitä kuitenkin sovellettiin löyhästi ja muodollisesti. Kirjastontarkastajien toimeenpanema valvonta oli pohjimmaiselta luonteeltaan joviaalia, eikä se edellyttänyt ehdotonta kuuliaisuutta *Arvostelevalle kirjaluettelolle*. Tästä johtuen paikalliset kirjastonhoitajat, -johtokunnat ja kirjastolautakunnat toimivat kirjahankintojen suhteen parhaaksi katsomallaan tavalla.

Omaa järkeä ja kokemuksen tuomaa hiljaista tietoa oli siis lupa käyttää ja niin myös tehtiin. Tämä oma-aloitteinen järjenkäyttö koitui kirjastonkäyttäjien hyödyksi, koska he saivat lainaksi sellaistaakin kevyttä viihdekirjallisuutta, jota ei ylätasolta suositeltu. *Arvostelevan kirjaluettelon* kirjoittajat olisivat halunneet tehdä Suomen yleisistä kirjastoista aitosuomalaisuuden äänenkannattajia, mutta paikallisten kirjastovaikuttajien talonpoikaisjärki romutti tällaiset haaveet.

Maaseudun ihmiset tunsivat omassa arjessaan agraarisen elämäntavan hyödyt ja haitat, joten he eivät kokeneet tarvitsevansa tällaisista teemoista kertovia kirjastokirjoja. Kotimainen ja ulkomainen viihdekirjallisuus sitä vastoin kiehtoi, sillä se kuvasi toisenlaista, urbaanimpaa elämäntapaa. Kansan syvien rivien lukemisharrastus oli myös huomattavasti Helle Kannilan systemaattista lukemishannetta vapaampi, spontaanimpi ja yksilön omiin tavoitteisiin ja kiinnostuksen kohteisiin tukeutuva ilmiö.

Arvostelijat, fennomanian perilliset, puolestaan ihannoivat aitosuomalaisia agraariarvoja, sillä heidän ei tarvinnut arjessaan omakohtaisesti elää niitä todeksi. Kansallismielisten pilvilinnojen rakentamisen sijasta maaseudun kirjastoväki puolestaan eli jalat tukevasti maassa. Heidän realisminsa ansiosta sotienvälisen ajan suomalainen yleinen kirjastolaitos palveli kansan lukemisharrastusta, vaikkei tällaista tavoitetta oltu kirjattu kirjastolainsäädännön tavoitepykäliin eikä sitä kirjastotoimen piirissä edes käytetty.

ALKUPERÄISLÄHTEET

Lehdistö

Kirjastolehti 1917 - 1920.

Kansanvalistus ja Kirjastolehti 1921 – 1940.

Kirjallisuus

Cannelin, Helle, *Kirjat ja tiedot. Harjaantumisesta kirjojen käyttöön ja käsikirjastoista.* Edistysseurojen kustannus Oy, Helsinki, 1922.

Kannila, Helle, *Kirjastonhoidon opas.* Otava, Helsinki, 1951.

Kannila, Helle, *Yleisten kirjastojen kehitys. Katsaus Suomen ja ulkomaiden kirjastotoimeen ennen ja nykyään.* Yhteiskunnallinen korkeakoulu, Tampere 1961.

Kannila, Helle, *Kirjastoista kirjoitettua. Kirjoituksia vuosilta 1913 – 1963.* Otava, Helsinki, 1966.

Kannila, Helle, *Kirjanvalinnan ongelmia.* WSOY, Porvoo, 1967.

Kannila, Helle, "Helle Kannila". Teoksessa *Vanhempani. 20 tunnetun henkilön muistelmia.* Otava, Helsinki, 1967b, s. 81-93.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Ahtiainen, Marketta (toim.), *Suomen historian aikakirja*. Edita Prima Oy, Helsinki, 2002.

Alapuro, Risto, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 – 1930*. WSOY, Porvoo, 1994.

Alapuro, Risto, *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Karisto Oy, Hämeenlinna, 1997.

Alasuutari, Pertti, *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino, Tampere, 1999.

Allardt, Erik, ”Yhteiskuntamuoto ja yhdenmukaisuuden paine”. Teoksessa Suhonen, Pertti (toim.), *Suomi muutosten yhteiskunta*. WSOY, Juva, 1989, s. 13-26.

Anttila, Jorma, ”Käsitykset suomalaisuudesta – traditionaalisuus ja modernius”. Teoksessa Korhonen, Teppo (toim.), *Mitä on suomalaisuus?* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 1993, s. 108-135.

Eskola, Eija, *Rukousnauha ja muita romaaneja: suomennetun kaunokirjallisuuden valinta yleisissä kirjastoissa 1880-1939*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 1991.

Eskola, Eija, ”Kirjastotoiminta vakiintuu – kirjasto harrastuksena”. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Kirjastojen vuosisata. Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 1999, s. 115-147.

Eskola, Eija, *Suosittelut, valitut ja luetut. Kirjallisuus kirjastoissa 1918 – 1939*. Informaatiotutkimuksen väitöskirja, Tampereen yliopisto, 2004.

Haapanen, Aleks, *Puoluenäkökohtain on kokonaan väistyttävä kirjastoista*. Pro gradu –tutkielma Oulun yliopisto, 2005.

Halonen, Tero & Aro, Laura, *Suomalaisten symbolit*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2005.

Harle, Vilho & Moisio, Sami, *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2000.

Heikkinen, A. & Leino-Kaukianen, P. (toim.), *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 2011.

Hirsijärvi, Sirkka (toim.), *Tutki ja kirjoita*. Tammer-Paino Oy, Tampere 1997.

Hobsbawm, Eric, *Nationalismi*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 1994.

Hyrkkänen, Markku, *Aatehistorian mieli*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2002.

Hyrkkänen, Markku, "Historian mieli ja viehäytys". Teoksessa Kinnunen, Merja (toim.), *Tutkijan kirja*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2008, s. 187-204.

Jussila, Osmo & Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka, *Suomen poliittinen historia 1809 – 1995*. WSOY, Juva, 1996.

Kaarninen, Mervi, *Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Suomen historiallinen seura, Helsinki, 1995.

Kaarninen, Mervi & Kaarninen, Pekka, *Sivistyksen portti. Ylioppilastutkinnon historia*. Otava, Helsinki, 2002.

Kalela, Jorma, *Historiantutkimus ja historia*. Tammer-Paino Oy, Tampere, 2000.

Karjalainen, Marjaana, *Kansankirjastojen kehitys Suomessa vuosina 1802-1906*. Tampereen arpatehdas, Tampere 1977.

Kauppi, Hilikka, *Helle Kannilan elämänpuut*. Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo, Pieksämäki, 1976.

Kauppi, Hilikka, "Helle Kannila". Teoksessa *Suomalaisia vaikuttajanaisia*. WSOY, Porvoo, 1977, s. 219-230.

Kauppi, Raili, *Kirjasto, sivistys, kasvatus*. Cityoffset Oy, Tampere, 2000.

Kinnunen & Korvajärvi (toim.), *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Vastapaino, Tampere, 1996.

Klinge, Matti, *Suomi Euroopassa*. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu, 2003.

- Klinge, Matti, *Lyhyt Suomen historia*. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu, 2011.
- Koivunen, Hannele. *Deweyn rakkausseikkailut eli naiseus kirjastotyön määrittäjänä*. Kirjastolehti 87 (12) -1994.
- Koski, Pirkko, *Tiedon tuntijat. Suomen kirjastoseura 1910 – 1985*. Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo, Pieksämäki, 1985.
- Kukkola, Timo (toim.), *Lainakirja: Kirjastot, kirjallisuus ja yhteiskunta*. Tammi, Helsinki 1973.
- Laaksovirta, Tuula, *Tutkimuksen lukeminen ja tekeminen*. Hakapaino Oy, Helsinki 1988.
- Liakka, Niilo, *Kirjastoasiasta. Mietteitä ja esityksiä*. Kansanvalistusseuran toimituksia 173. Helsinki, 1916.
- Liakka, Niilo, *Vapaa ja vapaaehtoinen kansansivistystyö Suomessa*. Kansanvalistusseura, Jyväskylä, 1942.
- Liikanen, Ilkka, "Kansanvalistajien kansakunta". Teoksessa *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä Oy, Vaasa, 1987, s. 126-142.
- Mattelart, Armand, *Informaatioyhteiskunnan historia*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2003.
- Meinander, Henrik, *Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Nord Print Oy, Helsinki, 1999.
- Meinander, Henrik, *Suomen historia. Linjat, rakenteet, käännekohdat*. WSOY, Porvoo, 2006.
- Meriranta, Markku, *Valistuksellisen kirjavalintamme juuret*. Kirjastopalvelu Oy, Helsinki, 1984.
- Muiluvuori, Jukka, "Helle Kannila". Teoksessa *Suomen kansallisbiografia 4*. SKS, Helsinki, 2004, s. 776-778.
- Mäkinen, Ilkka, *Snellman kansankirjastoista ja lukemisesta*. Kirjastotiede ja informatiikka 11 (1) - 1993.

Mäkinen, Ilkka, *"Nödvändighet af LainaKirjasto"*. *Modernin lukuhalun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*. Gummerus Kirjapaino Oy, 1997.

Mäkinen, Ilkka, "Niilo Liakka". Teoksessa *Suomen kansallisbiografia 6*. SKS, Helsinki, 2005, s. 112-113.

Mäkinen, Ilkka (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu, 2009.

Ollila, Anne, *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. SKS, Helsinki, 1998.

Paasivirta, Juhani, *Suomi vuonna 1918*. WSOY, Porvoo, 1957.

Paavolainen, Jaakko, "Poliittisen elämäkertatutkimuksen ongelmia". Teoksessa Soikkanen, Timo (toim.), *Yksilö ja yhteisö, Henkilöhistoriallisia artikkeleja*. Turun yliopisto, Turku, 1994.

Peltola, Kirsi, *Kirjastojen muuttunut rooli. Kirjavalinta Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa Suomen historian murroskausina*. Suomen historian Pro-gradu – tutkielma, Jyväskylän yliopisto, 1998.

Rasila, Viljo, *Yhteiskunnallinen korkeakoulu 1925 – 1966*. WSOY, Porvoo, 1973.

Rasila, Viljo & Jutikkala, Eino & Kulha, Keijo, *Suomen poliittinen historia 1905 – 1975*. WSOY, Juva, 1976.

Salosensaari, Rainer, *Niilo Liakan kirjastokäsitys*. *Kirjastotiede ja informatiikka* 8 (4)- 1989.

Sevänen, Erkki, *Vapauden rajat. Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918 – 1939*. Suomen kielen ja kirjallisuuden väitöskirja, Joensuun yliopisto, 1994.

Tepora, Tuomas, *Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917 – 1945*. WSOY, Juva, 2011.

Vares, Vesa, "Suomalainen liberalismi". Teoksessa Vares, Vesa (toim.), *Valta, vapaus, edistys ja kasvatus*. Korpiljyvä Oy, Jyväskylä, 2002, s. 7-21.

Vares, Vesa, *Helmi Krohn 1871 – 1913. Naisen velvollisuusetiikka ja yksilön ratkaisu*. Yliopistopaino, Helsinki, 2005.

Vatanen, Pirjo, *Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi. Yleisten kirjastojen murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle*. Informaatiotutkimuksen väitöskirja, Tampereen yliopisto, 2002.

Virtanen, Matti, *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Karisto Oy, Hämeenlinna, 2002.

Ylikangas, Heikki, *Suomen historian solmukohdat*. WSOY, Juva, 2007.